

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra histórie

ŽIDOVSKÁ MENŠINA V SENICI V 19. A 20. STOROČÍ (DO ROKU 1945)

Jana Turanská

Vedúci bakalárskej diplomovej práce: PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.
Olomouc 2014

Prehlasujem, že som túto bakalársku diplomovú prácu vypracovala samostatne, na základe uvedených prameňov, literatúry a ostatných zdrojov uvedených v Zozname použitých prameňov, literatúry a internetových stránok.

V Olomouci, dňa 5.5. 2014

.....
Jana Turanská

Rada by som poďakovala najmä vedúcemu bakalárskej práce, pánu PhDr. Michaelovi Viktoříkovi, Ph.D., za jeho trpezlivú pomoc a ochotu pri tvorbe práce. Poďakovanie tiež patrí pracovníčkam Múzea židovskej kultúry v Bratislave a všetkým ostatným pracovníkov archívov a inštitúcii, ktorí sa svojou odbornou pomocou pri tvorbe práce podieľali.

Obsah

Úvod	6
1. Historiografia a práca s prameňmi	8
1.1 Historiografia dejín slovenských židov pre obdobie od 19. storočia do roku 1938	8
1.2 Slovenská historiografická práca zaoberajúca sa obdobím 1939–1945	12
1.3 Historiografia venujúca sa mestu Senica a jej židovským obyvateľom	18
1.4 Práca s prameňmi v bakalárskej práci	23
2. Vývoj židovskej komunity v 16. až 19. storočí	29
2.1 Administratívne zaradenie mesta Senica	29
2.2 Náčrt vývoja židovského osídlenia od 16. do 19. storočia	33
2.3 Jozefínske reformy a ich dopad na život židovskej komunity v Senici	37
2.4 Židovské školstvo v Senici	37
2.5 Prijatie nemeckých mien	38
2.6 Spory so slovenskými obyvateľmi, maďarizácia	39
2.7 Revolučné roky 1848–1849 a antisemitizmus	40
2.8 Spor neologických a ortodoxných židovských obcí	42
2.9 Nepokoje v Senickom okrese situácia medzi židmi a nežidmi	43
2.10 Hospodárska činnosť židov v Senici v 19. storočí do roku 1918	44
3. Prvá svetová vojna a medzivojnové obdobie	49
3.1 Prvá svetová vojna	49
3.2 Komunitný život a spolky	51
3.3 Hospodárska činnosť v medzivojnovom období	53
3.4 Účasť na politickom a verejnom živote v meste	57
4. Židovská menšina v Slovenskom štáte	59
4.1 Stručný úvod k problematike archívnych prameňov	59
4.2 Na ceste k samostatnosti	59
4.3 Právny rámec protižidovských opatrení	61
4.4 Právne obmedzenia v Senici	63
4.5 Uskutočňovanie protižidovských nariadení v Senici	67
4.6 Nútené práce senických židov a pracovné tábory	68
4.7 Pokus o pohľad na vzájomné vzťahy v meste	69
4.8 Arizácie židovského majetku v Senici	70
4.9 Deportácie	74

4.10 Deportácie v Senici, výnimky, záchrana	75
Záver.....	79
Zoznam použitých skratiek	82
Zoznam použitej literatúry	83
Resumé.....	81
Prílohy	88

Úvod

Prácu Židovská náboženská obec v meste Senica sme si zvolili, pretože pre nás predstavovala veľkú výzvu. Počas celého obdobia, kedy sme rozmýšľali nad voľbou témy v nás rezonovala otázka, prečo o senických židoch nikto nepíše? Prečo neexistuje ani jedna drobná brožúra zachytávajúca ich dejiny v meste? Ved' v určitom období bol počet židov, katolíkov a evanjelikov v meste takmer totožný, komunita bola veľká a prosperujúca. Tak ako to, že v čase kedy na Slovensku vychádza veľké množstvo dejín jednotlivých obcí a jej židovských obyvateľov, minimálne z čias Slovenského štátu, o Senici nie je ani zmienka?

Preto je práve táto téma pre nás veľmi atraktívna.

Bakalárska práca sa bude obsiahlo zaoberať problematikou dostupných prameňov a literatúry. Bude sa snažiť pre čitateľa zmapovať uloženie prameňov k dejinám mesta a následne v práci využiť potenciál ktorý poskytujú. Taktiež sa pokúsi získať čo najväčšie dostupné množstvo tlačených zdrojov, ktoré sa zaoberajú dejinami mesta v skúmanom období. Vďaka tomu získame prehľad o doterajšom stave poznania a prípadných ďalších prameňoch. Práca sa potvrdiť alebo vyvrátiť podozrenie o neexistencii dostatočných pramenných zdrojov pre výskum dejín židovskej obce a tým odôvodňovanú absenciu literatúry na danú tému.

Keďže táto práca je primárne určená pre českého čitateľa chceli by sme venovať širší priestor celospoločenskej situácii, do kontextu ktorej máme záujem zapojiť dianie v Senici. Tento spôsob považujeme za najvhodnejší pre dobrú orientáciu čitateľa, ktorý nemá napríklad skúsenosti s administratívnym rozdelením na Slovensku a preto by sa mu mohla bez stručného úvodu bakalárska práca zdať nezrozumiteľná.

Vopred upozorňujeme čitateľa na svoju základnú znalosť maďarského jazyka. Z tohto dôvodu ani nepredpokladáme hlbší výskum z oblasti 19. storočia. Rozhodne však nechcem písať ani z tohto obdobia iba kompilát, ale v maximálnej možnej miere využiť svoje znalosti aspoň na drobnú čiastkovú tému, ktorá nie je spracovaná a sprístupniť ju čitateľovi. V práci touto témou bude hospodársky význam židov. Nie len pre stereotypné označenie žida–obchodníka, najmä v antisemitskom pojatí a zisťovanie jeho platnosti v meste, ale najmä preto, že v tejto oblasti existuje dostatok prameňov aby bolo možné tému predostrieť a niest' prácou počas celého sledovaného obdobia.

K problematike 19. storočia ešte podotýkame, že vzhľadom na to, že si uvedomujeme svoje v súčasnosti obmedzené možnosti, pokúsime sa o čo najlepšie spracovanie z dostupnej literatúry, učinenie prehľadu v nej a získanie všetkých dostupných teoretických východísk pre ďalší výskum k téme práce.

Obdobie 20. storočia sa naproti tomu pokúsime napísať do maximálnej možnej miery z prameňov, základné východiská celospoločenskej situácie však práca ponúkne z vybranej literatúry. V tomto bode je nutné podotknúť, že hoci existuje viacero autorov z ktorých je možné čerpať, základné faktografické skutočnosti ponúkajú autori rovnaké. Preto prehľad o autoroch predkladáme v časti Historiografia a nebudeme ich citovať všetkých, ale priamo v práci budeme citovať len niekoľko vybraných historikov. Pre prehľadnosť práce takýto postup považujeme za najvhodnejší.

Celkovo je cieľom práce okrem zmapovania židovskej komunity v Senici poskytnúť prehľad dostupných existujúcich informácií, literatúry a prameňov, aby sme mohli tému kvalitnejšie rozvíjať po nadobudnutí dostatočných jazykových znalostí vo vyššom stupni štúdia.

1. Historiografia a práca s prameňmi

1.1 Historiografia dejín slovenských židov pre obdobie od 19. storočia do roku 1938

Prác, ktoré sa pokúšajú zachytiť dejiny slovenského židovstva je pomerne malý počet, dá sa povedať, že komplexný výskum dejín židovskej komunity na Slovensku je zatiaľ len v počiatkoch a stále ponúka široký tvorivý priestor. Preto sme sa rozhodli čitateľovi predstaviť najzákladnejšie existujúce práce, z ktorých čerpáme. Sústredili sme sa na knižnú produkciu a autorov, ktorí sa venujú pre nás podstatnému obdobiu od 19. storočia až po rok 1945. Vopred upozorňujeme, že pre nás zostali nedostupné publikácie v hebrejskom i maďarskom jazyku o ktorých máme informácie len zo sekundárnych zdrojov, často však spájajúce, podľa Jelínka, slovenské židovstvo s maďarským do jednotného uhorského čím zaniká podrobnejšie skúmanie národných špecifik. Preto si dovoľíme tieto práce nateraz pre nás považovať za menej zásadné.¹ Všeobecne sa ďalej dá skonštatovať, že čím hlbšie do minulosti sa pozeráme, tým menej prác nachádzame. Obdobie Slovenského štátu,² svojim spracovaním vysoko prevyšuje obdobie Československa³ či Rakúsko-Uhorska,⁴ hoci samozrejme, že i k týmto obdobiam existujú na Slovensku publikácie. Taktiež všeobecne platí, že pre skúmané obdobie 19. storočia sa vyskytuje iba málo prác zaoberajúcich sa špecificky týmto obdobím a nájdeme ho zahrnuté najmä v prácach mapujúcich slovenské židovstvo v priebehu celých jeho dejín.

Medzi základné príručky zo slovenskej produkcie môžeme radiť prácu staviteľa Eugena Barkányho a Ľudovíta Dojča.⁵ Nenájdeme v nej, žiaľ, opis všetkých 2262 slovenských obcí, v ktorých židia žili.⁶ Kniha bola vytvorená po druhej svetovej vojne, aby zachytila už len tie objekty, ktoré sa po náboženských obciach po vojne dochovali. Barkány precestoval Slovensko, aby zakreslil jednotlivé synagógy, cintoríny, modlitebne či rituálne kúpele, ktoré aj napriek vojnovému besneniu zostali zachované. Nákrasy sú veľmi podrobné, náhrobky sú

---

¹ Jelínek, Y. A.: *Dávidova hviezda pod Tatrami*, Bratislava 2009, s.8–15.

² Množstvo prác obdobiu Slovenského štátu venovali vo svojom výskume napríklad: Ivan Kamenec, Eduard Nižňanský, Ladislav Lipschner, Ľubomír Lipták, Katarína Hradská, atď.

³ Základné dielo predstavuje trojzväzková publikácia *The Jews Of Czechoslovakia*, práce Y. A. Jelínka či J. Mlynárika pokúšajúce sa o spracovanie celých židovských dejín na území Slovenska taktiež obsahujú state o Československu. Obdobia sa dotýka aj práca E. Barkányho a Ľ. Dojča a tiež práce zachytávajúce dejiny sionizmu a spolkov napríklad práce G. Hirschler. Zborník: *Emancipácia Židov–antisemitizmus–prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku čiastočne zasahuje i do 19. storočia a vojnového obdobia a prináša práce českých, nemeckých i slovenských historikov.*

⁴ 19.storočím sa vo svojom diele zaoberali: Y. A. Jelínek, čiastočne L. Rothkirchen v prvom zväzku *The Jews of Czechoslovakia*, práca P. Rybářovej analyzujúca antisemitizmus v 80. rokoch 19.storočia a i.

⁵ Barkány, E.–Dojč, Ľ.: *Židovské náboženské obce na Slovensku*, Bratislava, 1991, 438s. Pozri aj: Barkány, E.: *Jewish Cemeteries in Slovakia*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol.II, Philadelphia, 1971, s.558-565.

⁶ Podľa sčítania z 1.12.1930, celkový počet slovenských obcí bol bolo 3 589.

napríklad zobrazené i s výzdobou, popísané je usporiadanie náhrobkov a prípadné anomálie, ktorými cintorín vyniká. Pôdorysy synagóg obsahujú i číselné údajmi a sú zrkadlom Barkányho stavitel'skej profesie. Dodnes nám pomáhajú vytvoriť si predstavu o už často zničených budovách. Autor ich našťastie mal ešte možnosť vidieť. Príkladom takéhoto prípadu, kedy autor zachytil dnes už asanovanú budovu a poskytol nám tak dôležité údaje, je aj Senica. Podľa datácie strojopis Barkányho hesla Senica, uložený v Pražskom židovskom múzeu, vznikol v 50. rokoch 20. storočia. Miestna synagóga však bola asanovaná o niekoľko rokov (1965) a nestála tak už ani v čase vydania knihy. Vďaka Barkánymu však máme dochovaný pôdorys budovy s jeho rozmermi a umiestnením oltára, ktoré by sme inak neboli schopný z fotografií získať.

Jednotlivé obce sú zaradené do 12. kapitol, rozdelených podľa regiónov. Celkovo kniha popisuje 180 obcí. Okrem popisu budov a cintorínov autori doplnili jednotlivé heslá stručnými dejinami židovskej komunity obcí, ktorých budovám a cintorínom sa venovali. Okrem nákresu synagógy však kniha informácie o Senici len syntetizuje a nové neprináša.⁷

Na dielo podobného prehľadového charakteru, zaoberajúceho sa židovskými náboženskými obcami si musel slovenský čitateľ počkať až do roku 2009, kedy začalo Múzeum židovskej kultúry v Bratislave vydávať svoju zatiaľ neukončenú štvordielnu edíciu Encyklopédia židovských náboženských obcí na Slovensku. Táto encyklopédia však nie je len dielom pracovníkov múzea, ale vychádza zo staršej encyklopédie Pinkas Ha-kehilot *Entsiklopediya shel ha-yishuvim le-min hivasdam ve-ad le-aher shoat milhemet ha-olam hasheniya: Slovakia*,⁸ ktorú vydal Yad Vashem a jej autorom je slovensko-izraelský historik Yehoshua Róbert Búchler. Kniha bola preložená, opravená a doplnená o ďalšie údaje i obrazový materiál.⁹ Y. R. Búchler publikoval na tému Slovenských židov tematicky rozličné práce v anglickom¹⁰, nemeckom, slovenskom i hebrejskom jazyku. Židovským školstvom, sociálnou štruktúrou, či dejinami slovenského židovstva sa zaoberal napríklad v štúdiu *Kurze*

---

⁷ Súvislosť publikácie s obcou Senica popisujeme čiastočne aj v kapitole – Historiografia venujúca sa mestu Senica a jej židovským obyvateľom.

⁸ Búchler, Y. R.: Pinkas ha-kehilot; entsiklopediya shel ha-yishuvim le-min hivasdam ve-ad le-aher shoat milhemet ha-olam ha-sheniya: Slovakia, Yad Vashem, Jerusalem, 2003, 588s.

⁹ Nové údaje získali autori v spolupráci s pamätníkom Yad Vashem, zo Slovenského národného archívu, z Ústavu pamäti národa, Encyclopédia of Jewish Life s pod.

¹⁰ Napríklad: Buchler, Y. R.: The Deportation of Slovakian Jews to the Lublin District of Poland in 1942. In: Holocaust and Genocide Studies, 6/ 2, 1991, s.151–66. Búchler, Y. R.: Jewish Day Schools in Slovakia during the Holocaust. In: Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews 2, 1988–89, s.53–63.

*Übersicht der jüdischen Geschichte in dem Gebiet der Slowakei.*¹¹ Encyklopédia však tvorí jeho najobsiahlejšiu prácu.

Významným izraelským autorom, publikujúcim i v slovenskom jazyku je historik Ješajahu Andrej Jelínek, ktorý vo svojich štúdiách¹² a neskôr svojim dvojdielnym zborníkom *Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí* a prácou *Dávidova hviezda pod Tatrami*, ponúka zatiaľ najkomplexnejší pohľad na dejiny Slovenského židovstva od staroveku až po obdobie normalizácie.¹³ Kniha sa venuje mnohým dôležitým faktorom ako je hospodárska činnosť, židovská asimilácia, politické straníctvo, verejný život a spolky, orientuje nás v protižidovských zákonoch v období Slovenského štátu, vyst'ahovalectve a v mnohých iných problémoch, ktoré mali zásadný vplyv na život židovskej menšiny na území dnešnej Slovenskej republiky v premenách času.

V anglickom jazyku československé židovstvo mapuje trojdielna práca *The Jews of Czechoslovakia*.¹⁴ Témy týkajúce sa Slovenska v nej spracovali významní autori ako Eugen Barkány,¹⁵ autorka zaoberajúca sa židmi v Čechách na Morave i na Slovensku Livia Rothkirchen,¹⁶ spomínaný Y.A. Jelínek,¹⁷ Gertrude Hirschler,¹⁸ Ladislav Lipschner,¹⁹ ktorého zásadné práce spadajú do obdobia Slovenského štátu ale i mnohí iní. V anglickom jazyku vychádza tiež *Review of the Society for the history of Czechoslovak Jews*, v ktorom vychádzajú rozličné odborné práce venujúce sa práce československým židom.

Medzi práce mapujúce slovenské židovstvo môžeme ďalej zaradiť aj *Krátke dejiny židov na Slovensku*, ktoré vydal Milan Augustín,²⁰ alebo bohato ilustrovanú knihu *Na křižovatce*

---

¹¹ Büchler, Y. R.: *Kurze Übersicht der jüdischen Geschichte in dem Gebiet der Slowakei*, 1982, Matúš Černák Institut, München, 47s.

¹² Napríklad: Jelínek, Y.: *The Communist Party of Slovakia and the Jews: Ten Years (1938–1948)*. In: *East Central Europe* 5/2, 1978, s.186–202. Jelínek, Y.: *The 'Final Solution' - the Slovak Version*. In: *East European Quarterly*, 4/4, January, 1971, s.431–41. Jelínek, Y.: *The Holocaust of the Slovak Jewry*. In: *East Central Europe*, 10/1–2, 1983, s.14–23. Jelínek, Y. A.: *Search of Identity: Slovakian Jewry and Nationalism (1918–1938)*. In: *A Social and Economic History of Central European Jewry*, 1990, s.207–2. Jelínek, Y.: *The Jews in Slovakia, 1945–1949*. In: *Soviet Jewish Affairs* 8/2, 1978, s.45–56. Jelínek, Y.: *The Role of the Jews in Slovakian Resistance*. In: *Jahrbucher fur Geschichte Osteuropas* 15/3, 1967, s.415–22. Jelínek, Y.: *Slovaks and the Holocaust: End to Reconciliation?* In: *Soviet Jewish Affairs*, 19/1, 1992, s.1–16.

¹³ Nepodarilo sa nám dohľadať prečo práve obdobím normalizácie autor končí a ani to sám v knihe nevysvetľuje.

¹⁴ Prvé vydanie z roku 1968.

¹⁵ Barkány, E.: *Jewish Cemeteries in Slovakia*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. II, 1971, s.558–565.

¹⁶ Rothkirchen, L.: *Slovakia: I., 1848–1918*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. I, 1968, s.72–84. Rothkirchen, L.: *Slovakia: II., 1918–1938*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. I, 1968, s.85–124.

¹⁷ Jelínek, Y.: *The Jews in Slovakia: 1945–1949*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. III, 1984, s.531–550.

¹⁸ Hirschler, G.: *The History of Agudath Israel in Slovakia (1918–1939)*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. II, 1971, s.155–172.

¹⁹ Lipschner, L.: *The Jews of Slovakia: 1939–1945*. In: *The Jews of Czechoslovakia*, vol. III, Philadelphia, 1984, s.165–261.

²⁰ Augustín, M.: *Krátke dejiny židov na Slovensku*, Bratislava, 1993, 105s.

kultur. Historie československých židů.²¹ Časťou venovanou slovenským židom sem prispela Livia Rothkirchen. Všeobecne k histórii židov u nás publikujú práce napríklad Peter Salner²² alebo Ján Mlynárik,²³ ktorého ostro kritizovanú syntézu analyzujeme v ďalšej časti.

Obdobie autonómie na Slovensku dokumentujú významné práce Kataríny Zavackej,²⁴ mapujúce napríklad právne zásahy proti židom, k tomuto obdobiu publikoval i Ivan Kamenec²⁵ a významne sa ním zaoberal najmä vo svojej práci *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredo európskom kontexte* Eduard Nižňanský. Podrobne zmapoval zásahy proti židovskej komunite napríklad v oblasti hospodárstva, detailne rozpracoval prvé deportácie v novembri 1938 či protižidovské nálady a agitáciu.

Dôležitý prínos pre poznanie dejín židovskej komunity prinášajú aj zborníky zamerané na židovskú problematiku, mapujúce rozličné obdobia histórie. Sú to napríklad *Acta Judaica Slovaca*, ktoré vydáva Slovenské národné múzeum, práce zverejnené v periodickej či monografickej rade zborníku Univerzity Komenského v Bratislave *Acta Historica Posoniensia* (Judaica et Holocaustica). Zaradiť sem môžeme napríklad i práce zo zborníku Univerzity Konštantína filozofa v Nitre *Acta Nitrensiæ*.

Samozrejme sa témou československých židov všeobecne zaoberá aj množstvo českých autorov, avšak my sme sa sústredili najmä na oblasť Slovenska a preto si dovoľujeme konštatovať, že prevažne sa v českých zborníkoch a publikáciách na naše územie špecifikujú už vyššie zmienení autori.²⁶

---

²¹ Bergerová, N (red.): Na križovatke kultur. Historie československých Židů, Praha, 1992, 221s.

²² Salner, P.: Židia na Slovensku: medzi tradíciou a asimiláciou, Bratislava, 2000, 295s.

²³ Mlynárik, J.: Dějiny židů na Slovensku, Praha, 2005, 358s.

²⁴ Zavacká, K.: Právne prostriedky zásahov proti židovskej komunite v období autonómie Slovenska. In: Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, Bratislava, 2000, s.137–142.

²⁵ Zavacká, K.: Právne prostriedky zásahov proti židovskej komunite v období autonómie Slovenska. In: Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, 2000, s.137–142.

Nižňanský, E.: Prvé deportácie židov z územia Slovenska v novembri 1938 a úloha Jozefa Falatáha a Adolfa Eichmanna. In: Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, 2000, s.89–104.

Kamenec, I.: Postavenie židovského obyvateľstva v období autonómie Slovenska. In: Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, 2000, s.41–47.

²⁶ Napríklad: Pojar, M.(ed) a kol.: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007, Praha, 2007, 183s.

Soukupová, B. – Zahradníková, M.(ed): Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Praha, 2003, 131s.

1.2 Slovenská historiografická práca zaoberajúca sa obdobím 1939–1945

Židovská problematika na Slovensku sa v období rokov 1939–1945 dostáva do úzkej spojitosti s problematikou Slovenského štátu. Téma Slovenského štátu, vyvoláva i dnes v odbornej historickej obci značné emócie a spory ba dokonca i zásadné faktografické rozdiely v dôležitých otázkach dejín tohto zložitého obdobia. Pri skúmaní odbornej literatúry venujúcej sa tejto téme, sme dospeli k poznaniu, že jednotlivých historikov môžeme na základe ich postoja k problematike Slovenskému štátu, Slovenskému národnému povstaniu (ďalej SNP) a najmä osobe Jozefa Tisu, rozdeliť pre potreby našej práce do viacerých pomyselných skupín. Považujeme za nutné čitateľovi tieto skupiny predstaviť, rovnako ako aj ich konflikt v slovenskej historiografii a tým odôvodniť základné kritéria podľa ktorých sme selektovali autorov odbornej literatúry pre bakalársku prácu.

Uvedomujeme si, že sa dopúšťame určitého zjednodušenia, avšak keďže ide o rozsiahly a závažný problém s obsiahlou argumentáciou ale i útokmi na každej zo strán, dovolili sme si ho s ohľadom na dodržanie rozsahu práce čiastočne zostručniť.

Ako prvú by sme chceli predstaviť značne kontroverznú skupinu tzv. exilových historikov. Medzi jej hlavných predstaviteľov patria Milan S. Ďurica a František Vnuk, rovnako ako aj Stanislav Kirschbaum a jeho otec Jozef Marián Kirschbaum, bývalý generálny tajomníka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej len HSĽS) v rokoch 1939–1940. Autori pred rokom 1989 pôsobili na rozličných zahraničných univerzitách a po páde režimu sa ich práce začali objavovať i na slovenskej historickej scéne. Títo autori sa stavajú do pozície objektívne píšucich historikov, na základe ich možností, ktoré neobmedzoval žiadny nedemokratický režim.²⁷ Na základe štúdia ich prác si však dovoľujeme tvrdiť, že ide o autorov pozitívne, ba až miestami nekriticky, nahliadajúcich na Slovenský štát, píšucich pod vplyvom silných emócií, odmietajúcich SNP ako „*povstanie proti vlastnému štátu v mene umelého národa*.“²⁸ Ako názorný príklad uvádzam dielo Milana S. Ďuricu, profesora v Padove, ktorý bol vo vyjadrení historického ústavu SAV ostro kritizovaný pre svoju príručku *Dejiny Slovenska a Slovákov*: „*Výber faktov je často náhodný a tendenčný, ich interpretácia vo veľmi príkrom rozpore so súčasnou úrovňou poznania, ku ktorému sa dopracovala historická veda. Oživuje staré, dávno prekonané mýty, obsahuje mnoho nepravd a mystifikácií.*“²⁹ Kritike sa nevyhla ani jeho publikácia mapujúca život Jozefa Tisu,³⁰ ktorého

²⁷ Napr. Vnuk, F.: Neuveriteľné sprisahanie, Trenčín, 1993, s.13.

²⁸ Tamže, s.9.

²⁹ Historický ústav Slovenskej akadémie vied o príručke M.S. Ďuricu *Dejiny Slovenska a Slovákov*. In: *Sme*, 12.6.1997. Dostupné online: <http://www.sme.sk/c/2077676/historicky-ustav-slovenskej-akademie-vied-o-prirucke-m-s-duricu-dejiny-slovenska-a-slovakov.html#ixzz2tVJYUPer>

nenavrhuje len podobne s ostatnými exilovými historikmi rehabilitovať, ale dokonca i blahorečiť.³¹ Prišla napríklad zo stany historika doktora Ivana Kamenca, ktorý poukazuje na „účelový výber a interpretáciu prameňov.“³² Sporným bodom jeho práce je aj vysoké nadsadenie počtu prezidentských výnimiek v knihe *Jozef Tiso a Židia*,³³ kde na základe citácie nemeckého vyslanca Ludína udáva počet 35 000 výnimiek.³⁴ Naproti tomu Kamenec, udáva číslo o niečo vyššie ako 1 000 (chránili spolu asi 5 000 až 6 000 osôb).³⁵ Profesor Hubenák taktiež uvádza, že podľa „serióznych odhadov“ výnimiek bolo 800–1000, čím ochraňovali asi 5 000 osôb.³⁶ K číslu asi 1000 osôb sa prikláňa i doktorka Viera Kováčová.³⁷ Preto z dôvodu podozrenia na prekrucovanie faktov, účelovej interpretácie prameňov, zaujatého výkladu, hrubých urážok k jeho dielu kritických kolegov a ich neustálom obviňovaní z „marxistického či čechoslovakistického“ výkladu dejín, ktorý sa nezlučuje podľa nášho názoru s odbornou prácou historika, sme sa rozhodli v snahe o vytvorenie čo najobjektívnejšieho diela literatúru exilových historikov v bakalárskej práci minimalizovať.

V opozícii voči tejto vetve stoja historici združený okolo Slovenskej akadémie vied (ďalej SAV). Vo svojich prácach sa snažia o objektívny pohľad na skúmanú problematiku a na rozdiel od exilovej vetvy sme u nich nenašli emóciami silne podfarbené obvinenia či výroky.³⁸ Do tejto skupiny môžeme zaradiť napríklad Ladislava Liptáka, Ivana Kamenca, Ladislava Lipschnera, Katarínu Zavackú, Katarínu Hradskú, Dušana Kováča či Milana Zemka. Títo historici pôsobili prevažne na SAV už v období komunizmu, čo je im ostro vytýkané ich exilovými kolegami. „*Pri mnohých (článkoch³⁹) je však cítiť základný postoj autorov, ktorým je protinárodne a protikresťansky zameraná ideológia československého komunizmu.*“⁴⁰

Publikácie týchto autorov sú opatrené serióznym poznámkovým aparátom, ich argumenty sú podložené výskumom v rozličných archívoch, uvádzajú dokumenty na ktoré sa odvolávajú, čo podľa nášho názoru je správny postup pri tvorení vedeckej historickej práce. Taktiež

---

³⁰ Ďurica, M.S.: Jozef Tiso 1887–1945. Životopisný profil, Bratislava, 2006, 592s.

³¹ Tamže, s.545–6.

³² Kamenec, I.: Jozef Tiso a jeho hagiografia. In: *Knihy a spoločnosť*, 5/2007, s.5.

³³ Ďurica, M. S.: Jozef Tiso a Židia, Bratislava, 2008, 133s.

³⁴ Tamže, s.89.

³⁵ Kamenec, I.: *Tragédia politika, kňaza a človeka*, Bratislava, 1998, s. 98.

³⁶ Hubenák, L.: *Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939–1945)*, Bratislava, 2003, s.43.

³⁷ Kováčová, V.: *Dr. Jozef Tiso a riešenie židovskej otázky na Slovensku*, Banská Bystrica, s.5. Dostupné online: http://www.muzeumsnp.sk/data/clanky/Dr._Jozef_Tiso_a_Zidia.pdf

³⁸ Porovnaj napr. s: Vnuk, F.: *Mat' svoj štát znamená život*, Cleveland, 1987. *Obvinenie historikov Steinera, Lipschnera či Rothkirchen zo zaujatosti a neschopnosti písať históriu „bez hnevu a zaujatosti,*“ s.278.

³⁹ Poznámka autora.

⁴⁰ Smolec, J.: *Milan Ďurica: Dozvuky holokaustu na Slovensku*. In: *Slovenské národné noviny*, uverejnené 20.11.2013. Dostupné online: <http://www.snn.sk/index.php/rozhovor-tyzdna/1858-dozvuky-holokaustu-na-slovensku>

neodmietajú Slovenský štát ako celok, priznávajú mu určité pozitíva (napr. v oblasti kultúry, lepšej životnej úrovne obyvateľov ako v iných častiach vtedajšej vojnovnej Európy, apod.), ale kriticky hodnotia mnohé jeho negatívne aspekty. Nebanalizujú židovskú otázku a taktiež sa snažia o objektívny pohľad na SNP. Z týchto dôvodov sme sa rozhodli ich práce použiť ako základnú ťažiskovú literatúru pre dané obdobie v bakalárskej práci.

Na slovenskej historickej scéne nestoja však iba tieto dva prúdy. Okolo Ústavu pamäti národa (ďalej ÚPN), zriadeného v roku 2002, sa zhromažďujú historici ktorí, ako sami tvrdia, pokúšajú sa o „strednú cestu“ medzi oboma prúdmi.⁴¹ Snažia sa o objektívne dielo, avšak nevyhýbajú sa ani vyzdvihovaniu pozitívnych stránok Slovenského štátu. Do tejto skupiny patria napríklad Martin Lacko, Ivan Petranský či Matej Medvecký. Lacko vidí hlavný problém súčasnej slovenskej historiografie v „*jednostranne negatívnom videní prvej Slovenskej republiky, niekedy priam kriminalizácie iných názorov, najmä u verejne známejších osôb*“ ako i v politizácii problému.⁴² To sa prejavuje v obvineniach, ktoré si historici vymieňajú cez médiá a pri ktorých, sú historici z ÚPN ostro napádaní zo sympatií k ľudáckemu režimu či dokonca jeho rehabilitácie.⁴³

Nutné je spomenúť i historikov pôsobiacich v prostredí Matice slovenskej, ktorá by mala slúžiť ako zásadná kultúrna ustanovizeň na Slovensku, avšak vo svojom časopise sa často profiluje ako inštitúcia sympatizujúca s názormi exilových historikov, čo sa prejavuje nielen značným priestorom, ktorý v tomto periodiku dostávajú, ale aj v napríklad súhlasnom prítakávaní redaktora Ďuricovi, ktorý ochotne preberá jeho terminologické označenie historikov združených okolo SAV ako tzv. „komunistických historikov“.⁴⁴ Patria sem historici ako Svätoslav Mathé. V jeho práci sme objavili závažnejšie sympatie k Slovenskému štátu, ktoré by silno protirečili snahe o objektívnosť. Určitú obhajobu u Mathého môžeme však badať pri osobe Jozefa Tisu.⁴⁵

Na neutrálnej pôde stoja historici ako Ladislav Nižňanský, významný svojim podielom na vydaní dokumentov k 20.storočiu „*Holokaust na Slovensku 1–7.*“ Nižňanský sa podieľal

---

⁴¹ Vagovič, M.: Jozef Tiso rozdeľuje aj historikov. In: SME, 7.3.2007. Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/3181824/jozef-tiso-rozdeluje-aj-historikov.html> Žemlová, M.: Petranský: Jozefa Tisa si pre niečo vážim. In: SME, 1.2.2007. Dostupné online: <http://www.sme.sk/c/3124289/petransky-jozefa-tisa-si-pre-nieco-vazim.html>

⁴² Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1945, Bratislava, 2008, s.6.

⁴³ Szatmary, M.: Franek: Ústav pamäti národa chce rehabilitovať ľudácky režim. In: Delet. Dvere do židovského sveta, uverejnené 1.12.2011. Dostupné online: <http://www.delet.sk/zivot-a-judaizmus/holocaust/franek-ustav-pam-ati-naroda-chce-rehabilitovat-ludacky-rezim>

⁴⁴ Smolec, J.: Milan Ďurica: Dozvuky holokaustu na Slovensku. In: Slovenské národné noviny, uverejnené 20.11.2013. Dostupné online: <http://www.snn.sk/index.php/rozhovor-tyzdna/1858-dozvuky-holokaustu-na-slovensku> a Smolec, J.: Tiso – Obeť pomsty komunistov a Beneša, In: Slovenské národné noviny, uverejnené 22.4.2013. Dostupné na: <http://www.snn.sk/index.php/reportaz/1509-tiso-obet-pomsty-komunistov-a-benesa>.

⁴⁵ Mathé, S.: Slovenská politika v rokoch 1848–1993, Martin, 2001, s.98–100.

alebo sám editoval 6 zväzkov diela. Tiež sem patrí Róbert Letzt, jeho kolega z Bratislavskej univerzity. Títo historici sa neprikláňajú vo svojich prácach ani na jednu zo strán, dá sa konštatovať, že sa snažia čitateľom objektívne predkladať fakty a podkladať ich bohatým poznámkovým aparátom.

Okrem slovenských historikov, sa témou Slovenského štátu zaoberajú i historici zahraničný. K téme obdobia 1938–1945, publikuje Jan Rychlík a Ján Mlynárik (pôvodom zo Slovenska). V prípade Rychlíka sa stretávame s odbornou prácou stojacou na neutrálnej pôde, avšak ambiciózne dielo Mlynárika *Dějiny židů na Slovensku*, nás zarazilo v mnohých ohľadoch.

Vzhľadom na primárne zameranie na práce, ako práce spracúvajúce dejiny židov v Senici, si dovoľujeme vzniesť niekoľko kritických námietok voči publikácii, ktorá Dejiny židov (na celom Slovensku) podáva. Každý autor, musí pri ambícií skúmať židovské dejiny na Slovensku siahnuť po určitých základných príručkách k dejinám slovenského židovstva. Ide o publikácie ako sú Barkány, E.–Dojč, L (*Židovské náboženské obce na Slovensku*), alebo práce už spomínaných historikov Kamenca (*Po stopách tragédie*) či Lipschnera (*Židia v Slovenskom štáte 1939–1945*). Preto i my tieto publikácie pomerne podrobne poznáme. Veľmi nás teda zarazili vety, ale i celé odstavce, ba dokonca strany, ktoré autor z jednotlivých publikácii vyňal a vložil do vlastného textu. Tento text neobsahuje poznámkový aparát, hoci ide o prácu napísanú v roku 1994, obsahuje len akúsi výhovorku o tom, že po viac ako desať rokoch od napísania po vydanie knihy, sa poznámkový aparát nedal doplniť. Rovnako odkazy na pôvodnú publikáciu nie sú vždy pri jej citácii, aj keď na niektorých miestach sú pôvodné publikácie zmienené. Takto v čitateľovi, ktorému sa kniha dostane do ruky, skrsne dojem, že celá práca je výsledkom výskumu samotného autora. Publikácia neponúka ani vyvážený pohľad na dejiny slovenských židov. Zameriava sa v prevažnej časti na obdobie Slovenského štátu, čo by nebolo chybou, avšak nekorešponduje to s názvom diela a ambíciou autora. Autor v tejto časti, nazvanej Genocída, vyjadril striktne antifašistický postoj, čo je samozrejme jeho právo a považujeme to vzhľadom na naše osobné názorové smerovanie za vhodné. Za vhodné však rozhodne nepovažujeme pretkať text expresívnymi slovami a slovnými spojeniami, ktoré hodnotia antisemitizmus ako hlboko zakorenený v slovenskej spoločnosti, partizánov, ako lumpenproletariát, ktorý je akousi kontinuitou fašistického režimu,⁴⁶ či v konečnom dôsledku, vo svojej analýze Slovenska hodnotiť túto krajinu i po roku 1945 bez zmeny: „*stačilo dotknout se židovské otázky a vyšlo najevo, že v mnohém se proti Židům pokračovalo i po roce*

---

⁴⁶ Mlynárik, J.: *Dějiny židů na Slovensku*, Praha, 2005, s. 327.

1945 tak, jako za Tisova státu.“⁴⁷ Po obsiahlej kritike zo stany Ivana Kmenca,⁴⁸ ale i Mariána Karcola⁴⁹ alebo Alexeja Mikuláška⁵⁰ či J. A. Jelínka⁵¹ reagoval autor urážkami na adresu Ivana Kamenca slovami o „*recidíve normanlizačnej minulosti*“ či vytváraní „*chrapúnskeho prostredia medzi historikmi*“, čo ho rétorikou nebezpečne priblížilo k exilovým historikom. Na základe týchto názorov hodnotím túto publikáciu veľmi kriticky a nechcem ju vo svojej práci použiť práve pre zmienené dôvody. Pri písaní práce pristúpim priamo k publikáciám, z ktorých autor v prvej časti intenzívne kompiloval.

Na záver by sme ešte radi zhodnotili tematický výber pri zmienených autoroch. Ivan Kamenec sa vo svojich prácach venuje prevažne „konečnému riešeniu“ na území Slovenska, perzekúcii židov, úlohe katolíckej cirkvi v tomto zložitom období ale i osobnostiam, ktoré ovplyvňovali politické dianie na Slovensku ako boli Jozef Tiso alebo Ferdinand Ďurčanský. Podobne sa vo svojich dielach dotýkajúcich sa obdobiu 1938-45 venujú perzekúcii židov na Slovensku všeobecne aj Ladislav Lipták a Ľubomír Lipschneider. Na rozdiel od nich, Katarína Hradská venovala veľkú časť svojej práce úlohe berátera (poradcu) Dietera Wisliceny, osobnosti Gisi Fleischmann a jej úlohe v židovskej záchrannej skupine v Bratislave (Bratislavská pracovná skupina) pri pláne záchranu európskeho židovstva. Katarína Zavacká zasa skúma právnu históriu v období 1938–1945. Ako sme spomínali Eduard Nižňanský sa venuje vydávaniu edícii dokumentov, ale i židovskej komunite ako celku od vzniku Československa až po obdobie Slovenského štátu.

Z historikov pri ÚPN sa Ivan Petranský zaoberá najmä vzťahom katolíckej cirkvi a Slovenského štátu, Martin Lacko sa venuje Slovenskému štátu ako takému i povstaniu a Matej Medvecký hľadá na Slovenský štát skrz osobu Imricha Suckého, vedúceho detektívnej skupiny protikomunistického oddelenia Ústredne štátnej bezpečnosti.

Exilový historici sa v prevažnej miere zaoberajú osobnosťou Jozefa Tisa. Jeho úlohu pri riešení židovskej otázky hodnotí M.S. Ďurica, František Vnuk sa okrem toho zaoberá

---

⁴⁷ Tamže, s. 310.

⁴⁸Kamenec, I.: Mnohosľubný nadpis, trápny výsledok. In: Soudobé dějiny, 2/2005, s.343-353.
Kamenec, I.: Ako sa Ivan Kamenec stal nesvojprávnym historikom. In: Delet. Dvere do židovského sveta. Uverejnené 1.7.2005. Dostupné online: <http://www.delet.sk/spravy-a-politika/dilema/ako-sa-ivan-kamenec-stal-nesvojpravny-m-historikom>

⁴⁹ Mlynárik, J.: Dějiny židů na Slovensku (Karcol, M.), recenzia. In: Acta historica Neosoliensia, 8/2005, s. 315-318.

⁵⁰ Mikulášek, A.: Problematická kompilace. In: Obrys-Kmen, 10/2006. Dostupné online: <http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2006&cis=10&tisk=02>

⁵¹ Jelínek, J.A.: Nedá mi nepovedat' ešte niekoľko viet Mlynárikovi. In: Delet. Dvere do židovského sveta. Uverejnené 31.8.2005. Dostupné online: <http://www.delet.sk/spravy-a-politika/dilema/neda-mi-nepovedat-este-niekolko-viet-mlynarikovi>

i osobnosťou Jozefa Macha. Ďurica, Vnuk i J.M. Kirschbaum venujú časť svojich prác Slovenskému štátu a jeho histórii ako celku.

1.3 Historiografia venujúca sa mestu Senica a jej židovským obyvateľom

Všeobecne sa dá o spracúvaní tematiky dejín židovských obcí na území dnešného Slovensku tvrdiť, že základnú sekundárnu literatúru predstavuje publikácia *Židovské náboženské obce na Slovensku*.⁵² Takmer všetky publikácie vydané po roku 1991, ktoré spracúvajú tematiku dejín židovských obcí berú heslá z tejto knihy ako základné východisko poznatkov alebo s ňou aspoň pracujú.⁵³ Publikácia je staršieho dáta, avšak až do roku 2009 nemali bádatelia možnosť siahnuť po inej prehľadovej publikácii spracúvajúcej dejiny židovských obcí. Situáciu zmenila už spomínaná *Encyklopédia židovských náboženských obcí na Slovensku*.⁵⁴ Avšak i jej autor Robert Búchler vychádza z už spomínanej staršej publikácie Barkányho a Dojča, ktorú si sám doplnil ďalšími informáciami.⁵⁵ Obe tieto prehľadové publikácie obsahujú aj heslo Senica.

Publikácia *Židovské náboženské obce na Slovensku*, však o Senici obsahuje iba základné zmienky. Stručne popisuje utváranie obce, predstavuje rabínov, ktorý v Senici pôsobili a priestor venuje i krádeži monštrancie z katolíckeho kostola v roku 1739, z ktorej boli obvinení traja členovia židovskej obce v Senici. Tiež sa v krátkosti venuje založeniu židovskej školy, okolnostiam vzniku spolku Chevra kadiša jej majetku, dvom habánskym krčahom, ktoré sa nám dochovali ako jedna z mála hmotných pamiatok. Samozrejme obsahuje náčrt a fotografiu synagógy a podrobný popis oboch cintorínov z hľadiska stavu v akom ho autori spoznali. Informácie použité v texte získali autori z osobnej návštevy mesta, článku *Zwei Martyren* uverejnenom v *Jüdisches Jahrbuch* 1933/1934, ktorý napísal Samuel Rosenbaum na základe listín z archívu Nitrianskej župy a niekoľkých iných kníh, ktorých pôvod ani uloženie sme však nedokázali zatiaľ objasniť.

Encyklopédia židovských náboženských obcí publikáciu Barkányho a Dojča dopĺňa napríklad zoznamom remesiel a živností, ktorým sa židia v meste venovali rovnako ako aj údaje o existujúcich dobročinných spolkoch, politických stranách a sionistickom hnutí, ktoré v obci existovali a ktoré iná slovenská literatúra nezmieňuje. Doplnené údaje sa týkajú však iba určitého časového výseku, napríklad sa dozvedáme, akým podnikaním sa zaoberali židia

⁵² Barkány, E.–Dojč, L.: *Židovské náboženské obce na Slovensku*, Bratislava, 1991, 438s.

⁵³ Napríklad: Paulovičová, N.–Urmínský, J.: *Židovská komunita v dejinách mesta Hlohovec (1938–1945)*, ELAP, Hlohovec, 2009, 293s. Ďalej: Janegová, Z.: *Židovská komunita v Novom Meste nad Váhom* (nepublikovaná magisterská diplomová práca), Univerzita Konštantína filozofa, Nitra, 2006, 197s. Ďalej: Horváthová, A.: *Sprievodca po trnavských cintorínoch*, Trnava, 2008n nestránkovane. Ďalej: Borský, M.: *Židovské pamiatky západného Slovenska*, Bratislava 2011, 81s. Ďalej: Búchler, R.: *Encyklopédia židovských náboženských obcí*, 1–3 zväzok, Bratislava, 2009–2012, a mnoho iných.

⁵⁴ *Doposiaľ* vydané tri zväzky (2009, 2010, 2012).

⁵⁵ Skúmané pri hesle: Senica.

v 20. rokoch 20. storočia, avšak komplexnejšie údaje o remeslách a podnikaní v 19. storočí alebo staršom období nám chýbajú.

Pri zhromažďovaní základných informácií týkajúcich sa bakalárskej práce sme sa snažili získať maximum dostupnej odbornej literatúry pojednávajúcej o našej problematike. Zistili sme, že židovská problematika mesta Senica je v literatúre venujúcej sa všeobecne židovským obciam na Slovensku, spracovaná iba marginálne a to i napriek pomerne veľkej početnosti a významu obce, ktorá stála na čele rabinátu.

Skúmali sme preto samozrejme aj literatúru vydanú mestom, či rozličné publikácie venujúce sa celému Záhorskému regiónu. Na základe skúmanej vzorky literatúry konštatujeme, že k histórii mesta vyšli zatiaľ len dve monografie mapujúce jej celkové dejiny, jedna pred rokom 1989 a druhá v roku 1996.⁵⁶ Obe publikácie spracúvajú históriu obce od praveku až po obdobie vydania, skúmajú i miestnu kultúru a sú doplnené bohatým obrazovým materiálom. Staršie dejiny mesta do roku 1918, spracúva v oboch spomenutých knihách jedna autorka, Darina Lehotská, ktorá v oboch prípadoch pracuje s rovnakou literatúrou a prameňmi. Z archívnych materiálov, ktoré obsahujú zmienky o židoch, využíva archív rodiny Nyáryovcov, obsahujúci rôzne štatistické údaje z ich panstva ale aj staršiu maďarskú literatúru,⁵⁷ z obdobia 19. storočia, ktorú využíva pri spracúvaní tohto časového úseku. Pri iných fondoch alebo publikáciách sme zmienky o židoch nenašli. So staršou maďarskou literatúrou zaoberajúcou sa Nitrianskou župou, najmä spracúvajúcou štatistické údaje, sme pracovali i my. Použili sme publikácie, ktoré spracúva i Lehotská *Magyarország vármegyéi és városai* a *Nyitra vármegyének XV* a doplnili sme *Magyarország geographiai szótára*.⁵⁸

Novšie dejiny spracúvali už odlišní autori a sú utvorené v knihe *Senica. Dejiny mesta* kompilačne⁵⁹ z kníh, a použitým prameňom je len pamätná kniha mesta. V staršej publikácii *Senica*, boli použité pramene i zo Slovenského národného archívu (ďalej SNA), Nitrianske noviny a pamätná kniha mesta, neboli však použité v súvislosti so zmienkami o židoch.

Tieto dve knihy spolu s publikáciou Vladimíra Jamárka,⁶⁰ ktorá vznikla kompiláciou staršej literatúry a informácií z novinových článkov, jediné podrobnejšie mapujú dejiny mesta. Ostatné publikácie týkajúce sa dejín mesta alebo jeho jednotlivých inštitúcií, vydávané pred

---

⁵⁶ Sú to: Žák, D.: *Senica. Vlastivedný zborník*, 1974, 266s. Ďalej Bendža, M. a kol.: *Senica. Dejiny mesta*, Senica, 1996, 197s.

⁵⁷ Borovzsky, S. a kol.: *Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra vármegye*, Budapest, 1899. Ďalej: Wenzel, G.: *Nyitra vármegyének XV., századbeli vámhelyei*, Pest, 1872.

⁵⁸ Fényes, E.: *Magyarország geographiai szótára*, zväzok 3, Pest, 1851, 350s.

⁵⁹ Pre nami skúmané obdobie do roku 1945.

⁶⁰ Jamárik, V.: *Neznáma Senica*, Senica, 2006, 87s.

rokom 1989 alebo i po ňom, sú brožovaného charakteru.⁶¹ Zaoberajú sa prevažne len čiastkovými problémami.

Literatúra o Senici do roku 1989 bola vydávaná prevažne pri príležitosti dôležitých výročí rozličných inštitúcií napríklad Záhorskej galérie⁶² alebo Okresného stavebného bytového družstva,⁶³ pri príležitosti významných štátnych sviatkov, ako bolo Slovenské národné povstanie.⁶⁴ Publikácie k SNP obsahujú prevažne spomienky partizánov, mapovanie ich činnosti v období povstania, boj proti fašizmu. Aj tieto publikácie existenciu židov a ich perzekúcie počas vojny ignorujú. Taktiež rozličné spolky a organizácie⁶⁵ vydávali brožúry o svojej činnosti. Väčšina týchto publikácií⁶⁶ je silne zafarbená charakteristickou dobovou politickou rétorikou.

Po roku 1989 mizne politický podtón a lokálne publikácie tvoria najmä informačný sprievodcovia. Venujú histórii len krátke pasáže, prevažne opísané z už zmienených monografií. Dejinám židov v Senici sa nevenuje žiadna z nich. Našli sme len zmienku o židovskom cintoríne v pomôcke pre pedagógov základných škôl *Kapitolky z regionálnych dejín (II. časť)*,⁶⁷ ktorá sa ale dotýka Senice len výpočtom historických pamiatok, ktoré sa v meste nachádzajú.

Senica a čiastočne aj jej história je spomínaná v rozličných príručkách zaoberajúcich sa Záhorským regiónom⁶⁸ a heslo Senica sa nachádza aj v rozličných encyklopédiách o Slovensku.⁶⁹

Všeobecne sa dá konštatovať, že až na niekoľko výnimiek v ktorých nájdeme zmienku o židoch, prípadne nájdeme len ich počet z niektorého sčítania ľudu,⁷⁰ v Senici publikácie regionálneho charakteru predstavujú len základné poznatky k histórii dejín mesta. Čerpajú prevažne z už existujúcich monografií a neprinášajú nové poznatky. V prípade

---

⁶¹ Neplatí to však o téme v Senici a okolí narodených, alebo pôsobiacich významných osobností ako boli napríklad spisovateľa Štefan Pilárik, národovec Viliam Paulíny-Tóth, Jozef M. Hurban, Pavol Braxatoris alebo akademický maliar Ján Mudroch.

⁶² (bez uvedeného autora): Záhorská galéria Senica, Senica, 1984, nestr.

⁶³ (bez uvedeného autora): Dvadsať rokov bytového družstevníctva v okrese Senica, Senica, 1980, 35s.

⁶⁴ Brezina, P.: V boji proti fašizmu. Výstava k 40. výročiu SNP, Senica, 1984, nestr. Ďalej: (bez uvedeného autora): Ľud senického okresu v boji proti fašizmu, Senica, 1964, 46s.

⁶⁵ Napríklad Združenie amatérskych fotografův, Fotoklub Retina, Ľudové milície v senickom okrese pri príležitosti svojho 40. výročia a pod.

⁶⁶ Markantné najmä pri literatúre o SNP a politických inštitúcií.

⁶⁷ Papp, Š.: Kapitoly z regionálnych dejín, Senica, 1993, 160s.

⁶⁸ Napríklad: Kollár, D a kol.: Slovensko-rakúske Pomoravie, Bratislava 1996, 213s. Ďalej: (bez uvedenia autora): Zoznámim Vás so Západoslovenským krajom, Bratislava, 1965, 89s.

⁶⁹ Heslo Senica obsahujú aj: Malá encyklopédia Slovenska, SAV, 1987. Malá československá encyklopédia P-S, ČAV, 1987. Encyklopédia Slovenska, V. zväzok, SAV, 1981, Malá slovenská encyklopédia, EÚSAV, 1993.

⁷⁰ Najčastejšie je z roku 1820, kedy bol pomer katolíkov, evanjelikov a židov v meste takmer totožný.

špecializovaných diel sa zaoberajú prevažne konkrétnymi inštitúciami (napr. gymnázium, Záhorská galéria) a iné dejiny ako históriu vybranej inštitúcie nezachytávajú.

Medzi už zmienené výnimky patria brožúry *Kníhtlačiarne na Záhorí do roku 1950*,⁷¹ ktorá spomína židovskú kníhtlačiareň Adolfa, neskôr Jozefa Löfflera, brožúra vydaná pri príležitosti 750. výročia prvej písomnej zmienky o meste s názvom Senica, ktorá spomína židovských obyvateľov, remeselníkov a obsahuje aj vybrané štatistické údaje počtu židov v meste v stručnom, ale veľmi prehľadnom a výstižnom historickom kontexte.

Príjemným prekvapením bol i objav sprievodcu po židovských pamiatkach v bratislavskom a trnavskom kraji, ktorý je síce viac obrazový ako slovesný, ale obsahuje aspoň minimum informácií o každej židovskej obci v týchto krajoch. Je to zatiaľ prvá iniciatíva pracovať niečo zo židovských regionálnych dejín na ktorú sme narazili.

Literatúra zaoberajúca sa mestom Senica, ktorej autormi sú odborní historici, alebo laický záujemcovia o dejiny mesta sa židovskej problematiky dotýka v troch publikáciách: *Senica. Dejiny mesta*,⁷² v ktorej nachádzame štatistiky počtu obyvateľov, medzi ktorými sú zahrnuté i štatistiky počtu židovských obyvateľov, spomínane je založenie židovskej školy, rabovanie v 1848 roku i udalosti z obdobia Slovenského štátu. Všetky zmienky však môžeme charakterizovať ako veľmi stručné, pozostávajúce z jednej vety. Výnimku tvoria represívne opatrenia počas Slovenského štátu, ale i tak ide iba o veľmi stručnú zmienku. Určitým doplnením je publikácia *Neznáma Senica*,⁷³ kde sú zmienky síce rovnako stručné ale pre obdobie stredoveku poskytuje určité nové informácie, nemajú však zásadný charakter pre poznanie dejín obce. Zaujímavou publikáciou vymykajúcou sa ostatným knihám je Zuščíkova kniha s pomerne dramatickým názvom *Hroby bez náhrobníkov, alebo súvislosti tajomstva Surovinového lesa*,⁷⁴ ktorej autor nie je profesionálny historik, ale bol počas druhej svetovej vojny partizánom a bojovníkom proti nacizmu. V tenkej brožúrke sa zaoberá exhumáciou tiel v blízkosti Senice, ktorú robili bývalí gardisti a pripája svedecké výpovede o vraždení obetí, ktoré mala spáchať nemecká *Sicherheitsdienst* sídliaca v meste. Na brožúrku sa dívame nanajvýš kriticky, keďže sa nám doposiaľ nepodarilo objaviť pramenný materiál, ktorý by tvrdenia v knihe podporoval.

---

⁷¹ Fleišiková, E.: *Kníhtlačiarne na Záhorí do roku 1950*, Skalica, 1992, 24s.

⁷² Bendža, M. a kol.: *Senica. Dejiny mesta*, Senica, Bratislava, 1996, 197s.

⁷³ Jamárik, V.: *Neznáma Senica*, Senica, 2006, 87s.

⁷⁴ Zuščík, J.: *Hroby bez náhrobníkov alebo súvislosti tajomstva Surovinového lesa*. Senica, Okresný výbor zväzu protifašistických bojovníkov Senica, Senica, 1991, 31s.

V roku 2011 sme v okresnom archíve v Senici v zložke notárskeho úradu našli časť výpovede človeka, ktorý bol svedkom vraždy. Je ale pozoruhodné, že výpoveď nebola kompletná a v súčasnej dobe sa z neznámych dôvodov vo fonde Notárskeho úradu Senica nenachádza.⁷⁵

Čo sa týka článkov slovenskej proveniencie zaoberajúcimi sa dejinami židov v Senici, nachádzame len jedinú zmienku o odobraní licencie židovskému lekárovi v roku 1941 v Senici v článku *Osudy Židov na severnom Záhori v r. 1939-1945*⁷⁶ a jedno vetnú zmienku o židovskom cintoríne v článku *Židovské cintoríny na Záhori*.⁷⁷

Vzhľadom na tieto nedostatočné informácie, sme sa podrobne zaoberali aj zahraničnou literatúrou venujúcej sa problematike židovského obyvateľstva v Senici. Podarilo sa nám nájsť heslo Senica v publikáciách *Encyclopedia of Jewish life*⁷⁸ a *Magyar Zsidó lexikon*.⁷⁹ Nájdeť tu informácie obsiahnuté i v slovenských publikáciách, keďže Barkány a Dojč z Ujváriho lexikónu vychádzajú.⁸⁰ Predpokladali sme, že by nám ako prameň mohli poslúžiť i židovské ročenky vydávané na Slovensku. Zmienky o Senici obsahovali ročníky 1933-34 a 1940, ktoré ale neobohatili stav nášho poznania.

Najvýznamnejší vplyv má pre poznanie dejín židovských obyvateľov mesta, okrem zmienenej encyklopédie vydanej Slovenským národným múzeom a knihy Barkániho a Dojča, kniha na rozhraní prameňa a odbornej literatúry Alexandra Komjati *Die Geschichte einer Gemeinde*.⁸¹ Autor sám hovorí, že čiastočne vychádza zo spomienok svojej babičky a čiastočne pracoval s archívnym materiálom. Publikácia ponúka prehľad dejín židovskej komunity od jej založenia, dopĺňa Encyklopédiu židovských náboženských obcí. Najhodnotnejšia časť knihy, je zoznam obetí holokaustu, ktorý sa nám doposiaľ nepodarilo v žiadnej inej publikácii nájsť a z tohto zoznamu vychádza aj časť databázy pamätníka Yad Vashem v prípade, že nemá podklady z ministerstva vnútra, zoznamov z koncentračných táborov alebo osobné svedectvá príbuzných.

---

⁷⁵ Kópiu časti výpovedi, ktorú sme našli v roku 2011 vlastní autorka.

⁷⁶ Hoferka, M.: *Osudy Židov na severnom Záhori*. In: *Záhorie* 9/2000, s.10–16.

⁷⁷ Chromek, S.: *Židovské cintoríny na Záhori*. In: *Záhorie*, 6/2011. Dostupné online na: <http://www.zahorskemuzeum.sk/?q=page/86>

⁷⁸ Spector, S.–Wigoder, G.: *Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, NYUP, New York, 2001, 3. zväzok, 1824s.

⁷⁹ Újváry, P.: *Magyar Zsidó Lexikon*, 1929, Budapest, 1028s.

⁸⁰ Informácia získaná na základe výskumu strojopisu L. Dojča uloženom v Židovskom múzeu v Prahe, samotná kniha totiž poznámkový aparát na rozdiel od strojopisu neobsahuje.

⁸¹ Komjati, F.: *Die Geschichte einer Gemeinde*, Tel Aviv, 1972, 39s.

1.4 Práca s prameňmi v bakalárskej práci

Pri písaní bakalárskej práce, sme sa pokúšali v maximálnej možnej miere využívať dostupné pramene k zvolenej téme. Práci s prameňmi predchádzalo najprv poznanie administratívneho začlenenia Senice,⁸² aby sme zistili v ktorých archívoch máme po potrebných dokumentoch pátrať a štúdium literatúry, na zistenie relevantných archívnych fondov.⁸³ V tejto kapitole sa pokúsime čitateľovi priblížiť s akými archívami sme pracovali a aké naopak ostali nepreskúmané, prípadne potenciál ktorý ponúkajú. Tiež vysvetlíme aké ďalšie snahy, okrem návštevy archívov, sme vyvinuli pri získavaní materiálu.

Prvý archív, v ktorom sme hľadali dokumenty, bol Štátny okresný archív v Skalici. V Skalici sú umiestnené fondy, ktoré zostali zachované zo Štátneho archívu v Senici a boli sem prenesené v priebehu 60. rokov. Archív v Senici, ako sa dozvedáme z archívnej pomôcky k fondu *Okresného úradu v Senici* bol do veľkej miery zničený najmä po roku 1934. Obrovskú časť senického archívu zničil požiar v roku 1939, poškodzovalo ho tiež zlé uskladnenie na podlahe miestnosti, v ktorej bol uložený. Následne miesto uloženia zatopili povodne a zvyšky, ktoré sa i napriek tomuto všetkému dochovali, boli odložené v pivnici a kúrilo sa nimi. Z tohto dôvodu v Skalici nie je dochovaný, podľa našich informácií, žiadny materiál relevantný pre Senicu pre obdobie 19. storočia. V archíve sú uložené fondy *Okresného notárskeho úradu*, ktoré začínajú v roku 1929. Dochované písomnosti pre roky 1933–1939 a 1929–1941, uložené v dvoch kartónoch, obsahujú však len dokumentáciu k stavbe Okresného úradu v Senici. Pre neskoršie obdobie rokov 1939–1945 je agenda úradu dochovaná a dokumenty z nej v práci používame.

Druhý dochovaný fond je fond *Okresného úradu v Senici*, ktorý sa zachoval od roku 1924, kedy začala jeho činnosť. Je vo veľkej miere dochovaný, minimálne pre nami skúmané obdobie. K fondu však patria napríklad aj *Zápisnice zo zasadaní okresného výboru pre roky 1924–1928 a 1929–1935*. Druhá zmienaná zápisnica, z ktorej sme plánovali zistiť členov zastupiteľstva a určiť či tu boli i židia, sa však stratila. Pri prvej sérii návštev archívu sme dostali informáciu, že je „asi niekde založená“ a pri druhej, o niekoľko mesiacov neskôr, sme sa dozvedeli, že asi ani neprišla zo Senice z celým zvyšným fondom. Rovnako sme zo začiatku dostali však aj informáciu, že zápisnica sa v archíve nachádzala pri inventarizácii. Jej existencia je teda rozporuplná. V archíve tiež našli ďalšie dokumenty k našej téme, ako napríklad stanovky Chevry Kadiše, nachádzajúce sa v daňovom súpise a podobne. Prístup v archíve, aj keď je bezpochyby dobrosrdečný a ústretový nie je profesionálny. Pri našej prvej

---

⁸² S ktorým oboznamujeme čitateľa v kapitole Administratívne zaradenie mesta Senica.

⁸³ Vhľad do problematiky ponúka nasledujúca kapitola o historiografii.

návšteve sme nedostali ponúknuté ani archívne pomôcky, ale archivár sám na základe svojho uváženia odporučil fondy. Bolo by to rozhodne veľmi ústretové riešenie, v prípade, že by jeho vedomosti neboli značne torzovité a nevychádzal len zo svojich skúseností a zážitkov namiesto podrobnej znalosti problematiky. Preto čitateľa upozorňujeme, že aj napriek našej intenzívnej snahe si nie sme istí, či sa v archíve nenachádzajú aj iné dokumenty, ktoré by mohli byť ešte relevantné k téme, avšak zo zmienených dôvodov sme sa o nich ani nedozvedeli.

V Skalici sa tiež nachádza *Živnostenský register okresu Senica od roku 1906* a kniha *Evidencia svedectiev o štátnom občianstve od roku 1942 do roku 1945*. Užitočné archiválie, najmä živnostenský register sme získali až pri poslednej návšteve archívu, dovtedy ho totiž archivár nepovažoval za relevantný, takže sme nevedeli ani o jeho existencii.⁸⁴

Z regionálnych inštitúcií sme oslovili i Záhorské múzeum, hlavne kvôli dobovej tlači, informácie o dejinách Senických židov sa v ňom však nenachádzajú.

Archív vyššej inštalácie, konkrétne Nitrianskej župy, sa nachádza v Ivanke pri Nitre. V archíve je uložený fond *Nitrianska župa I*. Sú tu k dispozícii daňové súpisy župy z rokov 1752–1828, sčítanie obyvateľstva (týkajúce sa Senice) z roku 1869 i agenda nitrianskeho župana a podžupana z rokov 1869–1918. Umiestnené by tu mali byť aj sčítania obyvateľstva do ostatných rokov do roku 1910, avšak tie sa tu nenachádzajú a pravdepodobne preto nie sú ani dochované. Spomenuté archiválie sú vedené prevažne v maďarskom jazyku a preto sme ich pre nedostatočnú znalosť jazyka neboli schopní študovať. Najmä v týchto fondoch vidíme ďalší potenciál rozvoja výskumu k ďalšej práci, samozrejme až po nadobudnutí kvalitnejších jazykových znalostí maďarčiny, ako sú naše súčasné.

Navštívili sme tiež Štátny okresný archív v Bratislave, kde sú umiestnené firemné spisy (*fond Krajský súd Bratislava – firemné*) firiem zapísaných v registroch. Pre Senicu sú najstaršie spisy od roku 1877. Spisy z 19. storočia sú vedené v maďarčine a pri niektorých firmách sú značne torzovité, obsahujú napríklad len jeden nič nehovoriaci dokument a spis Mórica Jelínka chýba úplne, alebo je založený v inom kartóne a nepodarilo sa ho nájsť. V archíve sú rovnako uložené aj mikrofilmy *židovských matrik narodených* z obdobia rokov 1773–1884 a 1886–1931, *zosnulých* z 1851–1885 a 1886–1916 a *sobášených* z rokov 1844–1885 a 1886–1925. Matriky sú vedené pre celý rabinát, takže do nich spadá okrem Senice aj 10 ďalších obcí. Obce nemajú záznamy vedené osobitne a keďže sme matriky využívali na získanie prehľadu o zamestnaniach židovských obyvateľov riadili sme sa miestom narodenia,

---

⁸⁴Nebol ani uvedený v žiadnom zozname fondov a archiválií, ktoré sme mali možnosť študovať.

resp. pri zosnulých miestom pochovania. Zvyšné matriky boli židovskej obci zobra­né v období Slovenského štátu. Existuje možnosť, že sa nachádzajú v SNA, v takom prípade sú ale v zatiaľ nesprístupnených fondoch. Matriky boli vedené v nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku. Firemné spisy, boli do roku 1918, vedené maďarsky a po roku 1918 už v slovenskom, alebo čiastočne českom jazyku.

Najvyššou archívnu inštitúciou, ktorú sme pri tvorbe práce navštívili bol Slovenský národný archív. Dôkladne sme sa oboznámili s archívnymi pomôckami a snažili sa preskúmať všetky dostupné fondy súvisiace s našou témou. V SNA sa nachádzajú archív­alie najmä po roku 1918, na čo sme boli upozornení, pomerne svojským spôsobom pracovníkom archívu. Spolupráca s archívom tak bola v tomto smere, hlavne zo začiatku, náročná. Veľkú pomoc nám však poskytol pán riaditeľ archívu, ktorý nám venoval čas na konzultáciu a odporučil nám najvhodnejší postup pri spracúvaní témy. V SNA sme teda skúmali spisy najmä po roku 1918 z *fondy Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska (1919–1927)*, *fond Ministerstva vnútra (1938–1945)*, *Ministerstva hospodárstva (1938–1945)*, *Krajinského úradu* (prevzal kompetenciu župných úradov od r.1927), *fond veliteľstva Hlinkovej gardy a Poverníctva priemyslu a obchodu* pod ktoré prešli spisy z bývalého Ústredného hospodárskeho úradu, riadiaceho počas vojny arizácie židovského majetku. Archív­alie zo SNA sme využili pri tvorbe textu zaoberajúcim sa obdobím po roku 1918. V problematike sčítaní obyvateľstva a dochovania sčítacích aparátov sme taktiež kontaktovali SNA, pretože existovala možnosť, že aspoň sčítanie z roku 1921 sa tu nachádza. Tieto údaje tu však uložené nie sú.

Kontaktovali sme sa aj s Ústavom pamäti národa, keďže nás upúťali odlišnosti v zoznamoch arizovaných živností, ktoré ÚPN pre mesto Senica zverejnil a našim výskumom. Zistili sme, že ústav pracoval s dokumentmi Ústredného hospodárskeho úradu, Ministerstva hospodárstva a Hlinkovej gardy, ktoré vznikli v rokoch 1942–1944 a na základe nich zoznamy utvoril, s týmito fondmi sme pracovali i mi a preto na odlišnosti v zisteniach upozorňujeme priamo v texte.

Archívne materiály sme sa pokúšali nájsť aj prostredníctvom Ústredného zväzu židovských obcí na Slovensku a k nemu pridruženej organizácie–Dokumentačného strediska holokaustu, ktoré má za cieľ zhromažďovať dokumenty, archív­alie a šíriť osvetu o holokauste. Ani jedna z týchto inštitúcií žiadnymi dokumentmi týkajúcimi sa Senice nedisponuje.

Kontaktovali sme Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, vďaka ktorému sa nám podarilo dostať po staršie maďarské publikácie a jeho pracovníčky nám ústretovo pomohli s prekladmi, rešeršami kníh týkajúcich sa témy i podkladmi a materiálom ku kapitole Senica

v Encyklopédii židovských náboženských obcí na Slovensku, tretom zväzku. Poskytli nám tak prvotnú orientáciu v publikáciách a dôležitú odbornú konzultáciu.

Pre širší záber výskumu sme sa rozhodli kontaktovať aj inštitúcie, ktoré disponujú dokumentáciou k dejinám židov na Slovensku a nepôsobia na Slovensku.

Kontaktovali sme i Židovské muzeum v Praze, ktoré zhromažďuje svedectvá obetí holokaustu a disponuje aj svedectvami v ktorých je zmienená Senica, alebo blízke okolie, a prepisy týchto svedectiev nám poskytli. V archíve múzea sú tiež uložené *strojopisy Eduarda Barkányho k heslu Senica*, ktoré vyšlo v knihe *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Za účelom vypátrania podkladov, ktoré Barkány používal sme kontaktovali aj židovskú obec v Prešove, odkiaľ pochádza a kde je zriadené jeho múzeum. Dokumenty súvisiace so Senicou sa tu však nenachádzajú.

Ekvivalentom pražskej zbierky *Rozhovory s pamětníky na Slovensku*, je zbierka nahrávok rozhovorov s pamätníkmi, ktorými disponuje a ktoré zhotovuje Nadácia Milana Šimečka. Avšak ani pri kontaktovaní tejto inštitúcie sme neboli úspešní a žiadnych ďalších židovských svedkov z mesta Senica sme nenašli.

Za účelom získania dokumentácie a pátrania po zvyšných a sčítaniach obyvateľstva sme kontaktovali aj Národný archív v Budapešti (Magyar Országos Levéltár), kde nás pracovníci informovali o existencii sčítaní v druhej polovici 19. storočia, ktoré majú uložené v archíve, avšak neobsahujú žiadne osobné údaje. V archíve sa nachádza fond *Judaeorum*, ktorý môže obsahovať údaje i o židoch zo Slovenska a prípadne Senice avšak z časových a jazykových dôvodov sme neboli tento fond schopní skúmať. Rovnako ako feudálne cenzy pochádzajúce z obdobia medzi rokmi 1723–1848 vedené v latinčine a spomenutý fond *Judaeorum* sú ďalšou možnosťou, ktorou môže výskum židovskej témy v Senici pokračovať. Rovnako sme kontaktovali aj Maďarský židovský archív (Magyar Zsidó Levéltár), ktorý nás však informoval, že má dokumentáciu iba z územia dnešného Maďarska a nie zo všetkých historických území ležiacich v Uhorsku.

Samozrejme sme kontaktovali aj pamätník Yad Vashem, ktorého pracovníci nám zaslali kópie z kníh nachádzajúcich sa v knižnici pamätníku a veľmi užitočný zoznam obetí holokaustu zo Senice, spolu so stručnými informáciami o nich, ktorý utvorili na základe zoznamov Ministerstva vnútra ale aj knihy spomienok a histórie Senice Franza Komjatiho, ktorú tiež v bakalárskej práci používame.

Spolupracovali sem tiež s Centrálnym archívom histórie židov Hebrejskej univerzity v Jeruzaleme, kde majú uloženú *písomnú pozostalosť Senického rodáka Franza Komjatiho*,

spolu s podkladmi k jeho knihe *Die Geschichte einer Gemeinde*, v ktorej použil ako svoj výskum tak i spomienky seba a svojej babičky.

Veľký problém činila tlač, ktorá by mohla byť k téme nápomocná. Vychádzali sme z výskumu Franza Komjatiho a jeho tvrdenia, že o židovskej obci v Senici sa takmer nepíše a preto sme podrobnejší výskum novín vynechali. Hlavný problém bol v jazyku novín a v ich uložení. Pre oblasť mesta Senice a blízkeho okolia vychádzali iba dvoje miestne noviny (hoci šlo o okresné mesto) a to *Szenicz és Vidéke* (vychádzal v rokoch 1903–1904) a *Szenicz-Miava és Vidéke* (vychádzal v rokoch 1907–1913). Tieto časopisy sa nenachádzajú ani v SNA, ani v Skalici a ani v Trnave. Nenachádzajú sa ani v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Tieto noviny, v prípade že existujú stále ešte niekde dochované exempláre, spolu so župnými novinami Nitrianskej župy,⁸⁵ v maďarskom jazyku a židovskými novinami s celoslovenskou pôsobnosťou⁸⁶ poskytujú veľký potenciál pre ďalší výskum dejín obce.

Na doplnenie informácií, ktoré chýbajú najmä absenciou fondov z administratívy mesta sme využili *Pamätnú knihu mesta Senica*. Kronika je však vedená až od roku 1936, takže staršie informácie nám neposkytuje. Tie sme dopĺňali následne z maďarskej literatúry pochádzajúcej z 19. storočia a už existujúcou štúdiou o antisemitizme v Nitrianskej a Bratislavskej župe od Petry Rybářové.⁸⁷ Z tohto dôvodu môže staršie obdobie pôsobiť na čitateľa ako viac-menej kompilované, avšak prínos, ktorý sme sa snažili priniesť by mal byť v zhromaždení všetkých dostupných publikovaných údajov, ktoré sme o židovskej obci v Senici našli a ich spísanie do jedného textu a následné doplnenie na základe našich jazykových a iných zručností čo najväčším množstvom archívneho materiálu, aby obraz komunity bol čo najplastickejší a zároveň text čo najplynulejší. Hlavné ťažisko práce je však postavené najmä v hospodárskych dejinách a to informáciami o povolaniach a živnostiach, prípadne obchodoch z 19. a počiatku 20. storočia a ďalej arizáciach a likvidáciach podnikov v období 1939–1945.

Zvažovali sme i využitie metódy oral history a aj sme urobili niekoľko rozhovorov so staršími obyvateľmi mesta a dokonca aj jedným gardistom. Po zhodnotení získaného materiálu sme však dospeli k názoru, že narátori do veľkej miery prevzali názory a tvrdenia z existujúcej literatúry a doplnili ich svojimi spomienkami. Takto získané informácie nám následne predostreli a preto nebolo možné určiť hranicu, do akej miery ide o osobné spomienky človeka a jeho jedinečný pohľad, a do akej miery sú názory formované literatúrou. Preto sme

---

⁸⁵ Uvedené v prílohe č.1.

⁸⁶ Napríklad: *Jüdische Volkzeitung*, *Jüdische Presse*, *Jüdische Nachrichten*, (*Der*) *Jüdische Harold*, *Allgemeine Jüdische Volkszeitung*, uložené v SNA.

⁸⁷ Rybářová, P.: *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*, Bratislava, 2010, 180s.

sa rozhodli nakoniec tento materiál nepoužiť. Používame tak len zmienené spísané spomienky pani Kataríny G.,⁸⁸ pána Komjatiho obsiahnuté v jeho knihe a pána Denského, ktorého autobiografiu máme v osobnom vlastníctve.

V práci používame aj fotografie a niektoré materiály zo súkromnej zbierky pána J. Petra zo Senice. Pán Peter má rozsiahlu zbierku pohľadníc z rozličných časových období v meste, na základe ktorej sme pracovali a rovnako aj dokumentáciu, ktorú sme neboli schopní nájsť z iného zdroja.

Na záver si dovoľíme ešte krátku poznámku. Z administratívy Senickej židovskej obce alebo akéhokoľvek spolku sme nevypátrali nič. Našli sme iba samostatné dokumenty, ktoré mali hlavičku náboženskej obce, alebo svojim charakterom odpovedali vnútornej administratíve v obci. Takýto typ dokumentov pochádzal zo SNA a bol daný k dispozícii Múzeu židovskej kultúry v Bratislave. Naše podozrenie sme predostreli pánu riaditeľovi archívu, ktorý nás ubezpečil, že fond židovskej obce zo Senice v archíve medzi dokumentmi, ktoré nie sú roztriedené alebo sprístupnené nie je. Nevylučuje to však, podľa nášho názoru možnosť, že by mohli v neprístupných dokumentoch archívu existovať dôležité dokumenty z administratívy Židovskej obce v Senici alebo niektorej jej inštitúcie, ktoré by zásadným spôsobom mohli obohatiť naše poznanie a priniesť nový pohľad na dejiny židov v Senici.

---

⁸⁸ Pani Katarína si z dôvodu želania zachovať anonymitu nepriala v zaznamenaných spomienkach uviesť svoje celé meno a preto toto želanie rešpektujeme a v celom texte používame iba skrátene označenie priezviska.

2. Vývoj židovskej komunity v 16. až 19. storočí

2.1 Administratívne zaradenie mesta Senica

V nasledujúcej kapitole priblížime administratívne celky do ktorých bola Senica v priebehu dejín začlenená. Kapitola neobsahuje len informácie o Senici ale aj informácie všeobecného charakteru, keďže bakalárska práca je primárne určená pre českého čitateľa, ktorý s administratívou na území dnešného Slovenska nemusí byť, pre všetky nami skúmané obdobia, dokonale oboznámený.

Senica (nem. Senitz, maď. Szenicz, jid. Semnitz⁸⁹) sa nachádza na západe Slovenska, neďaleko hraníc s Českou republikou a Rakúskom, v historickom regióne Záhorie. Tento región je pomenovaný podľa polohy za pohorím Malé Karpaty, vďaka čomu je Senický okres geograficky čiastočne odčlenený od ostatných okresov Slovenska a o to silnejšie naviazaný na blízke okresy v Českej republike a na juhu Rakúska. Od hlavného mesta Bratislava je Senica vzdialená asi 90 kilometrov. V priebehu svojej histórie sa mesto Senica i Senický okres zaraďovali do viacerých administratívne-správnych celkov.

Regionálne celky boli na Slovensku od stredoveku až do 18. storočia relatívne stabilné. Od 10. storočia až do obdobia prelomu 13. a 14. storočia sa v slovenskej historiografii používa označenie administratívnych jednotiek v Uhorsku (kráľovský) komitát.⁹⁰ Na čele komitátu bol župan (maď. išpán), menovaný panovníkom. Komitát sa ďalej delil na hradné obvody a existovali i malé tzv. pohraničné komitáty, ktorých úlohou bola ochrana hraníc. Pohraničné komitáty zanikli so vznikom stolíc.⁹¹

Od prelomu 13. a 14. storočia do roku 1849 existovali samosprávne *šľachtické* stolice. *Štátne* administratívne jednotky zvané župy na našom území fungovali v rokoch 1849–1928 ale aj 1940–1945. Jednotlivé župy sa členili na tzv. slúžnovské okresy, ktoré sa ďalej rozčleňovali na rozličný počet obvodov.⁹²

Senica patrila zhruba do počiatku 13. storočia do pohraničného severného holíčskeho komitátu. Od 13. storočia sa s úpadkom kráľovskej moci začali kráľovské komitáty meniť na stavovské stolice. Holíčsky komitát sa, vrátane Senice, začlenil do Nitrianskej stolice, ktorá

---

⁸⁹ Spector, S. – Wigoder, G.: Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, 3. zväzok, New York, 2001 s.1161–1162.

⁹⁰ (Kráľovský) komitát (lat. comitatus, maď. megye) alebo hradské španstvo alebo kráľovská župa.

⁹¹ Prechod od komitátov k stoliciam prebehol v každom komitáte v inom čase, časť historikov však v celom vývoji regionálneho členenia od ranného stredoveku po rok 1918 hovorí o župách.

⁹² Volko, V. – Kiš, M.: Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska, s.17–22. Dostupné len online: file:///C:/Users/admin/Downloads/SPV_UaSC_SK%20(1).pdf

vznikla v prvej polovici 14.storočia.⁹³ Systém stolíc sa stabilizoval, k mnohým zmenám však dochádzalo na úrovni slúžnovských, okresov.⁹⁴

Správnymi hospodárskym centrom okolia Senice sa stal hrad Branč a v tomto období o ňom nachádzame i prvú písomnú zmienku, z roku 1256. Poddanými panstva hradu Branč zostali Seničania až do roku 1848, kedy bolo poddanstvo zrušené. Prvými páni hradu boli v druhej polovici 13.storočia Abovci. Z ich rúk panstvo postupne prešlo na Matúša Čáka, do rakúskych rúk, Karola Róberta z rodu Anjou, Žigmunda Luxemburského i poľského šľachtica Stibora zo Stiboríc. Stibor významným spôsobom podporoval mestotvorný proces a udelil Senici rozsiahle privilégia. Hoci sa nedochovali písomné správy o procese premeny Senice z poddanskej obce na mestečko, listina z roku 1396 predstavuje Senicu na pomerne vysokej úrovni, označuje ju dokonca mesto (civitas). Najvýznamnejší vplyv na mesto i celé panstvo mal však rod Nyáryovcov, ktorí získali v komposesoráte⁹⁵ panstva Branč väčšinu na počiatku novoveku a vlastnil ho až do 19.storočia. Významnejší podiel tu mali už len Amadeovci a Horeckovci.⁹⁶

Predstavitel' slúžnovského okresu, v Nitrianskej župe, boli pôvodne slúžni volení šľachtou. Pôsobil hlavne v súdnictve, neskôr sa zúčastňoval i politickej správy a výrubu daní. Od 15.storočia mali svojich zástupcov – podslúžnych, ktorí stáli na čele obvodov.⁹⁷

Od jozefínskych čias bola Senica sídlom slúžnovského obvodu i súdnej stolice. Jej význam vzrástol, keď sa v poslednom desaťročí 18.storočia až do roku 1820 stala strediskom správy panstva, zasadala tu i panská stolica a Nyáryovci sa tu zdržiavali najradšej. Po roku 1820 sa mení už iba na ich letné sídlo.⁹⁸

V rámci jozefínskych reforiem boli značne zmenené hranice stolíc, a ich funkcia bola premenená zo šľachtických stolíc na moderné štátne stolice, boli začlenené do vyššieho stupňa tzv. dištriktov. Nitrianska stolica však zmenená nebola. Patrila do Nitrianskeho dištriktu a bola najväčšou na území dnešného Slovenska. Počet stolíc sa v jozeínskej dobe znížil na 17. Po smrti Jozefa II. si však uhorská šľachta vynútila návrat správneho usporiadanie spred roku 1785, dištrikty zanikli, obnovilo sa predchádzajúce členenie.

Po revolučných rokoch 1848–49 sa v rámci reforiem stolice premenovali na župy, ich počet sa opäť upravil na 17 a opätovne boli vytvorené dištrikt. Naďalej pôsobili i slúžnovské

⁹³ Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.24–31.

⁹⁴ Šutajová, J.: Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku. In: Človek a spoločnosť, 9, 2006, 2, dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/2-2006/index.html>.

⁹⁵ Komposesorát – majetkové spoločenstvo šľachty, najmä lesov, lúk a pasienkov, založené na dobovom feudálnom uhorskom práve.

⁹⁶ Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.25.

⁹⁷ Šutajová, J.: Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku. In: Človek a spoločnosť, 9, 2006, 2.

⁹⁸ Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.43.

okresy a Senica sa stala jedným z nich. Nitrianska župa sa rozčlenila na Hornonitriansku a Dolnonitriansku, Senica patrila do Hornonitrianskej župy. Na čele žúp stáli komisári menovaní vládou vo Viedni a župy mali kompetencie len v oblasti politickej a daňovej správy. Po roku 1860 bolo postupne opätovne obnovované územnosprávne členenie pred roka 1849 (čiže stolice) v územnom zmysle i v oblasti funkcii. Až po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní v roku 1867 boli obnovené samosprávne orgány žúp na úrovni predrevolučných stolíc a predchádzajúce usporiadanie bez dištriktov. Stoliciam ostal názov župa. Počet slúžnovských okresov do roku 1910 rástol, i v Nitrianskej župe sa počet okresov zvýšil zo štyroch na 12 a Senica k nim patrila. Župné usporiadanie pretrvalo aj po vzniku Československa,⁹⁹ rovnako ako aj členenie na slúžnovské okresy na čele s hlavným slúžny. Najnižšiu zložku verejnej správy žúp tvorili vo väčších mestách obecné notariáty, pre menšie mestá boli zriadené obvodné notariáty. Na ich čele stáli notári. Úrad notára spájal výkonnú štátnu moc i kontrolnú samosprávnú právomoc. Boli volení doživotne, obecným zastupiteľstvom.

Po roku 1920 došlo k poštátneniu celej správy na území Slovenska, župní úradníci boli vyhlásení za štátnych zamestnancov, poštátnený bol úrad obecného a obvodného notára, ktorí mali byť menovaní ministrom vnútra a podriadení vrchnému slúžnemu v okrese, v ktorom sídlili. Inštitút obecných a obvodných notárov, ktorí sa v Českých krajinách nevyskytoval, mal na Slovensku už tradične veľký význam a zostal zachovaný i po vzniku ČSR.¹⁰⁰

Výrazná zmena pre Senicu nastala v roku 1922. V tomto roku bola pričlenená do Bratislavskej župy a slúžnovské úrady boli nahradené okresnými. Vznikol tak okres Senica. Už v roku 1928–1939 bolo župné usporiadanie nahradené krajiniským zriadením a Slovensko utvorilo samostatnú Slovenskú krajinu, členenú priamo na okresy. Jedným z nich bol i Senický okres so sídlom v Senici. Takéto členenie však bolo opätovne zrušené v roku 1939.¹⁰¹ V rokoch 1940–1945 bola Senica súčasťou Bratislavskej župy a sídlom samostatného okresu.

V pomníchovskej ČSR bola samospráva postupne obmedzovaná vedúcou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou. Popri samosprávnych orgánoch boli vládou menované národné výbory, ktoré vytvorili ich protiváhu. Podliehali okresnému náčelníkovi. Okresný náčelník pre Senický okres sídlil v meste Senica. Postupne boli obecné zastupiteľstvá rozpustené (obežník krajiniského úradu z 19.10.1938), na ich miesto nastúpili noví vládni komisári. V priebehu

---

⁹⁹ Volko, V. – Kiš, M.: Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska, s.22–29.

¹⁰⁰ Šutajová, J.: Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku. In: Človek a spoločnosť, 9, 2006, 2.

¹⁰¹ Toto zriadenie bolo nakrátko obnovené po vojne v rokoch 1945–1949.

novembra boli postupne národné výbory zrušené a v obecných zastupiteľstvách boli členovia doplnení tak, aby bola zabezpečená hegemónia HSĽS. Ak doplnenie možné nebolo, obecné zastupiteľstvo bolo rozpustené natrvalo a nahradené vládny komisárom s kompetenciami starostu i obecného zastupiteľstva. V roku 1943 už na Slovensku nepôsobilo žiadne pôvodné obecné zastupiteľstvo. Môžeme teda hovoriť o zániku obecnej samosprávy. Tento proces bol definitívne zavŕšený po 2. svetovej vojne ustanovením národných výborov.¹⁰²

---

¹⁰² Volko, V. – Kiš, M.: Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska, s.37–41.

2.2 Náčrt vývoja židovského osídlenia od 16. do 19. storočia

Na rozdiel od okolitých obcí majúcich výlučne poľnohospodársky charakter, mala Senica vďaka svojej polohe na rušnej obchodnej ceste predpoklady pre výraznejší rozvoj remesiel a obchodu. V priebehu svojej existencie si svoje postavenie strediska remesiel i obchodu zachovala až do 19. storočia. Tieto skutočnosti lákali do mesta značné množstvo nových obyvateľov. Medzi nich patrili i prisťahovalci židovského vierovyznania, prevažne podomový obchodníci či vlastníci drobných obchodov z Moravy.¹⁰³

Obchodnému ruchu v meste napomáhala i tunajšie sídlo tridsiackovej stanice. Stanica bola zriadená kráľovským dekrétom z roku 1494 a pôsobila ako filiálka bratislavského tridsiacku.¹⁰⁴ Podľa zápisu z roku 1660 vieme, že colnú stanicu mal v prenájme židovský občan menom Léb a tradične sa držala v židovských rukách, dokázateľne až do 19. storočia. Posledný židovský občan, ktorý mal mýto v prenájme bol v roku 1872 povoznícky majster Šalamon Weinwurm.¹⁰⁵ V roku 1715 bol tridsiackový úrad v Senici povýšený na hlavný samostatný úrad.¹⁰⁶

Predpokladá sa, že židovskí obyvatelia sídlili v meste už pred začiatkom 17. storočia, doloženú listinnú správu však máme až z roku 1616. Písomnosť nám hovorí o istom Mojžišovi Jakubovi, ktorý zastupoval židov u miestneho zemepána.¹⁰⁷ Skutočnosť, že o nich nie sú v predchádzajúcom období záznamy nás vedie k predpokladu, že žili skryto a pomerne v pokoji,¹⁰⁸ zrejme pod ochranou grófa Pálffyho a starého grófa Nyáryho, pána hradu Branč. Podporu Jozefa Nyáryho voči židom nám dokazuje napríklad dokument z obdobia okolo roku 1750. V jeho službách vyslovene pracovali zámočník Jeoref Markus, Jankes Barvér, Abraham Sklenár, obchodník s drobným tovarom Michal Jakes a dvaja grófsky krčmári. Medzi židmi mal nezávislé postavenie len Jakub Knihár, majiteľ vlastného domu, tabačiar, obchodník s kožou a obchodník s plátom. Všetci ostatní boli predbežne v službách zemepánov.¹⁰⁹

Počet židov v meste postupne vzrástol v druhej polovici 17. storočia. V roku 1746 žilo v Senici už 294 židov.¹¹⁰ V tomto období sa do Senice presťahovalo niekoľko židovských rodín, medzi ktorými boli i utečenci z Moravy.¹¹¹ Do Senice ich hnali rôzne dôvody. Je viac ako pravdepodobné, že sem prichádzali napríklad aj židia z Uherského Brodu, ktorí po

¹⁰³ Spector, S. – Wigoder, G.: Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, s.1161–1162.

¹⁰⁴ Beža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.25.

¹⁰⁵ Správa zo židovskej obecnej zápisnice, dokumenty zo súkromnej zbierky p. Jána Petra.

¹⁰⁶ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.12.

¹⁰⁷ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, Bratislava, 2013. s.28.

¹⁰⁸ Barkány, E. – Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, s.91.

¹⁰⁹ Beža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.41.

¹¹⁰ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s.27.

¹¹¹ Barkány, E. – Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, s.91.

masakri v roku 1683, zapríčinenom Tököliho výpadom, utekali do blízkych Uhorských obcí ako boli Nové mesto nad Váhom, Vrbové či Senica.¹¹² Počet židovských prisťahovalcov z Moravy na územie celého západného Slovenska, nie len Senického okresu, zvýšilo i prijatie familiantských zákonov Karola VI., ktoré stanovovali numerus clausus židovských rodín v krajine a spôsobili tak vlnu vysťahovalectva do pohraničných oblastí okolitých krajín vrátane Uhorska.¹¹³

Židovskí prisťahovalci si v meste čoskoro zriadili náboženskú obec a vystavali kultové objekty ako boli modlitebňa a mikve. Obec zamestnávala¹¹⁴ zámožného židovského richtára Mojžiša Jakuba, duchovného Jakuba Löbla, dajana Izáka Abraháma, šojcheta, kantora a učiteľa náboženstva Bernarda Löbla a dvoch felčiarov, ktorí pôsobili v rámci židovských podporných a dobročinných spolkov. V súpise z roku 1727 bolo evidovaných 104 osôb, z ktorých väčšina pochádzala práve z Moravy. V rokoch 1711–1713 postihla Senicu epidémia moru, ktorá urýchlila založenie pohrebného bratstva Chevra Kadiša a rozšírenie cintorína tzv.staršieho.¹¹⁵ Z majetku Chevry Kadiše sa dodnes dochovali dva habánske krčahy z roku 1732 a 1776. Na krčahoch je znázornená činnosť pohrebného bratstva. V apríli 1942 po deportácii časti senických židov boli uložené u senického rabína Alexandra Weissa, ktorý ich dal do opatery nežidovského obyvateľa mesta pána Braxatorisa a ten ich po vojne odmietol vrátiť židovskej obci aj napriek žiadosti jej vtedajšieho predsedu Franza Komjatiho. Neskôr sa architektovi Eugenovi Barkánymu podarilo presvedčiť ho, aby krčahy odovzdal Slovenskému národnému múzeu a dnes je táto významná pamiatka umiestnená v Múzeu židovskej kultúry v Bratislave. V roku 1999 boli tieto unikátne krčahy dokonca námetom na spoločnú izraelsko-slovenskú edíciu poštových známok.¹¹⁶

Židovské cintoríny v Senici existovali a existujú dodnes dva. Starší, ktorý je svojim kruhovitým tvarom európskou kuriozitou. Jeho priemer je asi 150m, je ohradený múrom a má Ciduk hadin.¹¹⁷ Nachádza sa na kopci a existujú dohady, že sa na ňom pochovávalo vo viacerých vrstvách. Aj hroby sú rozložené v kruhu, spolu sú pochovaní muži aj ženy. Nápisysú zhotovené v barokovom i empírovom slohu, sú v hebrejskom, slovenskom, maďarskom a nemeckom jazyku. Medzi starými náhrobkami z 18.storočia sa nachádzajú i nové zo storočia dvadsiateho.

---

¹¹² Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.14.

¹¹³ Hoza, R.: Dejiny oberlandských židov do roku 1918, In: Ročenka štátneho archívu v Bratislave. Pobočka Šafa, Šafa, 2008, 19–31s.

¹¹⁴ V prvej polovici 18.storočia.

¹¹⁵ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.14.

¹¹⁶ Borský, M.: Židovské pamiatky západného Slovenska - turistický sprievodca, Bratislava, 2011, s.21.

¹¹⁷ Obradná miestnosť určená na pohrebné rituály.

Nový cintorín, vznikol v okolo roku 1800,¹¹⁸ má rozmery 40x150m. Terén je vodorovný a hroby sa tiahnu severojužným smerom, muži aj ženy sú pochovaní striedavo, nápisy na náhrobkoch sú viacjazyčné.¹¹⁹

Z pomerne pokojného života, ktorý pretrvával až do 19.storočia komunitu vytrhol snáď len incident z roku 1739, ktorý nám približujú viaceré zdroje. V tomto čase v náboženskej obci v Senici žilo približne 50 rodín.¹²⁰ V noci 10.mája došlo ku krádeži kalicha a monštrancie z miestneho katolíckeho kostola. Za zločin bol zatknutý istý Petrášek, ktorý na mučidlách za svojich spoluvinníkov označil i Salomona Lebla a jeho syna, rovnako ako aj predsedu náboženskej obce Moše Ben Jehuda. Leblovcí sa dali po mučení pokrstiť, ale za vinného označili i Benjamina Ben Jehudu z neďalekého Šaštína. Petráška popravili a Leblovcov zachránil krst, avšak Moše Ben Jehuda sa nepriznal a dokázal, že bol v tú noc dokonca mimo obce. I tak bol ale proti nemu vedený proces a spolu s Benjaminom Ben Jehudom boli obesení a následne upálení. Ich smrť si pripomínali obyvatelia obce, ako úmrtie mučeníkov na sviatky ševuot. Existujú predpoklady, že za procesom stál gróf Nyáry mladší, ktorý dychtil po majetku odsúdených.¹²¹

Náboženská obec vlastnila v polovici 18.storočia synagógu, cintorín, mikve, jatky na výsek košer mäsa a učebňu náboženstva. Hlavným rabinom bol v rokoch 1746–1771 Jozef Stupava, významný duchovný Nitrianskej stolice a autor prvých stanov náboženskej obce. V druhej polovici 18.storočia sa stala senická obec druhou najväčšou v Nitrianskej stolici. V Senici sídlil rabinát, ku ktorému patrilo asi 20 okolitých obcí.

V starej synagóge sa v roku 1854 zrútil strop. Bol opravený len núdzovo a preto v rokoch 1864–66 prebehla výstavba nového stropu. Stará synagóga však už nezodpovedala reprezentatívnym požiadavkám obce a preto bola vystavaná podľa projektu brnenského architekta Augustina Weissa v roku 1864 nová synagóga.¹²² Predsedom náboženskej obce v čase stavby synagógy bol Reb Hirsch Popper, spolumajiteľ pivovaru v Senici¹²³ a obec mala okolo 1120 členov.¹²⁴ Vystavaná bola v maursko-byzantskom štýle.¹²⁵ Hlavná sieň bola obradovým pódium rozdelená na mužskú a ženskú časť. Budova mala pôvodne kupolu a na 4 rohoch malé byzantínske cibulovité striešky.¹²⁶ Synagóga bola vysvätená v roku 1866.¹²⁷

---

¹¹⁸ Beža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.171.

¹¹⁹ Barkány, E. – Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, s.94–95.

¹²⁰ Újváry, P.: Magyar Zsidó Lexikon, 1929, Budapest, s.838.

¹²¹ Rosenbaum, S.: Zwei Martyren, Jüdische Jahrbuch 1933/34, s.90–98.

¹²² Barkány, E. – Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, s.91–94.

¹²³ Zo súkromnej zbierky dokumentov p. Jána Petra.

¹²⁴ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s.27.

¹²⁵ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.17

¹²⁶ Barkány, E. – Dojč, L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, s.94.

Počas druhej svetovej vojny bola kupola silne poškodená, zariadenie synagógy bolo zničené a budova po vojne už nebola obnovená. Dočasne bola používaná ako skladisko a v roku 1965, bola asanovaná.¹²⁸

---

¹²⁷ Spector, S. – Wigoder, G.: Encyclopedia of Jewish Life, s.1161–1162.

¹²⁸ Beža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.171.

2.3 Jozefínske reformy a ich dopad na život židovskej komunity v Senici

Jozef II. prostredníctvom svojich osvieteneckých reforiem nastolil v živote židovských komunit v celej ríši rozsiahle zmeny a došlo i k zrušeniu mnohých obmedzujúcich opatrení. Nariadenie z roku 1783 *Systematica gentis judaicae regulatio* sa týkalo prevažne otázok vzdelania. Bolo umožnené vytvoriť si vlastné školy a zároveň dostali židovský študenti možnosť navštevovať školy kresťanské, otvoril sa im prístup na univerzity. Postavenie židov sa tiež zlepšilo v oblasti remesiel, ktoré im boli povolené rovnako ako pachtovanie (pacht – nájom) či podomový obchod.¹²⁹ V určitých prípadoch bolo dokonca umožnené vstupovať do cechov, alebo sa zaoberať poľnohospodárstvom, stále však platil zákaz vlastníť pôdu.¹³⁰ Židom bolo rovnako dovolené usádzať sa vo všetkých mestách, okrem banských miest. Tolerančná daň však ostala platná až do roku 1846, bola len premenovaná na *cameralis taxa*.¹³¹

2.4 Židovské školstvo v Senici

V súvislosti s Jozefovým nariadením bola v Senici v roku 1784 založená židovská ľudová škola.¹³² Vyučovacím jazykom bola nemčina v ktorej sa vyučovalo i náboženstvo.¹³³ Spolu s maďarčinou a latinčinou predstavovala nemčina prípustné jazyky aj vo verejnom styku.¹³⁴ Dialo sa tak na úkor hebrejčiny a jüdisch-deutsch, ktoré židia používali.¹³⁵ Škola fungovala až do školského roku 1942/1943, v období Slovenského štátu zanikla po deportácii učiteľov.¹³⁶ Učiteľ¹³⁷ vyučoval pôvodne v jednotriedke a bol platený náboženskou obcou.¹³⁸ V roku 1846 bola otvorená nová päťtriedna židovská ľudová škola. Navštevovalo ju viac ako 120 žiakov a prichádzali sem i deti z okolitých dedín.¹³⁹ Komunita mala vtedy, pre orientáciu, viac ako 900 obyvateľov.¹⁴⁰ Židovská ľudová škola sídlila od roku 1861 v budove na námestí. Nachádzal sa v nej i byt pre učiteľa, kancelária náboženskej obce a ešte niekoľko ďalších bytov.

¹²⁹ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.18–19.

¹³⁰ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.44.

¹³¹ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.29.

¹³² Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.23.

¹³³ Židovské muzeum : strojopis hesla Senica, autor Ľudovít Dojč.Dojč, Ľ.: Senica (strojopis hesla z knihy Židovské náboženské obce na Slovensku, Židovské muzeum v Praze), s.4.

¹³⁴ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19.storočia, s.10.

¹³⁵ Židovské muzeum, Praha: Dojč,Ľ.: heslo: Senica (strojopis), s.4.

¹³⁶ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.23.

¹³⁷ Zoznam učiteľov pôsobiacich v Senici je uvedený v prílohe č. 2.

¹³⁸ Magyarország vármegyéi és városai, heslo: Libertíny, G.: A közkutatás Nytravármegyében. I. Népoktatás. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0014/24.html>.

¹³⁹ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3.zväzok, s.29.

¹⁴⁰ Tamže, s.27.

Okrem ľudovej školy existovala ešte v rámci židovskej obce aj významná ješiva. Ješiva bola náboženská škola, ktorá slúžila na výchovu rabínov. Najväčší rozmach a slávu dosiahla senická ješiva v období pôsobenia významného rabína Juda Aszoda v Senici (1832–1854). V tomto období tu študovalo až 100 bocherov.¹⁴¹

Štúdium na univerzitách, ako i na nižších školách bolo značne nákladné. Preto na podporu chudobných študentov tradične vznikali v židovských komunitách rozličné nadácie, ktoré jednotlivci založili obyčajne z pietnych príčin.¹⁴² Senická náboženská obec mala založené 4 základiny na podporu chudobných a jedna bola venovaná špeciálne na podporu chudobných žiakov a študentov. Založili ju v roku 1864 Jakub a Róza Ehrlichovci¹⁴³ a základinu tvorilo 3000 forintov.¹⁴⁴ Fungoval taktiež dobročinný spolok Maskil el Dal, ktorý bol v roku 1840 založený na podporu študentov ješivy.¹⁴⁵

2.5 Prijatie nemeckých mien

Patentom z roku 1787 nariadil Jozef II. židom prijať nemecké rodové mená. Každý ženatý muž sa mal stať nositeľom mena celej rodiny, slobodné ženy mali prijať rodové meno otca, vydaté meno manžela. Bolo zakázané používať dovtedajšie mená v hebrejčine alebo mená odvodené od miest pôvodu či pôsobenia.¹⁴⁶ Rabíni boli povinní viesť od roku 1788 knihy narodených, zosnulých i sobášených v nemčine, čo sa však v Senici už dialo, minimálne od roku 1773, odkedy je dochovaná najstaršia senická židovská matrika.¹⁴⁷ Mená boli tvorené umelo a tak podľa senických židovských matrik môžeme v senickom rabináte sledovať mená odvodené podľa: remesiel a zamestnaní napr. Bauer, Kaufmann, Steiner, Fleischman, Weinhandler, Wolner, atď., pravdepodobných miest pôvodu napr. Deutsch, Polak. Nachádzame tu rozličné priezviská previazané so zemou (das Feld – pole, roľa), ktoré tvoria veľmi obsiahlu skupinu napr. Schönfeld, Grünfeld, Feldbauer, Rosenfeld, atď. Mená mohli byť odvodené i od povahových a výzorových vlastností napr. Schönmann, Weiss, Klein, atď., či nerastov napr. Grünstein, Marmorstein, Goldmann, zvierat a rastlín napr. Rosenbaum, Hirsch, Fuchs, Baumgartner, či ročných období napr. Winter, farieb napr. Weiss (neskôr Weizs), Schwartz, Braun, Rothholz, Grünwald, Rosenberg. Nevymizli však ani tradičné židovské mená ako Kohn či Löwy.¹⁴⁸

¹⁴¹ Bocher (jid., m.č. bocherim) – mladík, ješiva bocher- študent ješivy

¹⁴² Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.75.

¹⁴³ Ehrlich, majiteľ pivovaru.

¹⁴⁴ Pre porovnanie židovský učiteľ Mojžiš Áron mal ročný plat 50 forintov plus 30 na prenájom obydlia.

¹⁴⁵ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s.29.

¹⁴⁶ Schullerová, J.: Ako vznikali židovské mená. In: História. Revue o dejinách a spoločnosti, 5/2003, s.18.

¹⁴⁷ ŠOA Bratislava, fond Zbierka židovských matrik, matrika narodených 1773–1862, mikrofilm č. 688.

¹⁴⁸ ŠOA Bratislava, fond Zbierka židovských matrik, mikrofilm č.688,689,690.

V období vlády Jozefa II. získali židia aj povolenie, usádzať sa hocikde v meste a nie len, ako dovtedy, v osobitej štvrti. I tak ale môžeme konštatovať, že sa najväčšia koncentrácia židovského obyvateľstva v meste, až do druhej svetovej vojny, udržala práve v tejto osobitej štvrti, v Senici zvanej „Židovské dvory.“

V roku 1790 však bola väčšina Jozefových nariadení odvolaná a niektoré mestá dokonca židov vyhnali (Trnava). Židovskými záležitosťami sa tak v Uhorsku zaoberali až reformné snemy v 30. a 40. rokoch 19.storočia.¹⁴⁹ Celkovo môžeme označiť jozefínsku politiku ako pokus o kontrolu židovskej menšiny, zrušenie jej obecnej autonómie a zvýšenie kontrolovateľnosti týchto poddaných. Germanizačné tendencie, ktoré následne narastali v 19.storočí majú korene práve tu.¹⁵⁰

2.6 Spory so slovenskými obyvateľmi, maďarizácia

Snaha Jozefa II. o germanizáciu krajiny zapríčinila vzrast maďarského nacionalizmu v Uhorsku. Maďarská národnosť však v multietnickom štáte tvorila oproti slovanským národom menšinu. Preto maďarské liberálne kruhy podporovali vydávanie emancipačných zákonov a na oplátku očakávali začlenenie židovskej komunity medzi Maďarov. Tak sa aspoň štatisticky snažili prevýšiť ostatné národnosti Uhorska.¹⁵¹ Vzhľadom na negatívne skúsenosti s rozličnými prejavmi antisemitizmu i nedávnym choleroým povstaniam,¹⁵² boli židia tradične verní vládnucej moci, od ktorej očakávali ochranu. Liberálna časť židovstva bola preto ochotná maďarizovať sa dobrovoľne, rovnako ako i veľká časť slovenskej inteligencie. Príslušnosť k vládnucej triede prinášala mnohé výhody.¹⁵³ Noviny preto o nich hovorili, že: *„Dobre zmyšľajú maďarsky, v slovenských a srbských dištriktoch sa nezúčastnili protimaďarských demonštrácií. Mnohé židovské rodiny vymenili svoje staré nemecké mená za nové maďarské.“*¹⁵⁴

Pokusy o asimiláciu s maďarským etnikom sa u Senických židov prejavujú najviditeľnejšie pomocou pomad'arčovania mien. Najjednoduchšie to bolo pri vlastných menách. Od 80. rokov 19.storočia sa objavujú mená ako Lipó, Józef, Sándor, Lajos apod., pôvodne hebrejské mená ako Izák či Samuel sú menené na vyhovujúcejšie Izidor a Sándor.

¹⁴⁹ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.29.

¹⁵⁰ Tamže, s.21

¹⁵¹ Tamže, s.34.

¹⁵² V roku 1831 prebehli na východe dnešného Slovenska rozsiahle cholerové povstania. Neúroda a preventívne opatrenia proti cholere obrátili roľníkov proti pánom s podozrením, že ich páni chcú opatreniami otráviť. Časť živelného povstania našla svoj cieľ i medzi obyvateľmi tamojšieho židovského etnika.

¹⁵³ V Uhorsku existovali len tri slovenské gymnázia, neexistovali tu slovenské vysoké školy a maďarská kultúra bola celkovo na vyššej úrovni ako tá slovenská. To však neznamenalo, že by na území Horného Uhorska nežili židia podporujúci slovenské myšlienky. Dokazuje to napríklad zoznam zakladateľov Matice slovenskej, medzi ktorými figurujú mnohí židia. Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.28.

¹⁵⁴ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.32.

Pri priezviskách sa stretávame s častými prepismi podľa maďarskej ortografie (Weizs) alebo výnimočnejšie s celkovou zmenou mena napr. Kohn na Komjati.¹⁵⁵ Maďarizovaný židia spojený jazykom s mestskou honoráciou, ktorá bola taktiež maďarská, vytvárali určitú samostatnú, oproti bežným slovenským obyvateľom mesta čiastočne izolovanú, skupinu. Hospodárska činnosť židov bola potom už len definitívnym spúšťačom stretov ku ktorým v politicky vyhrotených okamihoch došlo.¹⁵⁶

2.7 Revolučné roky 1848–1849 a antisemitizmus

Prostými ľuďmi boli židia, s pomaďarčenými menami a rečou, považovaní zo zmienených dôvodov za maďarizátorov.¹⁵⁷ Túto ideu podporovali v Slovákoch aj *Slovenskije národňje novivi*. Štúr sa vo svojich článkoch intenzívne sťažuje na maďarské liberálne kruhy a kritizuje emancipáciu židov, pretože ju považuje za ohrozenie Slovanov,¹⁵⁸ ktorí sú „najstarší jej (cháp Uhorskej zeme pozn. aut.) obyvatelia.“ Táto myšlienka nebola pre ľudí nijako nová, zo všetkých možných bied slovenského národa štúrovci obviňovali židov.¹⁵⁹ Príčiny alkoholizmu roľníctva videli Štúr a jeho generácia v pochybných židovských krčmároch, ktorí nalievajú, ale sami nepijú, zdierajú a užerničia na slovenskej chudobe.¹⁶⁰ Protižidovská platforma sa tak u slovenských buditeľov stotožnila s protimaďarskou.¹⁶¹

Napätie voči židom, spôsobené ich priklonením sa k Maďarom, zvyšoval aj prípadný hospodársky úspech židovských obchodníkov, remeselníkov či krčmárov, podporovaný nepriateľstvom voči odlišnému náboženstvu, odievaniu, spomínanej reči či zvykom výrazne rozdielných od tých kresťanských.¹⁶² V kontexte týchto sporov umocnených revolučným vrením v rokoch 1848–49 nepôsobí ani prekvapivo, že i v Senici sa prejavila politická kríza rabovaním židovských podnikov, ničením výkladov či okien.¹⁶³ Napätie bolo ešte umocnené

---

¹⁵⁵ ŠOA Bratislava, fond Zbierka židovských matrik, matriky narodených 1773–1862, mikrofilm č.688. Ďalej matrika narodených 1851–1884 a 1886–1931, mikrofilm č. 689.

¹⁵⁶ Podrobnejší popis antisemitsky ladených útokov rozvíjame v nasledujúcich kapitolách.

¹⁵⁷ Po vyrovnaní Uhorská vláda prijala v roku 1868 národnostný zákon a začal silný maďarizačný proces, ktorým trpeli nemaďarské národnosti.

¹⁵⁸ V roku 1840 dostali židia právo zakladať továrne, zapodievať sa voľne obchodom, remeslom, venovať sa vede a zapisovať svoje deti do občianskej matriky. Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.15.

¹⁵⁹ Antisemitizmus nájdeme v diele E. Štúra, v Kalinčiakovej *Reštavrácii*, Záborského *Dvoch dní v Chujave*, u Bohuslava Nosáka ale i neskôr v tvorbe Svetozára Hurbana Vajanského. Naopak určité pochopenie prináša Jozef Miloslav Hurban, hoci ani on sa nevyhol tradičnému stotožneniu žida–krčmára.

¹⁶⁰ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.20-21

¹⁶¹ Štúr, E.: Spolky miernosti, 2. časť In.: Slovenskije narodňje novini, 22. 8. 1845. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/91/Stur_Vyber-z-clankov/5 Ďalej Štúr, E.: Panslaizmus a naša krajina, 4.časť. In: Slovenskije narodňje novini, 14.9. 1845. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/91/Stur_Vyber-z-clankov/9

¹⁶²Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.169.

¹⁶³Na toto vyčiňanie spomína najstaršia deportovaná obyvateľka Rosa Hahn, mala vtedy 8 rokov. Denský, R: Putování po vláknecích tkaniny, autobiografia, strojepis vo vlastníctve autorky.

silnou základňou proslovensky zmýšľajúcich obyvateľov v neďalekej obci Hlboké, kde pôsobil J. M. Hurban a tiahnutím slovenských dobrovoľníkov blízkym okolím Senice.¹⁶⁴ Naproti tomu v samotnom meste (označovanom i ako maďarónske¹⁶⁵) boli utvorené statkárom Vogyonom maďarské dobrovoľnícke jednotky a bolo tu umiestnené vládne vojsko.¹⁶⁶

Revolučný parlament v Debrecíne nakoniec prijal, ako posledný zo svojich zákonov, 20.7.1849 zákon, ktorý židov zrovnoprávnil a umožnil manželstvo medzi kresťanmi a židmi. Po porážke revolúcie bol však zákon anulovaný a na zrovnoprávnenie si židia museli počkať ešte 20 rokov. I tak bolo ale židom povolené v roku 1859 cisárskym nariadením usádzať sa v banských mestách, zamestnávať kresťanských sluhov, vlastníť pôdu, lekárne, mlyny, predávať víno a liehoviny. Definitívne boli židia zrovnoprávnení emancipačným zákonom v roku 1867. Mal za cieľ garantovať plné občianske práva a vytvoriť silnú sekularizovanú vrstvu ekonomicky a intelektuálne progresívnych židov. Na oplátku sa očakávala už spomínaná asimilácia.¹⁶⁷ Asimilačný proces sa v Uhorsku odohral oveľa rýchlejšie ako v západnej Európe. Prebehol v období medzi Rakúsko-Uhorským vyrovnaním a prvou svetovou vojnou a najmarkantnejší bol najmä v jazykovej oblasti.¹⁶⁸ Získanie práv však neznamenalo automaticky ukončenie predsudkov zo strany miestneho obyvateľstva. Napriek oficiálnej rovnosti prevládala sociálna diskriminácia, takže ešte dlho po roku 1867 sa židia nemohli uplatniť v štátnej administratíve. V Senici nachádzame židovského štátneho úradníka až koncom 19. storočia,¹⁶⁹ išlo o zapisovateľa okresného súdu, avšak ani v medzivojnovom období sa nenachádzajú nijakí židia vo vedúcich pozíciách štátnych úradov sídliačich v obci.

---

¹⁶⁴ Dokonca priamo pri Senici došlo k bitke medzi maďarským vládnym vojskom a Hurbanovcami.

¹⁶⁵ Maďarón – Pejoratívne označenie pre pomaďarčeného nemaďara.

¹⁶⁶ Rapant, D.: Dejiny slovenského povstania r.1948–1849 s.200–203.

¹⁶⁷ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.31.

¹⁶⁸ Tamže, s. 34.

¹⁶⁹ Nevylučujeme, že tu neboli i iní úradníci židovského pôvodu, avšak počas nášho výskumu sa nám ich nepodarilo dohľadať.

2.8 Spor neologických a ortodoxných židovských obcí

Proti židovskej emancipácii vystupovali najmä mestá a horná tabuľa snemu, neskôr sa proti nej postavili i župy. Odmietavý postoj voči asimilácii, ale i židovskému osvietenstvu, zaujali tiež ortodoxní židia. Vznikol tak rozpor medzi neologickou a ortodoxnou komunitou, ktorý vyvrcholil definitívnym rozkolom na celouhorskom sneme židovských obcí v Budapešti v roku 1868. Neológovia a ortodoxní sa ani nevedeli dohodnúť na tom, koho na snem vyslať, keďže neológovia navrhovali aby zástupcami neboli rabíni a tým došlo k presunutiu ťažiska rozhodovania do rúk laikov, s čím ortodoxné komunity samozrejme nesúhlasili. Rovnako odmietali vytvorenie moderných inštitúcií na výuku rabínov, akceptovali len tradičné ješivy. Žiadali tiež úplnú autonómiu pre každú obec. Kongres bol nakoniec otvorený 14.12.1868 avšak ortodoxní delegáti ho už vo februári demonštratívne opustili. Rezolúcie kongresu viedli k reorganizácii administratívnej štruktúry židovských komunít, každý žid musel patriť do jurisdikcie komunity v mieste svojho bydliska, administratívne záležitosti i výber rabínov prešli do rúk vodcov-laikov.¹⁷⁰ Podľa toho, či obec akceptovala rezolúcie kongresu sa zaradila do skupiny neologických alebo ortodoxných obcí. Vytvorili sa tiež obce statu quo ante, ktoré sa dištancovali od konfliktu a nepriklonili sa ani na jednu stranu. Neologické obce vytvorili v roku 1871 celoštátny orgán – Národnú izraelitskú kanceláriu a v tom istom roku boli schválené stanovy ortodoxných obcí.¹⁷¹ Senica, si pod vedením hlavného rabína Leopolda Löfflera (1859-1887) zachovala svoj pôvodný stav a zaradila sa medzi obce status quo ante.. Hlavným svetským predstaviteľom obce bol jej predseda, v tejto dobe Salomon Reichsfeld.¹⁷² Posledná zmena v štatúte obce nastala v roku 1892, kedy úpadok tradičnej religiozity vyvolal nátlak ortodoxných členov obce a obec sa pričlenila k ortodoxnému smeru. Rabínom bol v tomto čase Jehuda Lew Marmorstein (1887-1930).¹⁷³

---

¹⁷⁰ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.30.

¹⁷¹ Tamže, s.31.

¹⁷² ŠOA Bratislava, Zbierka matrík, mikrofilmy č. 688,689,670.

¹⁷³ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s.30.

2.9 Nepokoje v Senickom okrese situácia medzi židmi a nežidmi

Prostredie mesta nebolo príliš priateľsky naklonené židovskej komunite ani koncom 19.storočia. Dokazuje nám to nie len úspech Antisemitskej strany v Senickom okrese, ale napríklad aj incident o ktorom informujú noviny *Nyitra megyei Közlöny*: „V Senici sa 29.6.1882 poobede prechádzalo na ulici väčšie množstvo židovských občanov. Z istého zábavného podniku sa vtedy vyhrnulo viacero mešťanov, ktorí sa rozhodli pokračovať v zábave v miestnom kasíne. Údajne na popud zamestnanca kráľovského daňového úradu ich tam vypravovala tónmi známej „Hep! Hep!¹⁷⁴-polky“ rómska kapela, čo prilákalo množstvo ľudí. V kasíne sa potom kvôli tomu dostal daňový úradník do rozporu so zapisovateľom okresného súdu židovského vierovyznania a ten úradník ho potom napadol a zbil. Za to, že vonku nedošlo k väčším nepokojom možno vďačiť len senickému slúžnemu. Po meste hliadkovala služba, ale pokoj narušil zanedlho príchod 20 mladíkov, z neďalekej obce, ktorí sa bezdôvodne dostavili k slúžnemu. Napokon sa rozutekali, a za nejasných okolností bol postrelený jeden židovský občan.¹⁷⁵

Nepokoje sa následne rozoreli po celom regióne, v blízkom Sobotišti, kde sa objavil panslavistický leták nabádajúci k vyrabovaniu židov, lebo zdierajú kresťanský ľud, ale tiež Radošovciach a iných miestach Nitrianskej župy.¹⁷⁶ Do okolitých miest ako Sobotište alebo Myjava boli vysielaní senickí žandári, ktorí mali pomôcť upokojiť situáciu. Protižidovské vzbury mali v regióne negatívny dopad i na hospodárstvo, keďže židia zo strachu pred davom nenavštevovali trhy a poľnohospodári, ktorí nepredali svoj tovar, neboli schopní platiť povinné dane.¹⁷⁷

O antisemitských náladách v našom regióne i obci, svedčí úspech antisemitskej strany v Senickom okrese. V parlamentných voľbách v roku 1884 v senickom okrese kandidovali za antisemitskú stranu Ignác Zimándy z blízkych Radošovciach a proti nemu za vládu Liberálnu stranu Imre Kálmán. Jasným favoritom bol Zimándy, ktorý vo svojich rečiach zdôrazňoval riešenie židovskej otázky bez násilia a žiadal oslobodiť kresťanskú spoločnosť od židovského vplyvu a úžery. Ako kňazovi mu vadila tiež možnosť prijatia zákona o zmiešanom

---

¹⁷⁴ Hep!Hep! Názov protižidovských nepokojov, ktoré vypukli na rôznych miestach Nemecka. Názov je odvodený pravdepodobne podľa križiackeho bojového pokriku, či pravdepodobnejšie podľa volania franských honcov kôz. Johnson, P.: Dějiny židovského národa, s.308.

¹⁷⁵ A szeniczi zsidózavargáshoz. Nyitra megyei Közlöny 2, č.27 z 8.7.1882. Citované podľa: Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.110.

¹⁷⁶ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.111.

¹⁷⁷ Tamže, s.113–112

manželstv, ¹⁷⁸ čo bol mimochodom i problém mnohých slovenských politických predstaviteľov z radov kňazov. V kraji sa zdvihla vlna protižidovských nepokojov a nenávisť a potreba vojenskej sily bola nevyhnutná.¹⁷⁹ Zimády v Senickom okrese nakoniec vyhral a antisemitská strana zvíťazila i vo Vrbovom. V ostatných okresoch Nitrianskej župy však prevažne zvíťazila Liberálna strana. Príčinou úspechu antisemitov v Nitrianskej župe treba hľadať, podľa Rybářovej, vo veľkom pôsobení židovských virilistov v župných a mestských orgánoch v Nitre. Zimády sa ako poslanec neosvedčil a preto svoj úspech v nasledujúcich voľbách nezopakoval. Antisemitská strana bola v oboch okresoch porazená vládnu Liberálnou stranou.¹⁸⁰

2.10 Hospodárska činnosť židov v Senici v 19.storočí do roku 1918

Antisemitizmus tradične nachádzal svoje motívy, ako sme už naznačili, v hospodárskej činnosti židov. K antisemitsky ladeným stretom dochádzalo i v Senici a preto sa pokúsime objasniť či mali kresťania dôvod skutočne chovať nenávisť voči židom, podloženú závisťou voči ich hospodárskemu úspechu, alebo sa antisemitizmus držal len tradičných protižidovských ohováračiek a židia žiadnym zásadným spôsobom hospodárstvo v meste neovládali.

Pokiaľ ide o oblasti, ktorým sa židia v hospodárskom živote venovali, remeslo smeli vykonávať až od roku 1840, dovtedy bol tradičným zdrojom príjmov obchod. Keď sa židom darilo, prešli postupne od prenájmu krčiem a pôdy k ich odkúpeniu do súkromného vlastníctva. Konkurenciu medzi Slovákmi nenašli, lebo slovenská inteligencia pozerala na obchod a kramárstvo s opovrhnutím.¹⁸¹ Árendátorské zmluvy so židmi sú v Senici dochované od roku 1811, kedy bol židovi Löblovovi Wolnerovi prenajatý senický pivovar.¹⁸²

Na základe výskumu matrík konštatujeme, že od konca 18.storočia do obdobia asi 40.rokov 19.storočia prevládajú v kolónke povolání domkáři či gazdovia (hausmann, hauserer) hospodáriaci na svojej malej usadlosti. V tejto dobe len o málo prevyšujú obchodníkov.¹⁸³ Obchodníci rozličných veľkostí, majitelia obchodov, podomoví obchodníci a iní (händer/krammer/spediter/gescheftman/kleinhändler/produktenhändler/kaufmann) sa

---

¹⁷⁸ Uhorský zákon považoval deti narodené v židovsko-kresťanskom zväzku do roku 1884 uzavretom v cudzine za konkubinát a ich deti za nezákonné. Podrobnejšie vid': Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19.storočia, s.154.

¹⁷⁹ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.138.

¹⁸⁰ Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, s.145–146.

¹⁸¹ Tamže, s.15.

¹⁸² Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.43

¹⁸³ Presné informácie nie je možné uviesť, lebo nie vždy boli povolania uvedené.

venovali v meste napríklad obchodu s vínom, mliekom, častý bol predaj mäsa a rýb, plátina, obchod so sódou, či drobným tovarom.

Po roku 1840 pribúdajú remeslá ako zlatník, sklár, holič ale i slobodné povolania ako lekár či právnik a súčasne narastá počet obchodníkov. Môžeme konštatovať, že obchod sa stal dominantným až do obdobia zániku židovskej komunity. Boli tu ale aj tradičné remeslá spojené s rituálnymi predpismi a tieto v meste nájdeme i pred rokom 1840. Takýmito remeslami bol mäsiar, zvaný u nás šachter ale tiež šochter, ktorý podľa rituálnych predpisov zabíjal zvieratá aby boli kóšer.¹⁸⁴ Pôvodne sídlil v Židovských dvoroch. Až po zavedení obmedzujúcich predpisov počas Slovenského štátu bola šachtovňa 1940¹⁸⁵ nútene presunutá na nový židovský cintorín.

Medzi ďalšie remeslá späté s predpismi patrili krajčíri, obuvníci či kožušníci, keďže aj materiál z ktorého boli ušité odevy podliehal rituálnym predpisom. Samozrejmosťou bol učiteľ, kantor či rabín,¹⁸⁶ ktorých zamestnávala náboženská obec. Ďalším tradičným remeslom bolo kníhtlačiarstvo,¹⁸⁷ keďže hebrejské knihy mohli tlačiť len židia. Informácie o prvom kníhtlačiarovi židovského pôvodu v meste sú z roku 1876. V rokoch 1876-1950 pôsobilo v Senici kníhkupectvo a kníhtlačiaren Adolfa a neskôr Jozefa Löfflera.

Meno tejto tlačiarne nájdeme napríklad aj na výročných správach Senickej sporiteľne alebo mnohých iných dokumentoch pochádzajúcich z mesta. Židovského majiteľa však podnik stratil v období Slovenského štátu, kedy ho prevzal Jozef Škrlnár.¹⁸⁸

So zvyšujúcim sa zrovnoprávňovaním židovských obyvateľov s kresťanskou majoritou sa im otvárali i nové možnosti uplatnenia, avšak aj vďaka pretrvávajúcej diskriminácii (napríklad v štátnych úradoch) ostali, aj napriek čiastočnému poklesu, naďalej verní tradičnému obchodu.¹⁸⁹ Preto bolo senické námestie, spolu s vonkajším obvodom štvrte Židovské dvory, bohato lemované drobnými židovskými obchodíkmi ponúkajúcimi tovar rozličného druhu.¹⁹⁰

Presnejší obraz o židovských firmách ktoré fungovali od 70. rokov 19. storočia nám poskytujú firemné spisy a dokumentácia adresovaná súdnej sedrii v Nitre.¹⁹¹ Vzhľadom na výšku platených daní bolo vo firemnej agende nitrianskej súdnej sedrie, do roku 1918, obligatórne evidovaných 25 subjektov, prevažne firiem jednotlivcov.

¹⁸⁴ Kóšer–dovolené, rituálne čisté potraviny. Výraz pre zakázané, nečisté potraviny je *treffe*.

¹⁸⁵ ŠOA Skalica, Fond OU Senica, prezidiálne oddelenie 1940, kartón č.5.

¹⁸⁶ Zoznam rabínov pôsobiacich v Senici je uvedený v prílohe č. 3.

¹⁸⁷ ŠOA Bratislava, Zbierka matrík, mikrofilmy č. 688,689,670.

¹⁸⁸ Fleišíková, E.: Kníhtlačiarne na Záhorí do roku 1950, s.7.

¹⁸⁹ ŠOA Bratislava, Zbierka matrík, mikrofilmy č. 688,689,670.

¹⁹⁰ Informácia na základe výskumu fotografií mesta zo súkromnej zbierky p. Jána Petra.

¹⁹¹ Sedria – archaický názov používaný v období Rakúsko-Uhorska pre krajský súd.

Nežidovskými bolo týchto osem: lekárka Julie Szkitskovej, hostinec Karla Schauela, obchod s korením Pála Schnella, obchod s miešaným tovarom Gustava Laknera, podnik Jozefa Szidoma, obchod s miešaným tovarom Novomeszkeho, obchod s múkou Františka Polacska a obchod s miešaným tovarom Jozefa Wanicska.

Židovské podniky v meste pripájame v nasledujúcej tabuľke.¹⁹² Prehľadný zoznam nám uľahčí orientáciu pri pozorovaní fungovania niektorých podnikov s koreňmi v 19.storočí až do arizácie.

Meno majiteľa	Zameranie obchodu	Rok založenia ¹⁹³ alebo najstaršej dochovanej dokumentácie	Poznámky
Birnbaum Gustav	Obchod s módnym tovarom	1890	
Ehrlich a Popper	Obchod s pivom	1878	Vlastníci pivovaru. Pivovar fungoval do roku 1882 v budove neskoršej meštianskej školy. Či bol po tomto roku zrušený nie je známe.
Frei Móric	Obchod s obilím	1877	
Grünwald Samuel	Obchod s múkou a mlynskými výrobkami	1898(1913?)	
Jelinek Móric	Obchod s obilím		Chýba firemný spis
Kaufmann Adolf	Sladovňa	1895	
Klinger Jakub	Obchod so splodinami	1899	
Kohn Jakob	Miešaný tovar	1891	
Komjati Alexander	Výroba likérov	1906	
Löwyová Katarína	Obchod s papierom	1898	
Mandel Šimon	Krátky a galantérny tovar	1892	
Mayer Lazár	Obchod so železom	1906	V roku 1906 prevzala obchod vdova Anna rod. Schnitzer. Od roku 1921 zastupuje firmu pod rovnakým názvom Adolf Mayer.
Morgan Filip	Obchod s múkou	1877(dok)	
Reichsfeld Jozef	Obchod s pivom	1893	
vd.Schönmanová	Obchod so železom	1877	Pôvodne obchod Ferencz Schönmann, vdova ho po ňom prevzala 1893

¹⁹² Tabuľka vytvorená autorkou na základe firemných spisov ŠOA Bratislava, fond KSB firiem, kartón č. 26,27.

¹⁹³ Orientujeme sa podľa vydania priemyselného listu (Iparigazolvány).

vd.Singerová Katarína	Obchod s galantériou tovarom	1881	Obchod pôvodne vlastnil Salomon Singer avšak už v roku 1882 po ňom obchod prevzala jeho vdova Ilona.
Weisz a Kohn	Neznáme	1877	Pôvodná firma Weisz Jakob a Kohn Lipól bola v 80.rokoch premenovaná na firmu Spiter a Kohn, po tom, ako Weisza nahradil Mihály Spitzer pravdepodobne v roku 1888.

Zo zmienených podnikov patrili medzi väčšie pivovar Ehrlicha a Poppera či liekárka Alexandra Komjatiho (zmena mena z Kohn v roku 1889¹⁹⁴). V 90. rokoch fungovala sladovňa Adolfa Kaufmanna zamestnávajúca 14 robotníkov a výrobňa cukríkov Mano Deutscha.¹⁹⁵ Nesmieme však zabudnúť ani na poľnohospodársku činnosť. Židovskými statkármi boli rodiny Schönfeld či Feldbauer.

Okrem toho existovali aj drobné živnosti o ktorých vieme z okresného živnostenského registra. Žiaľ, až od roku 1906. Boli to živnosti Márie Reich, ktorá bola od roku 1885 pekárkou, od roku 1891 fungovala živnosť mäsiara a údenára Morica Grünsteina, veľkoobchod s pivom Idy Reichsfeldovej fungoval od roku 1908, Max a Fridrich Grünfeld zasa mali svoju živnosť od roku 1918. Od roku 1911 fungovala firma Fischer a Kohn, obchod so stavebným materiálom a od roku 1914 mal navyše Jozef Fischer aj samostatnú klampiarsku živnosť.¹⁹⁶ V Senici fungovala už od roku 1833 aj rodinná firma založená Lazarom Schlesingerom, ktorá bola najstaršou židovskou firmou v meste o ktorej máme dochované záznamy. Firma zanikla až pri arizácii.¹⁹⁷

Okrem toho tu bolo i viacero veľkostatkárov. Bol tu napríklad statok spoločne s cukrovarom¹⁹⁸, ktorý patrila rodine Kuffnerovcov z Břeclavi. Svoje majetky po prvej svetovej vojne predali a časť odkúpilo mesto. Na pozemkoch Kuffnerovcov potom hospodárili aj iní židovskí statkári, napríklad Weissovci.¹⁹⁹

Ku koncu storočia nachádzame stopy zapojenia židovského obyvateľstva do verejného života mesta. Aj keď nevieme²⁰⁰ či pôsobili v mestskej rade, vieme že okresným lekárom bol

¹⁹⁴ ŠOA Bratislava, Zbierka židovských matrik, Matrika narodených 1886–1931, mikrofilm č.688.

¹⁹⁵ Magyarország vármegyéi és városai, heslo: Szabó, E.: Ipar és kereskedelem Nyitravármegyében. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0014/34.html>.

¹⁹⁶ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad Senica, Okresný živnostenský register od roku 1906.

¹⁹⁷ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón č. 241.

¹⁹⁸ Založený v roku 1895.

¹⁹⁹ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad Senica, kartón č. 11.

²⁰⁰ Z dôvodu nedochovaných archívnych materiálov zo Senického archívu.

v roku 1890 Žigmund Grűnfelđ²⁰¹ a množstvo židov bolo účastníkmi v Senickej sporiteľni účastinnej spoločnosti.

Členmi jej výboru boli pri jej vzniku v roku 1875 aj židia Georg Popper, Moritz Mayer, Alois Ehrlich a Markus Hoffmann. Vo výbore sedeli spolu s miestnou šľachtou a veľkostatkármi napríklad grófom Nyárym či Vogyonom. Aj to svedčí o ich postavení, alebo minimálne aspoň o veľkosti kapitálu, ktorý boli schopní investovať. Medzi akcionárov patrili už pri založení Jakob Ehrlich, Jakob Klingera, Fany Schönmann, Carl Popper, Ludwig Mayer, David Rotholtzm, Jozef Hoffmannm, Jakob Reich, Ignaz Hirschman a Simon Mayer. To je celkovo 10 z 32 pôvodných akcionárov. Do konca storočia získali akcie i Natan Grűnfelđ, Salomon Feldbauer, Max Schlesinger, Jakob Weisz, Jozef Kauffmann, Filip Morgan, Imrich Kohn, Salomon Reichsfelđ a iní. Viditeľná je tendencia rodín zakúpiť akcie viacerým jej členom ako je evidentné napríklad pri rodine Popper, Deutsch, Grűnfelđ, Komjati a Schubert, ktorých akcie vlastnili 2–4 príležitostne viacerí členovia. Nástup židovského kapitálu do sporiteľne je markantný najmä po tom, ako ju opustil kapitál maďarský po roku 1918. Práve vtedy je tendencia aby akcie vlastnili viacerí členovia rodiny najvýraznejšia.²⁰²

Ak si teda zrekapitulujeme poznatky o hospodárskom postavení židov v meste pred prvou svetovou vojnou, konštatujeme, že nie sme schopní s dostupných materiálov vytvoriť presný obraz o hospodárskej činnosti židov. Chýbajú nám podrobné záznamy o drobných obchodoch, ktoré pravdepodobne v Senici existovali, ale nemáme ich zaznamenané medzi firmami v spisoch. Na základe dostupných údajov ale vidíme čulú hospodársku aktivitu senických židov. Existovalo tu viacero významných podnikateľov, či ak chceme obchodníkov, ktorí získali značný kapitál a ich firmy sa rozvíjali i v medzivojnovom období.²⁰³ Z toho usudzujeme, že istá hospodársky motivovaná nenávisť bola oprávnená, najmä na tých úspešnejších, podobajúcim sa svojim majetkom či obydlím neoblúbenej maďarskej šľachte.

---

²⁰¹ Magyarország vármegyéi és városai, heslo: Lőrincz, G. – Gyűrky, G.: Nytravármegye önkormányzata és közigazgatása. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0014/39.html>.

²⁰² ŠOA Bratislava, fond Krajský súd Bratislava – firemné (ďalej len KSB), kartón č. 495.

²⁰³ K problematike medzivojnového hospodárstva sa vrátíme v nasledujúcich kapitolách..

3. Prvá svetová vojna a medzivojnové obdobie

3.1 Prvá svetová vojna

Pomerne pokojný život mesta prerušila v roku 1918 prvá svetová vojna. Všetkým obyvateľom sa v súvislosti s vojnou zhoršili životné podmienky. Trpeli nedostatkom potravín, ktoré boli k dostaniu „iba na ceduľky,“ mladí muži boli odvádzaní na front. V noci z 31. júna na 1. augusta bola vyhlásená v Senici mobilizácia mužov do 42 rokov.²⁰⁴ Židovského vierovyznania, z komunity ktorá mala okolo 425²⁰⁵ členov, bolo odvedených 43 mužov.²⁰⁶ Smrť na bojisku ich našlo 14.²⁰⁷ Ich mená boli umiestnené na pamätnej doske, ktorá sa nachádzala na budove synagógy. Po jej asanácii bola doska premiestnená na nový cintorín. Taktiež sú spomenutí na pamätníku nachádzajúcom sa na námestí, spolu s kresťanskými padlými.

Po skončení vojny sa medzi Seničanmi uvoľnili dlho potlačované protesty a nespokojnosť. Prejavili sa výbuchom výtržností ktoré vypukli dňa 3. a 4. novembra 1918. Násilne boli rabované sklady tovaru i obchody.²⁰⁸ Nebol to jav ojedinelý, rabovačky vypukli na mnohých miestach Slovenska. Obyvateľstvo si totiž často mylne zamieňalo oslobodenie od maďarskej nadvlády s absolútnou slobodou, ktorá pre mnohých znamenala, že si mohli robiť čo sa im zapáči.²⁰⁹ V Senici však neostalo len pri plienení. Jedným z miestnych sedliakov tu bol i brutálne zavraždený židovský obchodník Emanuel Deutsch,²¹⁰ spolumajiteľ výrobné kandizovaného ovocia. Rodina sa po tejto tragédii odsťahovala do Hodonína, kde až do roku 1939 prevádzkovala čokoládovňu. Rabovačky a nepokoje v roku 1918 viedli k vlne migrácii židov. Za vidinou bezpečia sa sťahovali do väčších miest v okolí, či do Budapešti alebo Viedne. Vlna migrácii postihla i Senicu a okolie, čo je viditeľne zrejmé na výraznom znížení počtu židovského obyvateľstva v celom okrese.²¹¹

Po upokojení výtržností a posledných pokusoch maďarskej moci uchopiť späť Slovensko, ktorá sa prejavila v Senici ťažením maďarských vojakov tzv. Heltainových námorníkov, ktoré bolo úspešne porazené, sa situácia v meste i celom Československu začala upokojuvať.²¹² Židia, rovnako ako ostatní obyvatelia, si začali zvykať na nový štátny jazyk,

---

²⁰⁴ Jamárik, V.: Neznáma Senica, s.67.

²⁰⁵ Sčítanie z roku 1910, citované podľa : Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s. 27.

²⁰⁶ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.18.

²⁰⁷ Mená padlých vojakov sú uvedené v prílohe č. 4.

²⁰⁸ MU Senica, Pamätná kniha obce Senica 1936–1953, s.16.

²⁰⁹ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.123–124.

²¹⁰ Mestský úrad (ďalej MU) Senica, Pamätná kniha obce Senica 1936–1953, s.22.

²¹¹ Pre porovnanie v roku 1900 tu žilo 2196 židov a v roku 1920 1170. Bližšia štatistika v tabuľke v prílohe č.5.

²¹² Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.86.

obnovovať svoje zničené príbytky i obchody a postupne sa čoraz intenzívnejšie zapájať do politického, spoločenského a ekonomického života v obci.

Situácia v novej republike nebola ideálna. Šrobár so svojimi úradníkmi a silným antisemitským naladením nepodporoval dobré slovensko-židovské vzťahy. V rokoch 1918–20 boli jeho prejavy plné antisemitizmu v podobe obviňovania židov zo všetkých neduhov, ktoré postihli Slovákov. Vinil ich zo šmeliny, vysokých cien tovarov, falšovania kolkov na bankovkách, označoval ich za maďarizátorov a maďarských pomáhačov.²¹³ Pravdou však bolo, že židovskí obyvatelia boli v Československu značne pauperizovaní, najprv rabovačkami, neskôr doplatili vo veľkej miere na pozemkovú reformu alebo ich štát nechcel zamestnávať v štátnych podnikoch.²¹⁴ Situácia bola kritická najmä na východnom Slovensku, kde boli židia závislí na finančnej i hmotnej pomoci americkej organizácie Joint.²¹⁵ Západoslovenské židovstvo na tom bolo o niečo lepšie najmä vďaka svojej blízkosti a vplyvu z Moravy. Rovnako ako České i západoslovenské židovstvo si ľahšie (na rozdiel od chasidizmom ovplyvneného a konzervatívneho východu) osvojilo vernosť novým československým politickým princípom a kultúre. Západoslovenskí židia si taktiež rýchlo boli schopní osvojiť slovenský jazyk a prispôbiť sa slovenskej mentalite a mravom.²¹⁶ V senickej židovskej obci sa podarilo povojnové hospodárske ťažkosti rýchlo prekonať a dosiahnuť nebývalý rozmach.

---

²¹³ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.130–133.

²¹⁴ Tamže, s.76–78.

²¹⁵ Tamže, s. 142.

²¹⁶ Tamže, s. 140.

3.2 Komunitný život a spolky

Mesto Senica sa počas trvania Československej republiky postupne rozširovalo a industrializovalo. Boli vybudované tri nové ulice v meste a jedna ulica spájajúca Senicu s obcou Sotiná, ktorá sa v roku 1942²¹⁷ stala mestskou časťou Senice. Výstavbou sa zlepšili bytové pomery v meste. V roku 1921 bolo mesto elektrifikované, boli zakladané nové podniky, rozširovali sa staré bohatý bol i kultúrny a spoločenský život. Vznikali kiná, verejné kúpalisko, boli zakladané nové spolky a pravidelne sa konali rozličné spoločenské udalosti. V meste bola v roku 1935 rozširovaná kanalizácia, vodovod však ešte v tomto čase v meste vybudovaný nebol. Modernizáciu podstúpili i židovské obchody. Po vojne svoje domy na námestí prestavali na moderné obchodné domy Leo Kohn, Arthur a Hugo Schlesinger i Lazár Mayer.

V meste sa však stále vyskytovali nákazlivé choroby, každoročne vyčíňal týfus. Mestská kronika tvrdí, že sú ním infikované „*najmä Židovské dvory, kde je pomerne najťažšie udržiavať čistotu.*“²¹⁸

Samotná obec bola naďalej organizovaná v tradičných komunitách „*kehilah*.“ Na čele komunity stál doživotne zvolený rabín.²¹⁹ V medzivojnovom období pôsobili v Senici rabíni Jehuda Law Marmorstein (1887–1930) a Salomo (Alexander) Weiss (1931–1942),²²⁰ ktorý bol zo Senice deportovaný. Na čele obce bol krúžok zvaný „*parnasim*.“ Parnasim bol volený, ale počet voličov bol obmedzený na úzku skupinku hospodárskych a intelektuálnych elít mesta, samozrejme výlučne mužských. Krúžok vymieraval výšku daní, kontroloval príjmy a výdavky obce.²²¹ V Senici medzi elitné osobnosti obce patrili predseda obce Felix Schönfeld, podpredseda Hugo Schlesinger, pokladník Otto Kohn, predstavenstvo tvorili Max Grünfel, Ferdinand Fischer (z Kunova), Leo Kohn, Alexander Komjati, Max Grünfeld, Moritz Winter, Samuel Grünwald, Adolf Löffler, Alexander Brinzl a Ludwig Kohn. V Chevre Kadiši pôsobili Hugo Schlesinger, pokladníkom bol Jakub Hahn, a na čele stál Isak Lehr. Hrobárom a kostolníkom bol Bernárt Berkovič.²²² Spolok Talmud Tóra zastupovali Imrich Schönmann (predseda školy) a pokladníkom bol Edmund Grünwald.²²³ Na týchto mužov menovite upozorňujeme pre ich význam nie len v náboženskej obci a jej vedení, ale i pre účasť

²¹⁷ Benža, M. a kol.: Senica. Dejiny mesta, s.96

²¹⁸ Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s. 65

²¹⁹ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.148.

²²⁰ V rokoch 1930–1931 nebol post rabína obsadený

²²¹ Jelínek, J.A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, s.148.

²²² SNA Bratislava, fond Ministerstva vnútra, prezídium, súpis výnimiek židov okres Senica, kartón č. 250.

²²³ Zoznam čestných funkcionárov obsahujúci mená, funkciu a dátum narodenia. Sú to dokumenty tvoriace podklad hesla Senica uložené v Múzeu židovskej kultúry v Bratislave.

mnohých z nich v mestskom zastupiteľstve, veľkých senických firmách či majiteľov rozsiahlych pozemkov. Neskôr ich ešte bližšie spomenieme v časti o hospodárstve.

Vznikom Československa a zmenou štátneho jazyka bola nutná i zmena v školách. Mnohé židovské školy vyučujúce v nemeckom alebo maďarskom jazyku, neboli schopné zabezpečiť kontinuitu svojej výuky v slovenskom jazyku a preto zanikli. Nebol to však prípad senickej židovskej ľudovej školy, ktorej kontinuita zostala, ako sem už zmienili zachovaná. Po Moritzovi Deutschovi v roku 1926 nastúpila Debora Reichová či Anna Lehrová. Poslednými učiteľmi boli Serena Rosenbaum (rod. Haberfeld), dcéra brezovského rabína a Samuel Rosenbaum, neskôr i tajomník obce, učiteľ náboženstva.²²⁴

Ako v každej tradičnej ortodoxnej obci i tu naďalej pôsobili dobročinné spolky ako pohrebné bratstvo Chevra Kadiša či Spolok židovských žien založený v roku 1890.²²⁵ V medzivojnovom období pribudli i nové, ovplyvnené hlavne sionizmom. Pôsobila tu preto svetová organizácia ortodoxného židovstva Agudat Israel (Združenie Izrael), ktorá tvorila silnú protiváhu sionistickým skupinám. Aj napriek ortodoxii v obci sa mládež združovala v spolku Zeire Zion (mládežnícka sionistická organizácia), ktorá bola založená už v roku 1919. Mala 76 členov, čo nebolo, vzhľadom na celkový počet 416 židov v meste, málo. Športové vyžitie v meste ponúkala telovýchovná jednota Sokol, katolícky orientovaný Orol a židovská mládež mala spolok TJ Makabi, založený v roku 1924.²²⁶ Samozrejme, že členovia židovskej obce neboli vylúčení ani z navštevovania nežidovských telovýchovných organizácií.²²⁷ Pobočku tu malo i ženské sionistické hnutie WIZO – Women international sionist organization.²²⁸ Zo spomienok pani Kataríny G.²²⁹ vieme, že mládež bola organizovaná aj v poľnohospodárskych krúžkoch hachšarot, ktoré mali členov pripraviť na odchod do Palestíny. Mládež sa pripravovala na veľkostatku na Surovinách (časť obce Senica), ktorej majiteľ bol Eugen Weiss, veľký sionista. Dokonca existoval plán odchodu celej obce do Palestíny. Pôdu pre celú obec mali kúpiť dvaja bohatí muži Weiss a Komjati. Avšak, ako hovorí pani Katarína, bohatí nechceli zaplatiť tým chudobným cestu a tak nebol

---

²²⁴ Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.24.

²²⁵ Újváry, P.: Magyar Zsidó Lexikon, s.838.

²²⁶ Spolok mal 35 členov a jeho politická náplň bola sionistická. SNA Bratislava, fond: Krajský úrad, administratívne oddelenie, kartón č.74.

²²⁷ Spomienky pani Kataríny G., nar.1922 uložené v Židovskom muzeu v Prahe.

²²⁸ Spector, S. – Wigoder, G.: Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, heslo: Senica, s.1161–1162.

²²⁹ Spomienky pani Kataríny G., nar.1922, uložené v Židovskom muzeu v Prahe.

tento plán realizovaný.²³⁰ Záujem o sionizmus v obci ukazuje napríklad aj vedenie prednášok, práve Weissom v miestnom hostinci.²³¹

3.3 Hospodárska činnosť v medzivojnovom období

Po páde Rakúsko-Uhorska pokračovali židia vo svojej hospodárskej činnosti bez výraznejších zmien. Stále boli prevažne obchodníkmi čo dokazuje aj bohatý zoznam rozličných obchodov v meste, z ktorých mnohé nadviazali na svoju už predvojnovú tradíciu, venovali sa však aj priemyslu. Podľa *Encyclopedia of Jewish Life* bolo v Senici v medzivojnovom období 63 obchodných živností, 20 remeselníkov a sedem tovární.²³² Tehelňa patrila Felixovi Schönfeldovi, cementáreň Jozefovi Fischerovi, sladovňa a mlyn Adolfovi Kaufmannovi, liehovar Komjatiomcom a židovská bola i továreň na cukrovinky a čokoládu.²³³ Hospodársky život bol teda čulý a tak sme sa pokúsili zmapovať židovský podiel na ňom.

Medzi najväčšie medzivojnové podniky v meste patrila Senická sporiteľňa, ktorú sme podrobnejšie popísali v kapitole *Hospodárska činnosť židov v Senici v 19.storočí do roku 1918*. V medzivojnovom období, až do roku 1933, stál na jej čele Adolf Kaufmann. Sporiteľňa tiež v tejto dobe zmenila meno a Prvú Senickú banku.²³⁴ V roku 1920 bola založená továreň na umelé vlákna, účastinná spoločnosť (Kunstafserfabrik AG), s prevahou nemeckého kapitálu. Riadil ju Walter Pelzer a pracovali tu i nemeckí zamestnanci. Ako prvá v ČSR začala vyrábať viskózový hodváb. Zamestnávala 160–180 robotníkov a medzi rokmi 1925–30 to bolo okolo 500–600 robotníkov.²³⁵ Židovských zamestnancov v továrni nájdeme na pozíciách výskumu, ako inžinierov, ale i bežných zamestnancov. Ďalej sem patrila Obecná sporiteľňa, založená v roku 1926. Sporiteľňa vznikla rozhodnutím obecného zastupiteľstva. Medzi zakladajúcich členov patrila i člen obecnej rady a rovnako aj správy podniku židovský obchodník Adolf Mayer, vo vedení podniku figurovali i Artur Schlesinger a Leopold Gráb.²³⁶

Výlučne židovský bol veľký podnik Bratia Komjati účastinná spoločnosť – Továreň na rum a likéry Senica. Továreň mala dlhú tradíciu medzi veľkými senickými hospodárskymi podnikmi. Navyše sa udržala, okrem núteného prerušenie počas Slovenského štátu, pod

²³⁰ Spomienky pani Kataríny G., nar.1922 uložené v Židovskom muzeu v Prahe.

²³¹ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad v Senici, kartón č.30.

²³² Spector, S. – Wigoder, G.: *Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, heslo: Senica, s.1161.

²³³ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. zväzok, s.31.

²³⁴ ŠOA Bratislava, fond KSB, kartón č. 495.

²³⁵ Benža, M. a kol.: *Senica. Dejiny mesta*, s.87

²³⁶ ŠOA Bratislava, fond KSB, kartón č.34.

vedením pôvodných majiteľov – rodiny Komjatiocov až do roku 1950. Preto sme sa rozhodli jej dejiny podrobnejšie popísať.

Továreň bola založená Alexandrom a Viktorom Komjatim. Predpokladáme, že továreň nadviazala na podnik, ktorý vznikol už v roku 1906, keďže aj mená zakladateľov sa zhodujú. Žiadosť o zápis firmy do registra bola schválená v roku 1923. Firmu viedli bratia Komjatiocvi až do Viktorovej smrti v roku 1932. V roku 1937 vstúpil do podniku František Komjati. Základná istina bola 200 000Kč a že sa firme darilo, dokazuje uskutočnené rozširovanie a novostavby v podniku v roku 1933 a novo zakúpené auto. Členmi správy boli i ďalší členovia židovskej obce Leo Kohn, Julia Komjati a Ernst Sigfried. Firma sa venovala výrobe „sódovej vody, liehoprostých nápojov, kávových náhražiek (surgátov), fabrickej výrobe rumov, likérov, špiritusov, zušľachtovaniu ovocných špiritusov, kúpou a predajom špiritusov a drobných výrobkov z nich.“

Zaujímavé sú správy o poklese obratu, ktorý firmu zastihol v roku 1937. Výročná práva hovorí, že jedným z dôvodov je silné pôsobenie protialkoholickéj propagandy Masarykovej ligy a Červeného kríža. Situácii nepomáhali ani vysoké dane. Naopak, prítomnosť vojenskej posádky v roku 1939, kedy sa v Senici mobilizovali početné oddiely, zo zrejmých dôvodov odbytu výrazne napomohla. V roku 1939 opustili predstavenstvo firmy všetci židovskí členovia firmy, vrátane bratov Komjatiocov. Podnik nefiguruje medzi arizovanými, ale plynule prešiel pod správu nežidovských členov správy. Do správy sa dostávajú okrem miestnych obchodníkov napríklad aj Augustín Morávek (1939–1942), vedúci Ústredného hospodárskeho úradu a predsedom sa v roku 1939 stal Viktor Breska, hlavný tajomník živnostenskej spoločnosti v Bratislave. Spoločnosť fungovala počas celej vojny s zmenou názvu v roku 1941 „*Senická likérka úč.spol. továreň na rum a likéry.*“ Samozrejme prechodom fronty utrpela straty, najmä po zničení skladu, ale po vojne činnosť likérky opäť plynulo pokračovala. V roku 1946 sa do nej vrátil František Komjati a prevzal vedenie firmy ako prokurista a jej riaditeľ. Právnym zástupcom sa stal ďalší člen, v tejto dobe už bývalej židovskej komunity, Dr. Ľudovít Roth. V roku 1946 sa do názvu opäť vrátilo meno Komjatiocov, znel: „*Prvá Senická likérka, predtým bratia Kojmati úč. spol., továreň na rum a likéry.*“ V roku 1946 zásobovala liehovinami celý okres, jej istina bola zvýšená z 200 000 na 500 000 Ks.

V roku 1949 bol František Komjati menovaný Poverníctvom priemyslu a obchodu v Bratislave vládnym zmocnencom. V tom istom roku bola na podnik Komjatiocov a Slovenskú likérku Vadovič a spol. v Senici uvalená kumulatívna národná správa z dôvodu celkových hospodárskych a verejných záujmov. Definitívny koniec prinieslo odvolanie

Komjatiho 8.10.1950. Podnik bol znárodnený a jeho majetok začlenený do Veľkodistribučného podnikového družstva v Bratislave.²³⁷

Medzi iné významné podniky v meste patrili ďalej továreň na výrobu octu Simona Kleina, obchod so strižným tovarom Artura a Huga Schlesingera, nezanedbateľný význam mal i podnik Jozefa Fischera, ktorý tvorili tri samostatné navzájom prepojené podniky. V archívnych materiáloch nájdeme označenie podniku ako „asi najstarší čisto židovský podnik v meste.“²³⁸ Veľký majetok mala aj rodina Hajduovcov, ktorá vlastnila kúpeľný komplex v 6 km vzdialených Smrdákoch a niekoľko domov v meste, ktoré prenajímala. Boli vybudované v roku 1842 a podľa odhadu z roku 1942 mali hodnotu asi 2 170 000Ks. O kúpeľný komplex prišla táto bohatá rodina až pri arizáciách. Ani po vojne im však nebol vrátený a fungoval pod správou štátu.²³⁹ Tieto kúpele aj s niekoľkými pôvodnými budovami fungujú dodnes. Nutné je spomenúť i tých židovských občanov, ktorí sa nevenovali obchodu, ale poľnohospodárskej činnosti. Medzi najvýznamnejších veľkostatkárov, ktorí mali viac ako 5 zamestnancov patrili Imrich a Eugen Weiss (10 zamestnancov, v sezóne 40), Felix Schönfeld (8 zamestnancov, v sezóne 14), ktorý obýval kúriu odkúpenú od baróna Jesenáka, Artur Deutelbaum, ktorý hospodáril v časti Kunov (9 zamestnancov, v sezóne 20).²⁴⁰ Medzi drobnejších hospodárov patrili Alexander Brinzl, Pavol Reichsfeld,. Medzi roľnícke rodiny patrila i rodina Imricha Grúnwalda a Armina Feldbauera.²⁴¹ Okrem toho boli židia zastúpení v povolaniach ako lekári (Alexander Weiss, Margita Weissová – zubná lekárka), advokát dr. Ludovít Roth, inžinieri, zubný technik Ernst Löbl či lekárnik Šalomon Kaufmann.²⁴²

Dokázateľne na svoju tradíciu z 19. storočia, na základe porovnania firemných spisov, nadviazali podniky Jozeda Fischera, Idy Reichsfeldovej, Imricha Schönmanna, Komjatiovcov, Samuela Grúnwalda, Maxa a Fridricha Grünfelda, podnik Schlesingerovcov, mäsiarska živnosť Morica Grünsteina a Jakuba Stärka. Ostatné podniky môžu zhodovať v priezvisku majiteľa a prípadne i zameraní, ale keďže nemáme kompletný zoznam podnikov z 19.storočia, môže ísť iba o zhodu mien a nedovoľujeme si teda vyvodzovať na základe súčasného stavu poznania ďalšie závery. Predkladáme preto aspoň dostupné podniky zaznačené vo firemných spisoch. V medzivojnovom období navyše vzniklo veľké množstvo

---

²³⁷ ŠOA Bratislava, fond KSB, kartón č. 683,684.

²³⁸ SNA Bratislava, fond Poverníctva priemyslu a obchodu, kartón č. 36.

²³⁹ SNA Bratislava, fond Poverníctva priemyslu a obchodu, kartón č.432.

²⁴⁰ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad Senica, kartón č.14.

²⁴¹ SNA Bratislava, fond Ministerstva vnútra, prezidiálne oddelenie, kartón č.250.

²⁴² SNA Bratislava, fond Ministerstva vnútra, Zoznam židov s pracovným povolením v okrese Senica, kartón č.271. Doplnené z: MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s.49.

nových podnikov, ktorých niekedy sľubný rozvoj bol násilne zahatený arizáciou. Zoznam týchto podnikov taktiež pre ilustráciu prikladáme v prílohe č. 6.

Meno obchodu	Zameranie obchodu	Rok založenia	Poznámka
Klein Šimon	Továreň na výrobu octu chladnou cestou	1920	
Vd. Izáková Steinerová ²⁴³	Obchod so stavebným materiálom	1922	V roku 1922 previedla obchod pod rovnakým názvom na Jozefa Fischera, predpokladáme teda dlhšiu kontinuitu obchodu pred rokom 1922- zmienime ešte pri arizácii
Arthur a Hugo Schlesinger	Obchod so strižným tovarom	1920	
Schick Jonáš a Samuel(i názov Jonáš a Šimon)	Obchod s kožou	1932	

Celkovo môžeme konštatovať, že v meste bolo veľké množstvo židovských obchodíkov a živnostíkov. Neznamená to však automaticky, že všetky tieto podniky boli úspešne. Môžeme tu vysledovať, ako v každom inom spoločenstve, určitú skupinku miestnych elít, ktorých majetok prevyšoval zvyšnú časť obce. Podľa matrík ide najmä o rodiny niekoľko generácií usadené v Senici s významným postavením i v náboženskej obci a neskôr v obecnom zastupiteľstve či niektorom mestskom podniku. Príkladom sú rodiny, ktorých pôvod siaha už do konca 18. storočia ako Deutsch, Fleischmann, Fuchs, Hahn, Klinger, Kaufmann, Schönfeld, Löbl, či do prvých dvoch desaťročí 19. storočia ako Kohn, Grúnwald, Heller, Hirsch, Jellinek, Kudelka, Mandl, Natzler, Reichsfeld, Popper, Schick, Weinwurm, Weiss, Schlesinger, atd. S týmito rodinami sa stretávame ako s obchodníkmi v 19. i 20. storočí.²⁴⁴ V 20. storočí im pribudli funkcie v mestskom zastupiteľstve (Kohn Otto, Kohn Leo, Komjati Alexander, Schonfeld Felix)²⁴⁵ či v čele Prvej senickej banky alebo miestnej sporiteľne. Zároveň pôsobili títo muži, ako už bolo povedané, vo vedení náboženskej obce.

²⁴³ Vdova po Izákovi Steinerovi.

²⁴⁴ ŠOA Bratislava, Zbierka židovských matrík, mikrofilmy č. 688, 689, 690.

²⁴⁵ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad v Senici, administratívne spisy, kartón č. 13.

3.4 Účasť na politickom a verejnom živote v meste

V roku 1923 mala Senica 2 685 obyvateľov. K židovskému náboženstvu sa ich hlásilo 405. Podľa výsledkov volieb uskutočnených v roku 1923 do obecného zastupiteľstva v Senici, získala židovská strana 5 mandátov a bola tak štvrtou spomedzi strán, ktoré tu mali zastúpenie.²⁴⁶ V obecnej rade zasadali Dr. Samuel Hajdu, Felix Schönfeld, Arthur Schlesinger Alexander Komjati a Moric Schönmann.²⁴⁷ Títo muži sa tak podieľali napríklad aj na zakladaní obecnej sporiteľne. Nie všetci židia v meste však boli členmi práve židovskej strany, napríklad obchodník Hugo Schlesinger bol členom Československej živnostenskej a obchodnej strany. Tej ostal verný i v roku 1931 kedy bol spolu s Ottom Kohnom zvolený za živnostenskú stranu do obecného zastupiteľstva.²⁴⁸ Za židovskú stranu obsadili kreslá v zastupiteľstve statkár Felix Schönfeld, Alexander Brinzl a továrnik Alexander Komjati. Židovskí občania boli členmi i rozličných obecných komisii, napríklad stavebnej bol členom Max Grünfeld, Felix Schönfeld bol členom hospodárskej, spolu s Bernardom Grünwaldom, sociálnej a komisie pre živelné pohromy. V obecnej finančnej komisii sa stretli Alexander Komjati, Emanuel Stärk, Rudolf Melze a Gustav Levius. Ešte i v roku 1938 nakrátko získala židovská strana tri mandáty, takže vieme minimálne o týchto troch členoch obecného zastupiteľstva so židovským pôvodom.²⁴⁹

Židia sa podieľali na verejnom živote i ako členovia Okresného živnostenského spoločenstva založeného v roku 1925. Medzi členov výboru patrili i Alexander Komjati, Hugo Schlesinger, Alexander Grünwald a Otto Kohn.²⁵⁰ Ich podiel na politickom živote reprezentovalo aspoň ich aktívne zastúpenie v rozličných volebných komisiách v meste i na kandidátnych listinách do obecného zastupiteľstva. V roku 1927 napríklad do obecného zastupiteľstva kandiduje až 13 kandidátov židovskej strany. Dr. Samuel Hajdu bol pravidelne v čele kandidátky a pravidelne volený do mestských orgánov.²⁵¹ Aktívnym politickým životom židovskej komunity otriasli až udalosti po roku 1938.

Podľa našich doterajších zistení sa v období trvania prvej Československej republiky, nevyskytli žiadne antisemitizmom motivované útoky. Dokonca je medzi Seničanmi rozšírená akási idea dokonalej symbiózy židovského, katolíckeho a evanjelického náboženstva. Vyskytujú sa príbehy o vzájomnom priateľstve rabína Marmorsteina, katolíckeho a evanjelického kňaza. Nevylučujeme, že takéto tvrdenia by mohli stáť na pravdivých

²⁴⁶ ŠOA Skalica, Okresný úrad v Senici, administratívne spisy, kartón č. 10.

²⁴⁷ ŠOA Skalica, Okresný úrad v Senici, administratívne spisy, kartón č. 13.

²⁴⁸ ŠOA Skalica, Okresný úrad v Senici, administratívne spisy, kartón č. 15.

²⁴⁹ Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s. 116

²⁵⁰ Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s.49–52.

²⁵¹ ŠOA Skalica, Okresný úrad v Senici, administratívne spisy, kartón č. 10,13.

základoch, veď kto iný ako kňazi by mali ukazovať ostatným vzájomné mierové spolunažívanie, avšak ak si povšimneme pretrvávajúce antisemitské vystúpenia, ktoré sa pravidelne v meste opakovali v priebehu 19. a na počiatku 20. storočia²⁵² a určitú, priam až zažitú ľudovú kultúru antisemitizmu,²⁵³ nepredpokladáme, že vznik nového štátu, by mohol tak zásadným spôsobom pozmeniť doterajšie zmýšľanie obyvateľstva. Hoci, situácia sa postupne menila, ako spomína i pani Katarína G., deti nerobili rozdiely s kým sa priatelia, navštevovali rovnaké spolky, spolu sa hrali. Rovnako museli obyvatelia rešpektovať židovských zástupcov v mestskom zastupiteľstve či podnikoch a obchodoch. Antisemitizmus, aj keď latentný, však podľa nášho názoru v tejto malomestskej spoločnosti naďalej driemal. Nezastávame názor, že jeho spúšťačom bola rasovo motivovaná nenávisť, už len zloženie spoločnosti, kde prevládali robotníci, remeselníci, ľudia bez vyššieho vzdelania, nedovoľuje intelektuálne založený antisemitizmus. Rovnako nepredpokladáme, že by sa antisemitizmus v meste objavil z ničoho a bol vytvorený len bezprostredne propagandou, ktorú šírila HSĽS. Predpokladáme, aj na základe rozličných sťažností na židov a spôsobu akým boli písané, že išlo o primitívnu majetkovú závisť. Protižidovská propaganda niektorých politických strán, len „správne“ usmernila frustrácie obyvateľstva a v nasledujúcich tragických udalostiach rokov 1938–1945 sa ziskuchtivci už len viezli na vlne protižidovskej nenávisti, dúfajúc v nejaký ten arizovaný majetok. Najväčším paradoxom však podľa nášho názoru je, že ak sa zameriame na hodnotu a stav majetku, ktorá je popísaná pri odhade majetku, nutného pri arizácii zistíme, že sa stretávame často s majiteľmi skromných živností, ktoré potrebujú nutne oživenie a domov, ktoré sú staré a v nevyhovujúcom stave. Vidíme tak, že nie všetci židia v meste žili v blahobyte, to však nezabránilo túžbe Seničanov po ich, hoci aj skromnom, majetku.²⁵⁴

---

²⁵² 1910, pri Hodžovom volebnom vystúpení v Senici sa ozývali básničky: „*Uteč žide, Hodža ide!*“ Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s34.

²⁵³ Reflexia u tejto skutočnosti u štúrovcov, naviac ešte aj podpora antisemitských myšlienok z ich strany.

²⁵⁴ Pre svoje názory poskytneme pramennú oporu v nasledujúcej časti. O stave majetku židov v obci vypovedajú spisy fondu Poverníctvo priemyslu a obchodu, ktoré obsahujú komplexné posudky židovského nehnuteľného majetku vykonaného pre účely arizácie.

4. Židovská menšina v Slovenskom štáte

4.1 Stručný úvod k problematike archívnych prameňov

Agenda notárskeho i Okresného úradu v Senici je značne torzovitá, ako sme už vysvetľovali v časti popisujúcej pramene, fond bol do veľkej časti zničený zlým uskladnením a inými vonkajšími podmienkami. Sú to však jediné dva archívne fondy, ktoré sa nám podarilo zo Senice nájsť a majú pôvod v meste a pochádzajú z pôvodne senického archívu. Aj napriek prekážkam sme sa ale snažili maximálne využiť údaje obsiahnuté v týchto fondoch. Žiaľ, zničená bola i dokumentácia veliteľstva miestnej i okresnej jednotky HG rovnako ako aj nemeckých síl, ktoré v meste sídlili a ktorá by nám mohla poskytnúť množstvo užitočných údajov. Ako ďalšie zásadné pramene nám slúžili rozsiahle reštitučné spisy fondu Poverníctva priemyslu a obchodu, ktoré v sebe zahŕňali aj arizačnú agendu, spadajúcu pôvodne pod Ústredný hospodársky úrad. Tento prameň mapujúci najmä hospodársku stránku protizidovských nariadení, dopĺňa fond veliteľstva HG, Ministerstva hospodárstva a Ministerstva vnútra (ďalej MV) a okrajovo aj iné fondy aspoň čiastočne sa dotýkajúce Senice. Snažili sme sa v maximálnej miere preskúmať relevantné pramene, nebolo však možné, vzhľadom na časové obmedzenie napríklad kompletne prejsť fond veliteľstva HG, ktorý aj napriek indiciám v archívnej pomôcke evidentne nebol roztriedený. Skromnú sondu do dejín židovskej Senice v roku 1938–45 preto pre celistvosť dopĺňame údajmi z miestnej pamätnej knihy, ktorú sem sa snažili v možných prípadoch porovnávať s archiváliami a nenašli sme žiadne zásadné odchýlky, ktoré by indikovali, že informácie v nej sú skreslené. Použili sme aj spomienky pána Komjatiho (*Die Geschichte einer Gemeinde*), Kataríny G. a Rudolfa Denského, ktoré nám ponúkajú jedinečný pohľad na dianie v meste zo židovskej strany. Myslíme si, že pri tak závažnej udalosti, akou bolo vyvraždenie židov na Slovensku je aspoň krátky opis udalostí z úst priameho pamätníka vhodným doplnením faktov.

4.2 Na ceste k samostatnosti

Pokojné obdobie rozvoja a prosperity v Československu narušili celospoločenské zmeny, nasledujúce po nástupe nacizmu v Nemecku. Hitler zahájil svoju výbojnú politiku v snahe ovládnuť Európu a Československá republika sa začala otriasať v základoch. Najprv bolo v dôsledku nemeckých územných požiadaviek Mníchovskou dohodou značne okýpnená dnešná Česká republika. Poľsko zabralo menšie územia v dnešných slovenských oblastiach na Orave a Spiši. Zanedlho nasledoval ďalší otras mladého štátu v podobe vyhlásenia autonómie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Nakoniec svoje územné požiadavky predložilo, za podpory Nemecka a nemého súhlasu západných mocností i Maďarsko. Tradičné maďarské

snahy o revizionizmus našli svoje uplatnenie prostredníctvom prvej Viedenskej arbitráže 2.novembra 1938 a územie dnešného Slovenska stratilo takmer tretinu svojej pôvodnej rozlohy.

Do obdobia autonómie spadajú aj prvé antisemitské opatrenia slovenskej vlády pod vedením Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.²⁵⁵ 4.11.1938 nariadil predseda vlády Tiso deportácie (dobovo „postrk“) niekoľkých stoviek nepohodných židov na územie, ktoré malo pripadnúť Maďarsku. Z rozličných dôvodov nebol príkaz na vyvezenie takýchto občanov v niektorých okresoch rešpektovaný, resp. neboli na jeho uskutočnenie dostatočné prostriedky. Niekoľko stoviek židov však bolo následne uväznených vo vyludnenej zemi nikoho medzi Maďarskom a Slovenskom v chladnom novembrovom počasí, keďže ani jedna z krajín ich nechcela prijať. Vrátiť sa smeli až po nariadení krajinského úradu z 8.12.1938.²⁵⁶ Tieto udalosti boli však len predzvesťou ešte dramatickejších, ktoré mali nasledovať.

Protižidovské nálady začali naberať na väčšej intenzite najmä po vzniku samostatného Slovenského štátu. Dňa 14.marca 1938 poslanci neobvyklým spôsobom, povstaním, odsúhlasili vznik samostatnej Slovenskej republiky, ktorá do dejín vstúpila skôr pod názvom Slovenský štát. Bol to satelitný štát Nemecka, ktoré si poistilo svoj vplyv vynúteným podpisom tzv. ochrannej zmluvy z dňa 23.3.1939.²⁵⁷ V oblasti západného Slovenska bola vytvorená tzv. ochranná zóna a bolo tu trvalo umiestnené nemecké vojsko.²⁵⁸ Moc v štáte ovládla HSĽS a ústavou, ktorá zaručovala štátostrane jej vedúcu úlohu boli zničené aj posledné ilúzie demokracie. Svoju moc postupne strácal aj snem, takže väčšina právnych noriem vydaných na Slovensku mala formu vládnych nariadení a nie parlamentných zákonov.²⁵⁹ Na Slovensko prišli nemeckí beráteri, ktorí mali dohliadať na to, aby slovenské ministerstvá a úrady rešpektovali nemecké politické želania. Na riešenie židovskej otázky na Slovensku mal dohliadať Dieter Wisliceny.²⁶⁰

---

²⁵⁵ Kamenec, I.: Slovenský štát, Praha, 1992, s.9. Ďalej Nižňanský,E.: Nacizmus, holokaust, slovenský štát, Bratislava, 2011, s.46-47.

²⁵⁶ Nižňanský, E.: Prvé deportácie židov z územia Slovenska v novembri 1938 a úloha Jozefa Falátha a Adolfa Eichmanna. In: Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie, Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, s.90-91.

²⁵⁷ Kamenec, I.: Slovenský štát, s.28.

²⁵⁸ Tamže, s.25-26.

²⁵⁹ Tamže, s.27.

²⁶⁰ Hradská, K.: Nemecký poradca a riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: Terezínske studie a dokumenty 2002, Praha, 2002, s.283.

4.3 Právny rámec protižidovských opatrení²⁶¹

Už 18. apríla 1939 bol vládnym nariadením vymedzený pojem *Žid*.²⁶² Nateraz bol tento pojem definovaný z náboženského hľadiska. Za Žida bol považovaný aj ten občan, ktorý po 30.októbri 1918 prestúpil na niektorú kresťanskú vieru.²⁶³ Týmto zákonom bol regulovaný aj počet Židov v slobodných povolaniach ako boli advokáti či novinári, bola im zakázaná notárska prax. Postupne behom rokov 1939, 1940 a 1941 bolo vydávaných množstvo zákonov, vládných nariadení alebo nariadení s mocou zákona,²⁶⁴ ktoré rozličným spôsobom a v rozličných oblastiach obmedzovali život židov a postupne ich zbavovali občianskych a ľudských práv. Vzhľadom na počet židov²⁶⁵ na Slovensku, ktorí tvorili asi 4% menšinu, bol zavedený 4% kľúč aj v hospodárstve.²⁶⁶ Ani nie 4% komunita, presnejšie jej časť, totiž vlastnila približne 40% národného hospodárstva. Kľúč určoval, že len 4% židov môže mať nejaký podiel v jednotlivých hospodárskych odvetviach.²⁶⁷ Nariadením im mali byť odňaté praxe v oblasti lekárstva, lekárnictva,²⁶⁸ boli vylúčení z verejných služieb.²⁶⁹ Vzhľadom na veľký počet rozličných právnych noriem vznikol v roku 1941 zákon, ktorý všetky zjednotil.

²⁶¹ Kapitola vznikla na základe štúdia právnych noriem v Slovenskom štáte, ktoré sú prístupné na stránkach Dokumentačného strediska holokaustu: <http://www.uzzno.sk/dsh/dokumentacia-vyskum/dokumenty/protizidovska-legislativa-1939-1945/protizidovska-legislativa-v-roku-1939> (pre rok 1939), ďalej na stránkach ÚPN v oddieli Dokumenty: <http://www.upn.gov.sk/obdobie-1939-1945/dokumenty-1939-1945/> a ďalej v Hubenák, L.: Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939-1945), IV. kapitola Dokumenty, s.100–224.

²⁶² Používame označenie s veľkým začiatočným písmenom, keďže takto bol označený pojem Žid aj v zákonníku. Označenie s veľkým písmenom uvádzame aj na iných miestach, ak hovoríme o termíne vymedzenom podľa vtedajších zákonov.

²⁶³ Táto definícia sa ešte zmenila v roku 1941 a bližšie sa k nej vyjadríme pri časti opisujúcej Židovský kódex.

²⁶⁴ Príkladové obmedzujúce nariadenia, vyhlášky a nariadenia s mocou zákona: Vládne nariadenie zo dňa 20.6.1939 o dôverníkoch a dočasných správcoch v priemyselných, obchodných a remeselných podnikoch a iných majetkových podstatách., Vládne nariadenie zo dňa 19.9.1939 o úprave vojenskej povinnosti židov, Nariadenie s mocou zákona zo dňa 11.1.1939, ktorým sa pozmeňuje vládne nariadenie o vylúčení Židov z verejných služieb. Nariadenie s mocou zákona zo dňa 29.6.1940 o zákaze rituálnych porážok a o povinnosti omračovať niektoré zvieratá pred zabitím. Nariadenie s mocou zákona zo dňa 30.augusta 1940 o súpise židovského majetku. Zákon z dňa 22.2.1940 o pozemkovej reforme, Zákon z 25.4 o židovských podnikoch a o židoch zamestnaných v podnikoch.19.6.1940, Nariadenie s mocou zákona z dňa 19.8.1940, ktorým sa mení nariadenie o dočasných správcoch a dôverníkoch, 30.8.1940 nariadenie s mocou zákona o úprave niektorých právnych pomerov židov vo veciach školstva a vzdelávania,14.9.1940 Nariadenie s mocou zákona o povinnosti odovzdať cestovné pasy, Nariadenie z dňa 12.9.1940 o vylúčení Židov z oprávnenia viesť slovenské motorové vozidlá, Nariadenie zo dňa 25.okt. 1940 o obmedzení výberov z vkladov a účtov Židov, Nariadenie zo dňa 4.júl 1941 o pracovnej povinnosti Židov, Nariadenie z 12.8. 1941, ktorým sa obmedzuje voľnosť nakladať s majetkom Židov a zriaďuje sa Fond pre podporu vystaňovania Židov, Nariadenie zo dňa 9.9.1941o mimoriadnej dávke zo židovského majetku, Vyhláška vlády SR zo dňa 30.10.1941, ktorým prechádza vlastníctvo niektorých židovských nehnuteľností na Slovenský štát.

²⁶⁵ Počet židov na Slovensku bol v roku 1940 asi 87 000(3,3%).

²⁶⁶ Napríklad Vládne nariadenie o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach zo dňa 18. apríla 1939 určovalo, že len 4% advokátov z počtu zapísaných do príslušnej komory môže byť židov.

²⁶⁷ Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1940, s.65.

²⁶⁸ Vládne nariadenie zo dňa 25.6.1939 o usmernení počtu židov vo výkone lekárskej praxe. Ďalej tiež Vládne nariadenie zo dňa 26. 6. 1939 o vylúčení Židov z práv na verejné lekárne a o usmernení počtu židovských zamestnancov v lekárnach.

²⁶⁹ Vládne nariadenie zo dňa 24.4.1939 o vylúčení Židov z verejných služieb.

Zákon č.198/1941 Sl.zb.z. „*O právnom postavení Židov*,“ vstúpil do histórie pod názvom „*Židovský kódex*.“ Kódexom sa slovenský štátny predstavitelia hrdili, ako prísnejším než samotné Norimberské rasové zákony.²⁷⁰

Čitateľovi poskytujeme aspoň čiastočné priblíženie obmedzení vyplývajúcich zo zákonníka. Boli v ňom zahrnuté predchádzajúce nariadenia a vyhlášky²⁷¹ a nanovo bol definovaný pojem Žid, tentoraz na rasovom základe.

Židovský kódex²⁷² definoval občana ako Žida, ak „*pochádzal najmenej z troch, podľa rodu židovských starých rodičov*.“²⁷³ Za židovského miešanca je považovaná osoba, ktorá „*pochádza z dvoch židovských starých rodičov, má za manžela/ku žida, prestúpila na judaizmus alebo pochádza z manželstva príp. z nemanželského styku so židom*.“

V Hlave II. bolo prikázané povinné nosenie označenie, ktorého neuposlušnosť sa trestalo pokutou 100–10 000Ks, prípadne väzením na 1–15 dní.²⁷⁴ Zakázané bolo manželstvo s židom/miešancom i styk s ním. Židom bolo odňaté volebné právo,²⁷⁵ bolo zakázané zamestnávať ich v štátnych službách,²⁷⁶ zakázané bolo i vykonávať lekársku a lekárnickú prax a židovský občan nemohol byť ani majiteľom lekárne. Ustanovenie Hlavy VII. hovorilo o pracovnej povinnosti, ktorú sú židia povinní vykonávať v prípade rozkazu ministerstva vnútra.

Zákon tiež umožňoval štátnym bezpečnostným orgánom kedykoľvek a bez písomného príkazu úradu a súdu previesť u židov domovú prehliadku. Ministerstvo vnútra môže takisto kedykoľvek židov vystaňovať z určitej ulice, prípadne presťahovať do určenej obce.

Boli zakázané všetky židovské spolky a združenia, jedinou povolenou organizáciou zastrešujúcou židovské záujmy bola Ústredňa židov.²⁷⁷ Rovnako platili obmedzenia aj v oblasti kultu. Zakázané boli Hlavou IX. rituálne porážky i konzumácia rituálne porazených zvierat a modlitby boli povolené len v budovách, na ktorých nebolo viditeľné, že sú určené na náboženské účely. Nemohli tiež loviť ryby, riadiť motorové vozidlá, vlastniť d'alekohľad, fotoaparát alebo gramofónové platne s národnými piesňami, či vlastniť busty a obrazy významných štátnych dejateľov ani štátne znaky.

O niečo závažnejšie pôsobil obmedzenia majetkové. Dali právny rámec pauperizácii židovského obyvateľstva na Slovensku, ktorá znamenala, že sa so židov stali nesvojprávne,

²⁷⁰ Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte, Baksá Bystrica, 1992, s. 37-41.

²⁷¹ Preto nie sú podrobne vymenúvané vyššie, analyzujeme ich ako celok v Židovskom kódexe.

²⁷² Zákon je dostupný voľne napríklad na: http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf

²⁷³ Židovský starý rodič je ten, ktorý patril k izraelskému vyznaniu.

²⁷⁴ Takýto peňažný a finančný trest bol vymedzený pri väčšine právnych nariadení spomenutých v zákone.

²⁷⁵ Zákon č.198/1941 Sl.z.z. O právnom postavení Židov, Hlava IV.

²⁷⁶ Zákon č.198/1941 Sl.z.z. O právnom postavení Židov, Hlava V.

²⁷⁷ Zriadená nariadením zo 26.9.1940 „O Ústredni židov“

hospodársky nesamostatné osoby a začali predstavovať závažný sociálny problém. Nesmeli získavať nehnuteľný majetok, okrem dedenia a mali tiež povinnosť vkladať všetku hotovosť²⁷⁸ na vkladné knižky, z ktorých mohli vyberať maximálne 500 Ks týždenne.

V roku 1940, 16.9 bolo vydané nariadenie o Ústrednom hospodárskom úrade (ďalej len ÚHÚ). Vznikla tak inštitúcia, ktorá mala riadiť a organizovať arizácie. Jej postavenie bolo opätovne ukotvené i v Židovskom kódexe. Mohla nariadiť likvidáciu alebo prevod podniku na nežidovského majiteľa.²⁷⁹ Pri ÚHÚ bol zriadený aj *Fond na podporu vysťahovalectva*, z ktorého mali byť neskôr hradené deportácie židov ale v podstate slúžil na okrádanie židov.²⁸⁰ Podľa kódexu tiež prepádali nehnuteľnosti židov a židovských združení slovenskému štátu dňom, ktorý určí vyhláškou vláda. Upravoval tiež pôsobenie dočasných správcov a arizátorov v židovských podnikoch a domoch.²⁸¹

V zákone bola v závere tiež časť umožňujúca prezidentovi udeľovať výnimky spod všetkých ustanovení zákona, ktoré mohli byť čiastočne alebo úplne viazané určitými podmienkami. Tiež ich bolo možné kedykoľvek odvolať. Spomínané výnimky sa stali miestom závažného sporu slovenských historikov, na ktorý sme už upozorňovali.

Tento, aspoň čiastočný prehľad najzákladnejších právnych obmedzení, platil samozrejme aj v Senici. Nemáme ambíciu podať čitateľovi úplne všetky právne obmedzujúce nariadenia, ktoré v Slovenskom štáte vznikli a ani to nie je cieľom tejto práce. Na základe zmienených právnych noriem nahliadneme na situáciu v Senici a odraz týchto nariadení na živote senických židov.

4.4 Právne obmedzenia v Senici

Politická situácia sa v Senici zmenila 20. októbra 1938, kedy bol v meste namiesto obecného zastupiteľstva ustanovený Národný výbor, ako vedúci orgán pod predsedníctvom Ferdinanda Mondoka, predsedu HSLS v Senici.²⁸² V období autonómie došlo k vyššie opísanému „postrku“ židovského obyvateľstva na budúce maďarské územie a z dostupných archívnych fondov je zrejmé, že do okresu Senica sa tento rozkaz predsedu vlády Tisa o odsune „*židov a cudzích štátnych príslušníkov*“ dostal a bol vyplnený. Počet odtransportovaných židov nie je dochovaný, vieme však, že len Dr. Arpad Fleischman sa vrátil späť do okresu.²⁸³

²⁷⁸ Pri sebe mohli mať židia maximálne 1 000 Ks na osobu.

²⁷⁹ Pričom dlhy podniku ostávali pôvodnému židovskému majiteľovi, árijský majiteľ ich nepreberal

²⁸⁰ Zákon č.198/1941 Sl.z.z. O právnom postavení Židov, Hlava II.

²⁸¹ Zákon č.198/1941 Sl.z.z. O právnom postavení Židov, Časť šiesta, Hlava I.

²⁸² MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.137.

²⁸³ ŠOA Skalica, fond OÚ Senica, Pokyny k židovskej otázke prezídia krajinského úradu v Bratislave, prezidiálne spisy, kartón č.4.

Situácia židov sa výrazne zhoršila v meste až po vzniku Slovenského štátu. Senica sa nachádzala v tzv. ochrannej zóne a preto prišiel do mesta hneď 14. marca nemecký motorizovaný oddiel, ktorý sa usídlil v nových kasárňach. Nemeckí vojaci skupovali potraviny i priemyselný tovar a posielali ho svojim rodinám do Nemecka.²⁸⁴ V roku 1940 bolo v meste s 3 674 obyvateľmi 1 100 nemeckých mužov.²⁸⁵ Táto skutočnosť výrazne zhoršila zásobovacie pomery v meste, nastalo zvýšenie cien a prejavila sa všeobecná nespokojnosť.²⁸⁶

So samostatnosťou nastali i ďalšie zmeny vo vedení obce, župným nariadením bolo zrušené obecné zastupiteľstvo a 17. apríla 1940 bol vymenovaný vládny komisár Jozef Svatý, ktorý viedol mesto spolu s 10 členným poradným zborom.²⁸⁷ Po vzniku Slovenského štátu sa začali aj v Senici stupňovať protižidovské nálady. Podporoval ich svojou činnosťou napríklad nemecký riaditeľ továrne na umelý hodváb Water Pelzer, ktorý distribuoval nemecký antisemitský materiál miestnemu veliteľovi gardistov, Františkovi Málkovi.²⁸⁸

Intenzívne im svojou činnosťou napomáhala aj miestna Hlinkova garda (ďalej HG), ktorá bola utvorená 13. októbra 1939 a už 8. decembra sľub do nej skladalo 1 150 nových gardistov z celého Senického okresu.²⁸⁹ Veliteľstvo miestnej HG bolo v bývalej Sokolovni.²⁹⁰ V Senici bolo miestne aj okresné sídlo gardy a vystriedalo sa tu viacero veliteľov. Okresnými veliteľmi boli František Kozák a František Málek,²⁹¹ miestnym gardistickým jednotkám velili Viktor Breska, Vojtech Krutý a Gašpar Bublinec.²⁹² HSLS sa pokúšalo o povinné členstvo v Hlinkovej mládeži a HG všetkých mužov vo veku 6–60 rokov, avšak na silný protest evanjelickej časti verejnosti sa toto opatrenie neuskutočnilo.²⁹³ V Senici rozhodne platilo, že kto bol v garde mal oveľa vyššiu šancu získať majetok na arizáciu, ako je evidentné podľa politických profilov občanov, ktorí v Senici arizovali. Je to samozrejme aj logický krok štátostrany, ktorá v prvom rade podporuje svojich verných a aktívnych členov.²⁹⁴

---

²⁸⁴ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.146.

²⁸⁵ ŠOA Skalica, fond Okresný notársky úrad Senica, Periodická správa za mesiac apríl 1940, administratívne spisy, kartón č.1.

²⁸⁶ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.94.

²⁸⁷ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.174

²⁸⁸ SNA Bratislava, fond Veliteľstvo HG, kartón č.56.

²⁸⁹ SNA Bratislava, fond Veliteľstvo HG, kartón č.56.

²⁹⁰ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.167.

²⁹¹ ÚPN – okresné veliteľstvá a ich velitelia 1939-43, dostupné na : http://www.upn.gov.sk/hlinkova-garda/data/okresne_velitelstvo.pdf .

²⁹² SNA Bratislava, fond Veliteľstvo HG, kartón č. 58.

²⁹³ Kamenec, I.: Slovenský štát, s.35

²⁹⁴ SNA Bratislava, fond Poverníctva priemyslu a obchodu, kartón 31–709. (Z tohto rozsahu preštudované vybrané kartóny týkajúce sa Senice)

Že senický gardisti rozhodne neboli len nevinnými pochodujúcimi a spievajúcimi chlapcami, svedčí viacero incidentov, o ktorých sa nám dochovali záznamy.

Napríklad 31.mája 1939 obvodné notárstvo v Jablonici riešilo sťažnosť sa senických gardistov, ktorú podal židovský občan Julius Schubert. Niekoľkým senickým gardistom nepadlo zaťažko cestovať do blízkej obce Jablonica, kde sa vyhrážali miestnemu hostinskému Schubertovi. Muži udreli Schuberta korbáčom a ukradli mu obrazy z hostinca. Evidentne ich to však neuspokojilo, lebo sa vrátili ešte uprostred noci. Schubert mysliac si, že ide o oprávnenú domovú prehliadku, vpustil gardistov dnu. Zamierili na neho revolverom a následne ho bili na posteli, hoci bol invalidom na nohu, gumenými obuškami či korbáčom.²⁹⁵ V ten istý deň senický gardisti napadli aj ďalšieho jablonického občana, Morica Paschkuza. Taktiež v noci, prišli do jeho domu a kričali po ňom antisemitské urážky. Napadli jeho zaťa a dcéru a prinútili ho vydať im peniaze, ktoré však nakoniec neodcudzili. Vyhrážali sa mu tým, že ak svojej kresťanskej slúžke nezvýši plat, vrátia sa a „*potom s ním poriadok spraví*.“²⁹⁶ Na útoky senickej gardy spomína aj pani Katarína G., ktorá hovorí o tom, ako si gardisti niekoľko krát prišli pre jej brata a v Hlinkovom dome ho bili do krvi.²⁹⁷ Záznam okresného žandárskeho veliteľstva zachytáva gardistické návštevy aj v roku 1944, kedy Ján Popelár prišiel vymáhať peniaze od „*Žida Schlesingera*“ a život židov znepríjemňoval i Ľudovít Škandera. Židia však mali obavy vypovedať a tak sa nepodarilo zistiť, či od nich chcel tiež peniaze.²⁹⁸ Dokumentácia nám teda potvrdzuje, že útoky na židov neboli ani náhodné ani ojedinelé a senický gardisti cielene šikanovali miestnych židov, ale pravdepodobne i židov z blízkeho okolia.

Heslá senických gardistov, ktoré vykrikovali pri svojich pochodoch, sa dozvieme napríklad aj zo správy okresného náčelníka v Senici pre prezídium krajinského úradu. Incident sa odohral už 7. marca 1939 a gardisti vtedy napadli židov, ktorý sa zúčastnil povolenej prednášky o vyst'ahovaní do Palestíny. Že výkriky boli primitívne, svedčí napríklad heslo: „*Vyznavači talmudu, dostanete na hubu!*“ samozrejme objavilo sa aj tradičné „*Slovensko Slovákom, Palestína Židom.*“ Okresný náčelník hlási, že bola zjavná snaha gardistov vyprovokovať nepokoje a výtržnosti, židia sa však pokojne rozišli a ku konfliktu nedali podnet.²⁹⁹

---

²⁹⁵ ŠOA Skalica, fond OU Senica, administratívne spisy, kartón č.35.

²⁹⁶ ŠOA Skalica, fond OU Senica, administratívne spisy, kartón č.35.

²⁹⁷ Židovské muzeum, Praha, Spomienky pani Kataríny G.

²⁹⁸ ŠOA Skalica, fond OU Senica, administratívne spisy, kartón č.40.

²⁹⁹ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad Senica, prezidiálne spisy, kartón č. 8

Týmto prípadom venujeme obsiahlejší priestor, pretože sme získali počas nášho výskumu dojem, že v meste panuje presvedčenie o akejsi neškodnosti a nevinnosti gardistov, ktorí by údajne mali byť len vykrikujúcimi učňami. Skutočnosť je však závažnejšia a oveľa odlišnejšia. Členovia týchto polovojenských jednotiek strany útočili na svojich spoluobčanov, okrádali ich o majetok,³⁰⁰ bili ich a napádali a pomáhali pri ich deportácii. Vykonali tak pod záštitou katolíckej strany množstvo zločinov, ktoré nie je možné považovať ani za zanedbateľné, ani za ospravedlniteľné.

---

³⁰⁰ Bližšie rozvinuté v časti arizácie.

4.5 Uskutočňovanie protižidovských nariadení v Senici

Aj v Senici sa samozrejme uplatňovali právne normy, ktoré diskriminovali židov po celom Slovensku. Nie sú však podrobnejšie zachytené v pamätnej knihe mesta, avšak dozvedáme sa o nich z prezidiálnych spisov okresného úradu a samozrejme zo zákonov, ktoré boli vydávané. Pamätná kniha zachytáva ako prvé až opatrenie z 9. augusta 1940, ktoré zakazovalo židom vstup do obecných parkov a na verejné kúpaliská.³⁰¹ Už predtým však bol spísaný poľnohospodársky majetok židov a začali byť spisovaní hospodársky dôležití židia.³⁰² V roku 1940 bol ôsmim židovským vlastníkom odobratý vodičský preukaz,³⁰³ zakázaná rituálna porážka zvierat, ktorá údajne napomáhala rozširovaniu nákazlivých chorôb v meste a znečisťovaniu okolitej vody a vzduchu.³⁰⁴ Medzi najzávažnejšie nariadenia, ktoré zásadným spôsobom obmedzili komunitu v meste bol zákaz bývať na uliciach pomenovaných podľa A. Hitlera a A. Hlinku a vypratať byty smerujúce oknami a vchodom do týchto ulíc, keďže v Senici bývali židia najmä na námestí, ktoré nieslo názov A. Hlinku. Preto 35 majiteľov domov s rodinami muselo alebo svoje bydlisko opustiť (do 31. marca 1941), alebo opustiť miestnosti, ktorých okná a vchody ústili na námestie.³⁰⁵ V roku 1941 pribudol napríklad zákaz voľného pohybu židov³⁰⁶ a od 14 hodiny do 5 ráno mali židia zakázané pohybovať sa na uliciach a námestiach s kostolmi kresťanských cirkví, čo v praxi znamenalo, že nesmeli vychádzať na jediné senické námestie, na ktorom stál katolícky kostol. Od 15. marca 1941 štátnym zamestnancom nesmel byť žid a od roku 1941 tiež nesmeli kresťania držať bez povolenia veci od židov, aby sa zabránilo ich úschove pred zhabaním. Od apríla 1942 mali židia obmedzené i cestovanie³⁰⁷ a od roku 1943 bolo možné vykonávať domové prehliadky u všetkých židov.³⁰⁸

Židia mali tiež zakázané vykonávať svoje náboženské obrady v synagóge. Preto ich uskutočňovali v bočnej miestnosti synagógy vo vstupe do ženskej časti. Platili za ňu nájom 250 Ks mesačne. Či židia nevyužívajú celú synagógu bolo dôsledne kontrolované, dokonca bola synagóga obhliadnutá, či sa v nej nachádza neporušená vrstva prachu. Židia skutočne k náboženským účelom celú synagógu od vydania Židovského kódexu nepoužívali, i tak sa

³⁰¹ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s.175.

³⁰² SNA Bratislava, fond Ministerstva vnútra, kartón č. 417.

³⁰³ ŠOA Skalica, fond Okresného úradu v Senici, prezidiálne spisy, kartón č.5.

³⁰⁴ ŠOA Skalica, fond Okresného úradu v Senici, kartón č.6.

³⁰⁵ ŠOA Skalica, fond Okresný úrad v Senici, prezidiálne spisy, kartón č.1.

³⁰⁶ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936–1953, s.23.

³⁰⁷ 8.4.1942

³⁰⁸ V Senici prebehla domová prehliadka u všetkých židov napríklad dňa 18.9.1939.

však museli presunúť do židovskej školy a tam konať svoje obrady, keďže synagóga nebola upravená tak,³⁰⁹ aby na nej zvonku nebolo viditeľné, že ide o kultové miesto.³¹⁰

4.6 Nútené práce senických židov a pracovné tábory

Vládnym nariadením z dňa 21. júna 1939 bola upravená vojenská povinnosť židov a židia boli zaradení do pracovných útvarov.³¹¹ Po krátkom výcviku boli židovské pracovné roty nasadené na nútené práce na rozličných miestach.³¹² O senických židoch, ktorí si plnili svoju vojenskú povinnosť napríklad vieme, že sa nachádzali v pracovnom stredisku v Zohore, kde pracovali na výstavbe hrádze. Išlo konkrétne o 21 senických židov.³¹³

V roku 1941 však nariadenie 153/1941 určovalo pracovnú povinnosť všetkých židom, nie len vojakom, vo veku od 18 do 60.³¹⁴ Pracovnej povinnosti nepodliehali židia, ktorí ešte neboli vylúčení z hospodárskeho a spoločenského života. Začali sa utvárať pracovné strediská.³¹⁵ Senickí židia boli ministerstvom vnútra pridelení do pracovného tábora v Novom Meste nad Váhom. Židia boli inštruovaní vziať si so sebou šatstvo a stravu na 3 dni.³¹⁶ Zo Senice bolo v roku 1941 prijatých do pracovných stredísk 47 židovských obyvateľov.³¹⁷

Okrem nútenej práce v strediskách, museli senickí židia vykonávať aj práce pod dohľadom miestnej HG. Senickí židovskí obyvatelia vo veku 20–50 rokov sa tak pod dohľadom HG podieľali napríklad „*na odhadzovaní sňahu na športovom ihrisku v Senici. Toto cvičenie trvalo 6 hodín*“³¹⁸ ak nepracovali v táboroch, tak čistili ulice, boli pridelovaní statkárom na práce k mlátiacim strojom, alebo v auguste a septembri 1941 budovali nové cesty na Moyzesovej, Bernolákovej a Kuzmányho ulici ako i cestu k obecnej býkárni.³¹⁹

---

³⁰⁹ podľa § 36, hlava IX Židovského kódexu

³¹⁰ SNA Bratislava fond Ministerstva vnútra, kartón č.250.

³¹¹ Vládné nariadenie zo dňa 19.9.1939 o úprave vojenskej povinnosti židov, prevzal i Židovský kódex.

³¹² Lipschner, L.: Židia v Slovenskom štáte 1939–1945, s.103.

³¹³ ŠOA Skalica, fond Okresný notársky úrad v Senici, prezidiálne spisy, kartón č. 1.

³¹⁴ Podľa žid. kódexu to bolo neskôr od 16 rokov.

³¹⁵ Lipschner, L.: Židia v Slovenskom štáte 1939–1945, s. 104–105.

³¹⁶ Nižňanský E.: Holokaust na Slovensku 5, Dokumenty, Rozdeľovací plán pracovných táborov, s. 51.

³¹⁷ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.186.

³¹⁸ ŠOA Bratislava, Župa bratislavská, kartón č. 4.

³¹⁹ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.186.

4.7 Pokus o pohľad na vzájomné vzťahy v meste

V snahe pochopiť chovanie a atmosféru či vzájomné vzťahy v meste, boli hľadané aspoň náznaky pomoci zo strany Slovenského obyvateľstva, keďže sme sa stretli s tvrdením, ktoré vydala vo vyhlásení Konferencia biskupov Slovenska, že Slovensko sa spomedzi vtedajších stredoeurópskych krajín zaraďuje na prvé miesto s množstvom zachránených židov na počet obyvateľov. Často prostredníctvom falošných krstných listov a úradných dokumentov.³²⁰ Dokumenty na katolíckej fare, kde v skúmanom období pôsobil Ferdinand Mondok, poslanec za HSĽS nám však neboli sprístupnené. Preto nemôžeme žiadnym spôsobom potvrdiť, či pokrstení židia – katolíci mali dokumenty skutočné, alebo sfalšované. Na súpise židov s výnimkami v okrese Senica však vidíme, že židia – katolíci sú len dvaja, pokrstení v rokoch 1925 a 1905 a ostatní ôsmi držiteľia výnimiek uvádzajú evanjelické vyznanie. Siedmi z nich sú pokrstení 15.12.1938 (rodina Dr.Rotha a Dr. Weissa) a jedna občianka bola pokrstená v roku 1942 a je vdovou po nežidovi.³²¹ Krsty Weissovcov a Rothovcov môžu mať falošný dátum, avšak toto len predpokladáme. V dobe ich krstu pôsobil na evanjelickej fare Koloman Dérer, o ktorom starší obyvatelia mesta tvrdia, že pomáhal ukrývať židovskú rodinu na fare a krstil židov. Nemáme však k dispozícii žiadnu dokumentáciu, ktorá by tvrdenie podporovala. Či bolo viac katolíkov, ako uvádzajú výnimky z dostupnej dokumentácie nevieme taktiež.

Preto na základe dostupných archíválií, ktoré nám podávajú subjektívny pohľad Seničanov na ich židovských spoluobčanov,³²² konštatujeme silne antisemitské naladenie týchto osôb. Dokladajú to najmä niekoľké listy či sťažnosti obyvateľov, ktoré však majú súvislosť s arizáciou a teda snahou o získanie majetku, takže nie je možné na základe nich zhodnotiť názory v obci celkovo.³²³ Seničanom však v ich nelichotivom obraze nenapomáha ani už spomenuté antisemitské vyčítanie gardistov, hlásenia vytlčkaní okien židov³²⁴ alebo spomienky svedkov.³²⁵

---

³²⁰ Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k 70. výročiu deportácii Židov zo Slovenska, 20. marec 2012, Čičmany. Dostupné online na: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-konferencie-biskupov-slovenska/c/vyhlasenie-pri-prilezitosti-70-vyrocia-prveho-transportu-zidovskych-obyvateľov-zo-slovenska-50>.

³²¹ SNA Bratislava, fond Ministerstva vnútra, Súpis židov majúcich výnimky v okrese Senica, kartón č.250 a č. 417.

³²² SNA Bratislava, fond Poverníctva priemyslu a obchodu, kartóny č. 31–709. (Spisy týkajúce sa Senice)

³²³ Príklady bližšie rozoberieme v ilustratívnej arizácii Jozefa Fischera v časti arizácie.

³²⁴ ŠOA Skalica, fond Okresný notársky úrad Senica, prezidiálne spisy, kartón č.1.

³²⁵ Židovské muzeum, Praha, Spomienky pani Kataríny G.

4.8 Arizácie židovského majetku v Senici

Arizácia, čiže nútený prevod majetku zo židovských do „árijských“ rúk, mala ekonomické i politické hľadisko. Režim chcel jej prostredníctvom postupne vylúčiť židovských občanov z hospodárskeho života v štáte a zároveň si i vytváral politickú oporu v podobe novej vrstvy vlastníkov.³²⁶ Na Slovensku boli protižidovské nariadenia ideologicky motivované len okrajovo, hlavnú úlohu tu zohrávala hlavne snaha o získanie židovského majetku.³²⁷ Arizačný proces na Slovensku začal vládnym nariadením o dôverníkoch a dočasných správcoch, v roku 1939, nemal však väčší rozsah, pretože nebolo dostatok dobrovoľníkov ochotných prebrať správu židovského majetku.³²⁸ Do židovských podnikov mali byť dosadení dôverníci, tzv. dočasní správcovia, ktorí mali byť vyberaní podľa odbornej a finančnej zdatnosti. Do leta 1940 bola umožnená tzv. dobrovoľná, alebo čiastočná arizácia. Najmenej 51% podniku malo v tomto prípade prejsť na árijského majiteľa, ktorého si mohol pôvodný židovský majiteľ zvoliť.³²⁹

Tento postup spĺňal v Senici podnik Arthura a Huga Schlesingera, obchod s textilným tovarom.³³⁰ Išlo o podnik, ktorého základy položil už v prvej polovici 19. storočia Lazar Schlesinger a obchodoval s klientmi i v Maďarsku, Nemecku, Anglicku, Palestíne či dokonca Argentíne. V podniku sa dočasným správcom, neskôr aj arizátorom, stal Ján Blanárik, krajčírsky majster a od roku 1920 člen HSLS. V obchode bol ponechaný Hugo Schlesinger, ako Blanárikov poradca, za plat 2 000Ks mesačne. Prenajal mu tiež za 5 000Ks ročne aj obchodné priestory v dome. K zmluve medzi Blanárikom a Schlesingerom dal podnet práve Schlesinger a išlo o vôbec prvú arizáciu v Senickom okrese.³³¹

Od jesene 1940 sa zmenil dobrovoľný postup arizácii na revolučný. V septembri Snem Slovenskej republiky Ústavným zákonom z dňa 3.9.1940 splnomocnil vládu na rok, aby činila opatrenia vo veciach arizácie a vyriešila židovskú otázku.³³² Arizácia mala byť kľúčom k riešeniu židovskej otázky, mala židov hospodársky zdecimovať a ožobračiť do takej miery, že sa stali pre spoločnosť obávaným sociálnym problémom, pretože ostali bez finančných prostriedkov i akejkolvek možnosti na uplatnenie. Podľa Wislycneho³³³ by následne jediným

³²⁶ Kamenec, I.: Slovenský štát, s.91.

³²⁷ Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte 1939–1945, s.41

³²⁸ Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1945, s.68.

³²⁹ Kamenec, I.: Slovenský štát, s.92

³³⁰ Nájďme i ako obchod so strižným tovarom.

³³¹ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón č. 241 a 444.

³³² Kamenec, I.: Slovenský štát, s.92.

³³³ Poradca pre židovskú otázku na Slovensku.

riešením bola deportácia.³³⁴ Proces riadil pre tento účel vytvorený ÚHÚ na čele s Augustínom Morávkom. Arizácia sa však čoskoro zvrhla na primitívne rozkrádanie majetku, prinášala nie len ekonomické straty (daňové, produkčné, peňažné), ale aj predtým nevídanú korupciu.³³⁵

Hlavný problém procesu a dôvod jeho krachu bol, podľa Kamenca v tom, že noví majitelia neboli vyberaní podľa odbornosti a finančnej zdatnosti, ale boli to politickí a osobní chránenci či príbuzní vplyvných osobností. Videli v získavaní majetku len príjmy a o podnik či dom sa nestarali. Dokonca často nesplácali ani jeho likvidačnú hodnotu, ktorú mali do 120 dní po prevzatí podniku uhradiť.³³⁶

Tento problém dokonale ilustruje arizácia podniku Jozefa Fischera, výroba cementového tovaru. Pôvodným dočasným správcom bol František Fordinál. V sťažnosti na neho židovská majiteľka Jozefína Fischerová píše, že jej tvrdil: „*Myslíte si, že ma zaujíma tento obchod? Ja som už 70 ročný stavec, ma len bolí, keď druhí dostávajú, prečo by som nemal aj ja teraz zbohatnúť? Však keď to nepôjde, tak to predám, sa toho sprostím a tiež získam.*“ Protekcionizmus, sa dá v Senici dokonale ilustrovať zasa na snahách jeho manželky podnik arizovať. Fordinál zomrel v roku 1941 a za arizáciu pre jeho manželku sa prihovára ich syn Štefan Fordinál, ktorý bol odborným radcom v kancelárii prezidenta. Mária Fordinálová podnik skutočne získala. Nedokázala však viesť administratívu ani účtovníctvo a veľmi zaujímavé sú aj jej neustále spory s Jozefínou Fischerovou, bývalou majiteľkou. Fordinálová sa sťažuje, že židia nechcú do svojho bývalého podniku investovať žiadny kapitál a naviac keď prišla do podniku, bol vypredaný. Majiteľka jej vraj robí schválnosti, nechce schovať tovar do stodoly a naschvál ho necháva znehodnotiť. Vo svojich sťažnostiach neustále opakuje, ako jej „*Židovka sabotuje obchod.*“ Fordinálová tiež viac krát píše, že požaduje „*kategorický a citeľný trest*“ pre Fischerovú. Čo tým presne myslí však nešpecifikuje. Dokonca si nechala spísať aj zápisnicu podpísanú miestnym veliteľom HG, v ktorej tvrdí, že Jozefína Fischerová „*nazýva arizátorov sviňami, pri spomenutí ich mena si odplúva a hovorí, že majú do rána zdochnúť.*“

Fischerová však Fordinálovcom neostala nič dlžná, bývalá majiteľka troch firiem spojených príbuzenskými zväzkami do jednej,³³⁷ sa rozhodne nemienila vzdať svojho majetku bez boja. Taktiež neustále písala sťažnosti na dočasných správcov, raz za ich neprítomnosť a nestaranie sa o obchod, potom zas to boli oni, kto hatil obchody. Tvrdí, že Fordinál nemá obchodné ani

---

³³⁴ Hradská, K.: Nemecký poradca a riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: Terezínske studie a dokumenty, 2002, s.184–187.

³³⁵ Kamenec, I.: Slovenský štát, s.92.

³³⁶ Tamže, s.93–94.

³³⁷ Firma Jozef Fischer spájala firmy : vd. Izáková Steinerová – obchod so stavebným materiálom, Fischer a Kohn – obchod s drevom a Jozef Fischer – výroba a predaj cement tovaru

odborné znalosti, nevie ani počítať kolíky. Vzhľadom na Fordinálov pokus ziskom firmy len zbohatnúť, je to pravdepodobné.

Vdova Fischerová nebola spokojná ani so znalcami, ktorí mali určiť cenu jej podniku. Istý miestny znalec Kukliš, bol u nej totiž zadĺžený a v prípade ostatných znalcov poukazovala na skutočnosť, že vedú konkurenčné firmy, alebo majú na jej podnik podanú arizačnú prihlášku takže ich úsudok je skreslený.

Hoci v prípade arizácii išlo o vyhrotené spory plné emócií, spor Fischerovej a Fordinálovej nám predkladá dôkaz vzájomnej nenávisti aká vznikla v tejto nešťastnej dobe a vzplanutia prudkého antisemitizmu a chamtivosti senických obyvateľov, keďže tento prípad nie je ojedinelý.³³⁸ Vzájomné súperenie dvoch vdov, by bol až komickým, keby sme si neuvedomovali množstvo emócií, ktoré vyvolával u majiteľky „asi najstaršieho čisto židovského podniku v meste,“ ktorá bola svedkom postupného rozpadu ich rodinného podnikania.

Ďalším príkladom nekompetentného arizátora, je prípad Heleny Zlochovej, ktorá sa stala dočasnou správkyňou a neskôr arizátorkou podniku Leo Spitzer – obchod so železom. Určite jej napomohol aj manžel, kultúrny referent HG v Senici a člen HSĽS. Tento asi 90 ročný podnik, dokázala Zlochová v krátkej dobe priviesť na mizinu. Nedokázala ani podať správne daňové priznanie, nevedela obchodné knihy a dane neplatila vôbec. Pri šetrení diania v podniku, sa začala Zlochová vyhovárať na rozličné okolnosti, napríklad na skutočnosť, že vlastne „nemala vážny úmysel arizovať,“ chcela sa popri židovskom majiteľovi naučiť ako podnik funguje, avšak „žid bol odstránený“³³⁹ z obchodu a ona tam ostala sama.“ Tvrdí tiež, že „Žid ju k ničomu nepripustil“ a navrch, ona nedokáže konkurovať ostatným podnikom v Senici s rovnakým zameraním. Jej manžela, účtovníka s tým zaťažovať pre jeho vyťaženie nechcela. Zlochová do svojich vysvetľovaní zakomponovala ešte nutnú starostlivosť o svoje stále choré deti. Pritom sama vo svojej arizačnej žiadosti tvrdila, že chce viesť obchod sama, na základe svojich odborných znalostí. Podnik skončil v dražbe a celý inventár prepadol na zaplatenie chýbajúcich daní. Zlochová dostala pokutu 6.000Ks.³⁴⁰

Nie všetky podniky ktoré prevzali arizátori v meste skončili krachom. O rozvíjanie podnikania sa napríklad spomenutý Ján Blanárik značnými investíciami, Alojz Mudry, ktorý

---

³³⁸ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón, kartón č.36.

³³⁹ Vyhláškou ÚHÚ z 27.4.1942 O výpovedi židovských spoločníkov, č.130/1942.

³⁴⁰ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón, kartón č.36.

bol elektrotechnik, bol zasa kompetentný na vedenie a prevzatie elektrotechnickej živnosti Oskara Grúnsteina.³⁴¹

Celkovo sa nám dochovali reštitučné spisy z deviatich arizovaných podnikov v meste, z ktorých všetky, okrem podniku Jakuba Kohna, ktorý bol asanovaný pre výstavbu cesty, boli arizované členmi strany a najčastejšie aj gardy, prípadne u žien išlo o osoby príbuzensky prepojené s gardistami či straníkmi (Zlochová, Fordinálová, Mildeová).³⁴²

Arizované neboli samozrejme len živnosti, ale i súkromné domy. Boli pôvodne vyvlastnené štátom, následne bola kompenzácia za vyvlastnenie pridelená Fondu na vystaňovalectvo Židov a druhá časť sumy pripadli Ministerstvu vnútra, ako mimoriadna dávka zo židovského majetku.³⁴³ V Senici bola časť domov, patriacich do štvrte „Židovské dvory“ vyvlastnená mestom, ktoré ich asanovalo pre výstavbu cesty Senica-Holíč. Obec tiež vyvlastnila domy vdovy Mayerovej, Terézie Grábovej, dom Šarloty Grosmannovej, Ervina Spitzera, Rózy Meislovej, Alexa Spitzera, Oskara Schranka, Karolíny Schmidtovej, Natálie Löfflerovej, Maxa Grúnfelda a Bertý Schönmannovej, aby získala pozemok na výstavbu kultúrneho domu, takže boli taktiež následne asanované. Rozsah bakalárskej práce nám nedovoľuje jednotlivo popísať arizácie v meste a tak sme sa snažili aspoň ilustrovať situáciu najvýstižnejšími príkladmi. Príkladáme navyiac zoznam arizovaných a likvidovaných živností pre získanie celkového prehľadu.³⁴⁴

---

³⁴¹ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón, kartón č.537.

³⁴² Emília Milde arizovala živnosť Lea Kohna, obchod so strižným materiálom a textilom. SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón č.709.

³⁴³ Popisované podľa príkladu v zložke Kohn Otto a Kohnová Anna. SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartón č. 686.

³⁴⁴ Tabuľky v prílohách č. 7 a 8.

4.9 Deportácie

Zo židovskej otázky sa postupne stával, tak ako to predpovedal Dieter Wisliceny sociálny problém. Preto slovenská strana prostredníctvom Vojtecha Tuku začala rokovania s nemeckou stranou o deportácii židov zo Slovenska. Tuka sa dohodol s Hansom Ludinom, nemeckým vyslancom na Slovensku, na zaplatení tzv. kolonizačného poplatku 500 ríšskych mariek, ktoré slúžili na pokrytie „osídlovacích nákladov“ a za to nemecká strana pomôže židov zo Slovenska vysídliť. Organizačne zastrešovalo deportácie 14.oddelenie ministerstva vnútra spolu s jednotlivými notárskymi, okresnými a policajnými úradmi, za pomoci a asistencie HG.³⁴⁵ Slovenská propaganda označovala deportácie za „*historická udalosť v dejinách slovenského národa, len po splnení ktorej bude Slovensko šťastné.*“³⁴⁶ Prvé deportácie boli vysvetľované ako vyvážanie mladých židovských ľudí na práce do Ríše, preto odchádzali fyzicky zdatní ľudia bez záväzkov od 16 do 45 rokov. Tieto transporty sú chápané aj ako snaha o zabránenie utvorenia a rozšírenia židovského hnutia odporu, keďže jeho základ by mohla tvoriť práve mládež. Tuka 3. marca 1942 oznámil vláde, že sa začne vyst'ahovanie a to na základe dohody s nemeckou stranou. Za dohodu, ktorú nešpecifikoval prevzal ako predseda vlády a minister zahraničia plnú zodpovednosť.³⁴⁷ Aj napriek apelom rabínov na prezidenta Tisa, ako na kňaza a protestom Vatikánu sa začali transporty naozaj uskutočňovať.³⁴⁸

Najprv boli mladí ľudia zhromaždení v koncentračných strediskách. Z Bratislavy–Patrónky a Popradu smerovali ženské transporty a zo Žiliny, Novák a Serede zasa mužské do Lublinského dištriktu v Poľsku.³⁴⁹ Ako prvý dátum transportu sa uvádza 26.marec 1942, kedy Slovensko, vo večerných hodinách, opustil transport tisícky židovských žien. V čase od 26.3 do 5.4.1942 bolo odoslaných osem transportov s mladými ľuďmi³⁵⁰ a celkovo ich vyšlo z koncentračných stredísk 57. Z toho počtu 38 smerovalo priamo do vyhladzovacieho tábora v Osvienčime.³⁵¹ Po odoslaní mladých ľudí mala vláda tendencie zbaviť sa aj ostatných členov židovských rodín a tak začali byť odosielané tzv. rodinné transporty. Prvý vyšiel z neďalekej Trnavy 11.4.1942.³⁵² Vlaky boli už vypravované nie len z koncentračných táborov ale i jednotlivých okresných miest.³⁵³

---

³⁴⁵ Kamenec, I.: Po stopách tragédie, s.170–171.

³⁴⁶ Tamže, s.156–157.

³⁴⁷ Kamenec, I.: Po stopách tragédie, s.158–159.

³⁴⁸ Tamže, s.161–162.

³⁴⁹ Tamže s.172.

³⁵⁰ Nižňanský, E.: Nacizmus, holokaust, slovenský štát, s.135–137.

³⁵¹ Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1945, s.74.

³⁵² Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte 1939–1945, s.

³⁵³ Kamenec, I.: Po stopách tragédie, s.178.

Prezident udeľoval spod Židovského kódexu výnimky a tie ich formálne chránil aj pred vyst'ahovaním. Ochranné výnimky spod transportu vydávali napríklad aj ministerstvá, najviac ich vydalo ministerstvo hospodárstva. Nazývali sa, podľa farby papiera biele alebo žlté legitimácie.³⁵⁴

Postupne sa s pribúdajúcim časom objavoval problém zostaviť transporty,³⁵⁵ a tempo ich vysielania sa spomalilo. Od 12.7.1942 sa mal týždenne vypravovať iba jeden transport a začalo sa s preverovaním legitimácii, ktoré chránili na Slovensku ponechaných židov, avšak ani ich revízia nepriniesla želané výsledky. Vláda sa 11. augusta uzniesla, že sa nebudú vypravovať transporty, ak nebude naplnená kapacita 1 000 osôb a tak v auguste neopustil Slovensko ani jeden transport. V septembri ho opustili dva, a v októbri opäť len jeden transport. Deportácia z 20.októbra poskytoval snáď najotrasnejší pohľad, keďže transport bol zostavený z nepohyblivých pacientov židovskej nemocnice v Seredi a duševne chorých, pozbieraných z rozličných ústavov Slovenska. Následne bola nariadená likvidácia koncentračných stredísk a s obnovou transportov sa v blízkej dobe nepočítalo.³⁵⁶ Deportácie spätne legalizoval Slovenský snem 15. mája 1942 prijatím ústavného zákona o vyst'ahovaní Židov. Proti prijatiu tohto zákona hlasoval jediný politik, János Eszterházy z Maďarskej strany.³⁵⁷

4.10 Deportácie v Senici, výnimky, záchrana

O opatreniach na prípravu deportácii vieme podľa rôznych zoznamov, ktoré si nechávalo vyhotoviť v Senickom okrese ministerstvo vnútra. Išlo o obvodné zoznamy z roku 1942, kde boli popísané jednotlivé židovské osoby spolu s rodinnými príslušníkmi a pracovnou spôsobilosťou. Zaujímavé je, že pracovná spôsobilosť, hoci len k ľahšej práci, bola priznaná aj napríklad silne krátkozrakému Filipovi Täglichoovi alebo Jozefovi Goldmanovi s „*pravostrannou kýlou a srdečnými obtiažami*.“³⁵⁸ Po spísaní židovských obyvateľov mohlo ministerstvo (14.oddelenie) vytvárať transportné zoznamy, na základe ktorých boli židia prirad'ovaní do deportácii. Dochoval sa zoznam židovských dievčat, narodených medzi rokmi 1900–1925, ktoré sa mali v termíne do 30.3.1942 hlásiť v koncentračnom stredisku na Patrónke. Išlo o 35 dievčat z mesta Senica. Účastníčkou tohto konkrétneho transportu bola aj pani Katarína.³⁵⁹ Na jej osude sa pokúsime ilustrovať záverečnú etapu konečného riešenia

³⁵⁴ Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte 1939–1945, s.127 a 161.

³⁵⁵ Jeden transport mal mať 1000 osôb aby ho prijala nemecká strana.

³⁵⁶ Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte 1939–1945, s.131-134.

³⁵⁷ Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1945, s.74.

³⁵⁸ SNA Bratislava, fond Ministerstvo vnútra (ďalej MV), kartón č.200.

³⁵⁹ SNA Bratislava, fond MV, kartón č.223.

židovskej otázky na Slovensku, ktorá mala byť, podľa Tisa, riešená kresťansky a popísať vôbec prvý transport, ktorý Senicu 27. marca 1942 opustil.

Pani Katarína spomína na to, ako prišiel k ním domov gardista, aby sa prihlásili k odvodu. Bohatí sa mali možnosť vykúpiť a tak prvý transport naplnili chudobní. Mládež bola najprv zhromaždená v Hlinkovom dome, bývalej Sokolovni. Bolo tam asi 200 ľudí z celého okresu. Muži mierili do zberného tábora v Sereďi, ženy zasa do Bratislavy–Patrónky. Pani Katarína i jej brat odišli v rovnaký deň, avšak jej brat sa už nikdy nevrátil. V Bratislave na nich už na nástupišti čakalo množstvo gardistov i Nemcov, príslušníkov SS a odobrali im aj posledných povolených 20 Kg batožiny. V tábore spali na zemi a dostávali len malé množstvo jedla. Asi po ôsmich dňoch ich z Patrónky odviekli vojaci do Lamača a odtiaľ v dobytčích vagónoch cez Žilinu smerovali do Osvienčimu. Pani Katarína ďalej popisuje hrozné podmienky v ktorých tri roky v Osvienčime žila, bez dostatku potravy, hygieny, lekárskej pomoci iba s každodennou ťažkou prácou.³⁶⁰ Ku koncu vojny sa z Osvienčimu dostala do iných pracovných táborov, Ravensbrúcku a Malchowa. Pani Kataríne sa podarilo množstvo útrap prežiť a vrátiť sa späť do vlasti a následne aj do Senice. Z Osvienčimu sa do Senice vrátilo celkovo 5 osôb, 4 dievčatá a jeden chlapec. Po vojne sa pani Katarína stretla aj s antisemitskými reakciami obyvateľstva. Napríklad konkrétne v Senici jej nemenovaná pani po príchode vravela: „*Tak predsa ste sa všetci vrátili. A tí čo nedošli sú určite v Palestíne.*“ Pani Katarína jej na to len odvetila: „*Pravda, vám nikto nechýba. Ale mne chýba.*“ Z jej najbližších príbuzných neprežil nik.³⁶¹

V roku 1940 bolo v Senici 320 židovských obyvateľov.³⁶² Nie všetkých však stretol osud pani Kataríny, ktorá prežila.

Zo Senice odišli transporty spomínaného 27.marca, 20.apríla, 6.júna (najväčší), 18.septembra a 23.septembra 1942. Následne nastalo zmiernenie tempa deportácii a v meste ostali prevažne židia, ktorých chránili prezidentské, hospodárske alebo iné výnimky. Neznamená to ale, že neboli odvážaní už žiadni ďalší židia.

Nie všetci deportovaní židia smerovali do Osvienčimu cez už spomenuté koncentračné strediská. Napríklad vedúceho obce Felixa Schönfelda, tajomníka Artura Deutelbauma a Františka Komjatiho zatklo 7. septembra 1944 Gestapo a odviekli ich do Hodonína. Odtiaľ

---

³⁶⁰ Život väzňov v Osvienčime je podrobne popísaný vo veľkom množstve publikácii, preto ho vo svojej práci bližšie neopisujeme. Pri záujme o život židov zo Slovenska v tábore, odporúčame správu a publikácie slovenských väzňov Rudolfa Vrba a Alfréda Wetzlera, ktorí z Osvienčimu utiekli.

³⁶¹ Židovské muzeum, Praha, Spomienky pani Kataríny G.

³⁶² ŠOA Skalica, fond OÚ Senica, prezidiálne spisy, kartón č.5.

pokračovali do Brna a Buchenwaldu, kde Schönfeld zahynul. Deutelbaum a Komjati boli následne poslaní ďalej do Dachau, odkiaľ sa šťastne vrátili v roku 1945.

V Senici mal výnimku, ktorá chránila pred deportovaným pomerne vysoký počet židov, najmä pre ich hospodársku dôležitosť. Podľa zoznamu pre prezídium MV bola chránená výnimkou prezidenta Jolana Piáčková, pokrstená v roku 1905 a 10 ďalších osôb, ktoré tiež chránil krstný list, vystavený na dátum pred 14.3.1939. Rozporuplná je výnimka vdovy Julie Weissovej, ktorá sa v tomto zozname uvádza ako matka pokrsteného doktora Alexandra Weissa a preto je zadržovaná na Slovensku, avšak na zozname z roku 1943, taktiež pre ministerstvo vnútra, je už sama označená ako pokrstená, takže presný dôvod jej výnimky nepoznáme.³⁶³ Výnimku ministerstva hospodárstva dostalo v Senici až 50 židov. Toto číslo zahŕňa konkrétne osoby ktoré dostali výnimku, spolu s ich rodinami, ktoré ňou boli tiež chránené. Ministerstvo školstva zasa chránilo 11 osôb a to rodinu židovského kostolníka Bernáta Berkoviča, Samuela Grúnwalda a učiteľa Samuela Rosenbauma³⁶⁴. Tieto výnimky však neboli neodvolateľné, ministerstvo vnútra si nechalo poslať zo Senického okresu zoznamy, kde bola pri výnimkách uvedená ich skutočná potrebnosť. V tomto zozname je počet výnimiek už znížený, oproti roku 1942 ich je o 12 menej.³⁶⁵

Ani rozsiahle výnimky udelené židom z mesta ich však nedokázali zachrániť po roku 1944, po potlačení Slovenského národného povstania. 19. septembra prišla do Senice Sonder-Dienst formácia s tridsiatimi automobilmi a pozatýkali židov a položidov ako odvetu za účasť na bansko-bystrickom povstaní. Židovská synagóga bola upravená na garáže pre nemeckých vojakov a práce na jej úprave museli konať samotní židia. 1.októbra bol gardistami pozatýkaný aj posledný zvyšok židov, až na niekoľkých a pamätná kniha mesta tvrdí, že boli odvedení 7.októbra do seredského tábora a druhý deň boli poslaní rovno do Osvienčimu.³⁶⁶ Nemci nehľadeli na žiadne výnimky ani legitimácie. Kto boli „niekoľkí“ židia a aké boli dôvody ich nezadržania sa nám zistiť nepodarilo.

Najstaršou deportovanou obyvateľkou obce bola Rosa Hahn, 102 ročná, úplne slepá bývalá pôrodná asistentka.³⁶⁷

Po vojne sa časť z tých židov, ktorí sa ukrývali v Maďarsku, na kopaniciach, stihli sa vysťahovať alebo prežili peklo koncentračných táborov, vrátila do Senice. Bolo to asi 100 židov a približne polovica z nich patrila medzi pôvodných obyvateľov mesta. V roku 1946

³⁶³ SNA Bratislava, fond MV, kartón č.417.

³⁶⁴ SNA Bratislava, fond MV, kartón č.250.

³⁶⁵ SNA Bratislava, fond MV, kartón č.417.

³⁶⁶ MÚ Senica, Pamätná kniha obce Senica, 1936-1953, s.212–213.

³⁶⁷ Židovské muzeum, Praha, Spomienky pani Kataríny G. ďalej aj Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, s.20.

žilo v Senici 48 registrovaných židov. Väčšina z nich sa vystahovala v roku 1949 do Izraela alebo iných štátov.³⁶⁸ Dnes už v Senici nežije žiadny obyvateľ, ktorý by sa hlásil k židovskému vierovyznaniu. Za mestom na ceste k železničnej stanici stojí iba pomník, pripomínajúci deportácie židovskej komunity, ktorá v meste bola a dlhý čas intenzívne pôsobila na formovanie jeho dejín.

---

³⁶⁸ Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3. Zväzok, s.34.

Záver

Predložená bakalárska práca mala za cieľ zmapovať dejiny židovskej komunity v meste Senica od počiatku 19. storočia do roku 1945. Za účelom dosiahnutia celistvosti práce a vysvetlenia podmienok výskumu, výberu literatúry a absencií dôležitých prameňov, ponúkla práca rozsiahlu teoretickú časť. V tejto časti bola podrobne hodnotená historiografia a stav poznania židovských dejín na Slovensku všeobecne, ako aj oboznámenie čitateľa s literatúrou zaoberajúcou sa mestom Senica ako takým i zmienkami o židoch v tejto literatúre. Snažili sme sa tiež, ak to bolo možné, sprostredkovať čitateľovi z akých prameňov či inej literatúry autori zmienených publikácií vychádzali. Bola vymedzená tiež samostatná kapitola skúmajúca historiografiu na Slovensku zaoberajúcu sa obdobiem 1939–1940, ktorej cieľom bolo priblížiť dôvody výberu konkrétnej odbornej literatúry pre toto obdobie, keďže je predmetom závažného sporu slovenských historikov.

Jedným z cieľov práce, predloženom v úvode, bolo objasnenie existencie či neexistencie dostatku relevantných prameňov k dejinám senických židov. Na základe výskumu bolo zistené, že množstvo dôležitých prameňov alebo úplne chýba, alebo sú dochované iba torzovito či nie je známe ich umiestnenie. Dostupnosť prameňov činí problematickým tiež jazyk, v ktorom sú napísané – maďarčina. Preto najmä v maďarských prameňoch vidíme pomerne široký potenciál pre ďalší výskum dejín židovskej obce v Senici a to najmä pre obdobie 19. storočia.

Zo zmienených dôvodov preto nie je výklad dostatočne vyvážený a spracovanie obdobia 19. storočia je vo veľkej miere výkladom dostupných informácií z literatúry. I tak sa však práca snaží, v čo najväčšej miere, nevytvoriť len kompilát a v tomto skúmanom období predkladá vlastné výsledky práce, najmä na základe skúmania Zbierky židovských matrik a firemných spisov.

Pre obdobie prvej svetovej vojny a prvej Československej republiky počet prameňov narastá, avšak je viditeľná absencia prameňov z orgánov mesta Senica, keďže sa dochoval pre toto obdobie relevantný len fond Okresného úradu v Senici a Okresného notárskeho úradu v Senici. Čiastočne sú chýbajúce údaje v práci doplnené Pamätnou knihou obce Senica (1936–1953).

Obdobie po rozpade Československa a vzniku samostatného Slovenského štátu mapuje najrozsiahlejšia časť práce, ktorá sa snažila pokryť aspoň čiastočne, najzásadnejšie udalosti ovplyvňujúce život židovskej komunity. Dianie v meste je uvedené teoretickou časťou obsahujúcou právny rámec rozličných nariadení a zákonov, ktoré život židovskej komunity ovplyvňovali.

Pôvodný cieľ práce, prepojiť všetky spomenuté obdobia popisom hospodárskeho života a hospodárskym významom židovskej komunity v meste, sa na základe dostupných prameňov podarilo naplniť. I tak táto časť ale poskytuje možnosti pre ďalší výskum, najmä pri prípadnom zameraní sa na konkrétne hospodársky významné osoby alebo podniky a ich podrobnejšie spracovanie.

Významný potenciál pre ďalší výskum poskytuje aj maďarská dobová tlač z Nitrianskej župy v 19. storočí, ale aj ďalšie tlačené pramene. Rovnako je v budúcnosti možné urobiť výskum na základe dvoch dochovaných sčítaní z rokov 1969 a 1920. Práca tiež upozorňuje na možnosť postupného sprístupnenia fondov týkajúcich sa aj Senice, ktoré sú zatiaľ nespracované a umiestnené v Slovenskom národnom archíve.

Väčšinu cieľov nastolených v úvode sa nám tak podarilo, aspoň čiastočne, naplniť. Práca ponúkla sme prehľad literatúry, osvetlili problematiku prameňov a predložila náčrt spracovania hospodárskych dejín židovskej komunity v skúmanom období. Pokúsili sme sa tak touto prácou predložiť počiatočné východisko pre ďalší výskum a bádanie.

Resumé

This work called *The Jewish community in Senica town in the 19th and 20th century (until 1945)* is trying to describe the history of Jewish community in this town, using available historical documents and literature. This work attempts to give you the complex picture of life in this community from the different points of view. It studies social influence of the Jews, their interrelationship with Christians in the town, anti-Semitism of the locals, and the large part of this work is devoted to the economic activity of the community.

In the second part of this work, the author focuses on the end of the Jewish community in the town, the Second World War, restrictive laws, forced labour, aryанизation and deportation.

This work also offers comprehensive theoretical parts devoted to historiography, work with historical documents and administrative establishment of Senica town, so it gives the most comprehensible insight to this problem not only for the experts but also for the other readers of this work.

This work also contains comprehensive attachment that allows you to see more clearly for example the concrete amount of Jewish population in the town, during the history of community. It also gives you the names of rabbis and Jewish teachers from Senica town, concrete aryizations, victims of Holocaust and some photography from the town.

Zoznam použitých skratiek

HSĽS – Hlinkova Slovenská ľudová strana

HG – Hlinkova garda

KSB – Krajský súd Bratislava

MÚ – Mestský úrad

MV – Ministerstvo vnútra

OU – Okresný úrad

SAV – Slovenská akadémia vied

SNP – Slovenské národné povstanie

SNA – Slovenský národný archív

ŠOA – Štátny okresný archív

ÚPN – Ústav pamäti národa

ÚHÚ – Ústredný hospodársky úrad

Zoznam použitej literatúry

- Augustin, M.: Krátke dejiny židov na Slovensku, Bratislava, 1993, 105s.
- Barkány, E.–Dojč, Ľ.: Židovské náboženské obce na Slovensku, Bratislava, 1991, 438s.
- Bergerová, N (red.): Na křižovatce kultur. Historie československých Židů. Praha, 1992, 221s.
- Bendža, M. a kol: Senica. Dejiny mesta, Senica, Senica, 1996, 197s.
- Borský, M.: Židovské pamiatky západného Slovenska, Bratislava, 2011, 81s.
- Borovzsky, S. a kol.: Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra vármegye, Budapest, 1899.
- Brezina, P.: V boji proti fašizmu. Výstava k 40.výročiu SNP, Senica,1984, nestr.,
- Buchler, R.: **Kurze Übersicht der jüdischen Geschichte in dem Gebiet der Slowakei, Herp, 1982, 47s.**
- Chromek, S.: Židovské cintoríny na Záhori. In: Záhorie, 6/2011. Dostupné online na: <http://www.zahorskemuzeum.sk/?q=page/86>. (použité dňa 15.2.2014)
- Ďurica, M. S.: Jozef Tiso 1887–1945. Životopisný profil, Bratislava, 2006, 592s.
- Ďurica, M. S.: Jozef Tiso a Židia, Bratislava, 2008, 133s.
- Emancipácia Židov–antisemitizmus– prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku čiastočne zasahuje i do 19. storočia a vojnového obdobia a prináša práce českých, nemeckých i slovenských historikov, Bratislava, 1999, 211s.
- Encyklopédia židovských náboženských obcí, 3 zväzok, SNM – Múzeum židovskej kultúry, Bratislava, 2013, 340s.
- Flejšíková, E.: Kníhtlačiarne na Záhori do roku 1950, Záhorské múzeum, Skalica, 1992, 24s.
- Historický ústav Slovenskej akadémie vied o príručke M.S. Ďuricu Dejiny Slovenska a Slovákov. In: Sme, 12.6.1997. Dostupné online: <http://www.sme.sk/c/2077676/historicky-ustav-slovenskej-akademie-vied-o-prirucke-m-s-duricu-dejiny-slovenska-a-slovakov.html#ixzz2tVJYuPer>. (použité dňa 8.2.2014)
- Hoferka, M.: Osudy Židov na severnom Záhori. In: Záhorie 9/2000, s.10–16.
- Hoza, R.: Dejiny oberlandských židov do roku 1918, In: Ročenka štátneho archívu v Bratislave. Pobočka Šaľa, s.19–31.
- Hradská, K.: Nemecký poradca a riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: Terezínske studie a dokumenty 2002, s.283.
- Hubnák, L.: Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939–1945), Bratislava, UK, 2003, 224s.
- Jamárik, V.: Neznáma Senica, Senica, 2006, 87s.

- Jelínek, Y. A.: Dávidova hviezda pod Tatrami, Bratislava, 2009, 490s.
- Jelínek, J.A.: Nedá mi nepovedať ešte niekoľko viet Mlynárikovi. In: Delet. Dvere do židovského sveta. Uverejnené 31.8.2005. Dostupné online: <http://www.delet.sk/spravy-a-politika/dilema/neda-mi-nepovedat-este-niekolko-viet-mlynarikovi>. (použité dňa 8.2.2014)
- Johnson, P.: Dějiny židovského národa, druhé vydanie, Praha, 2007, 592s.
- Kamenec, I.: Tragédia politika, kňaza a človeka, Bratislava, 1998, 200s.
- Kamenec, I.: Slovenský štát (1939–1945), Praha, 1992, 143s.
- Kamenec, I.: Po stopách tragédie, Bratislava, 1991, 285s.
- Kamenec, I.: Jozef Tiso a jeho hagiografia. In: Knihy a spoločnosť, 5/2007, s.5.
- Kamenec, I.: Ako sa Ivan Kamenec stal nesvojprávnym historikom. In: Delet. Dvere do židovského sveta. Uverejnené 1.7.2005. Dostupné online: <http://www.delet.sk/spravy-a-politika/dilema/ako-sa-ivan-kamenec-stal-nesvojpravny-historikom>. (použité dňa 8.2.2014)
- Kamenec, I.: Mnohosľubný nadpis, trápny výsledok. In: Soudobé dejiny, 2/2005, s.343-353.
- Kováčová, V.: Dr. Jozef Tiso a riešenie židovskej otázky na Slovensku, Banská Bystrica, Múzeum SNP, s.5. Dostupné online: http://www.muzeumsnp.sk/data/clanky/Dr._Jozef_Tiso_a_Zidia.pdf. (použité 10.2.2014)
- Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde, Olamenu, Tel Aviv, 1972, 39s.
- Kollár, D a kol.: Slovensko-rakúske Pomoravie, Bratislava, 1996, 213s
- Lacko, M.: Slovenská republika 1939–1945, Bratislava, 2008, 206s.
- Lipschner, L.: Židia v slovenskom štáte, Banská Bystrica, 1992, 254s.
- Mathé, S.: Slovenská politika v rokoch 1848–1993, Martin, 2001, 170s.
- Mikulášek, Alexej: Problematická kompilace. In: Obrysy-Kmen, 10/2006. Dostupné online: <http://www.obrysy-kmen.cz/index.php?rok=2006&cis=10&tisk=02>. (použité dňa 8.2.2014)
- Mlynárik, J.: Dějiny židů na Slovensku (Karcola, M.), recenzia. In: Acta historica Neosoliensia, 8/2005, s. 315-318.
- Mlynárik, J.: Dějiny židů na Slovensku, Praha, 2005, 358s.
- Nižňanský, E.: Nacizmus, holokaust, slovenský štát, Kalligram, Bratislava, 2011, 296s.
- Nižňanský E. (ed.): Holokaust na Slovensku 5, Dokumenty, Bratislava, 2004, 355s.
- Nižňanský, E. (ed): Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie, Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku, Bratislava, 2000, 142s.
- Papp, Š.: Kapitoly z regionálnych dejín, Senica, Školská správa, Senica, 1993, 160s.

- Rapant, D.: Dejiny slovenského povstania roku 1948–1949, diel I., Martin, 89s.
- Rosenbaum, S.: Zwei Martyren. In: Jüdisches Jahrbuch für die Slovakei, 1933/34, s.90–98.
- Rybářová, P.: Antisemitizmus v Uhorsku v 80.rokoch 19. storočia, Bratislava, 2010, 186s.
- Salner, P.: Židia na Slovensku: medzi tradíciou a asimiláciou, Bratislava, 2000, 295s.
- Schullerová, J.: Ako vznikali židovské mená. In: História. Revue o dejinách a spoločnosti, 5/2003, s.18.
- Smolec, J.: Milan Ďurica: Dozvuky holokaustu na Slovensku. In: Slovenské národné noviny, uverejnené 20.11.2013. Dostupné online: <http://www.snn.sk/index.php/rozhovor-tyzdna/1858-dozvuky-holokaustu-na-slovensku>. (použité dňa 8.2.2014)
- Smolec, J.: Milan Ďurica: Dozvuky holokaustu na Slovensku. In: Slovenské národné noviny, uverejnené 20.11.2013. Dostupné online: <http://www.snn.sk/index.php/rozhovor-tyzdna/1858-dozvuky-holokaustu-na-slovensku>. (použité dňa 8.2.2014)
- Smolec, J.: Tiso – Obeť pomsty komunistov a Beneša, In: Slovenské národné noviny, uverejnené 22.4.2013. Dostupné online: <http://www.snn.sk/index.php/reportaz/1509-tiso-obet-pomsty-komunistov-a-benesa>. (použité dňa 8.2.2014)
- Spector, S.– Wigoder, G.: Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, vol.III., New York, 2001, 3. zväzok, 1824s.
- Sutajová, J.: Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku. In: Človek a spoločnosť, 9, 2006, 2. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2006/Sutajova.html>.
- Szatmary, M.: Franek: Ústav pamäti národa chce rehabilitovať ľudácky režim. In: Delet. Dvere do židovského sveta, uverejnené 1.12.2011. Dostupné online: <http://www.delet.sk/zivot-a-judaizmus/holocaust/franek-ustav-pam-ati-naroda-chce-rehabilitovat-ludacky-rezim>. (použité dňa 8.2.2014)
- The Jews Of Czechoslovakia vol.I., Philadelphia, 1968, 583s.
- The Jews Of Czechoslovakia, vol. II., Philadelphia, 1971, 707s.
- The Jews Of Czechoslovakia, vol. III., Philadelphia, 1984, 700s.
- Újváry, P.: Magyar Zsidó Lexikon, Pest, 1929, 1028s.
- Vagovič, M.: Jozef Tiso rozdeľuje aj historikov. In: SME, 7.3.2007. Dostupné online: <http://www.sme.sk/c/3181824/jozef-tiso-rozdeluje-aj-historikov.html>. (použité 15.2.2014)
- Vnuk, F.: Neuveriteľné sprisahanie, Ivan Štelcher, Trenčín, 1993, 194s.
- Volko, V. – Kiš, M.: Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska, Bratislava, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2007, 117s. Dostupné online: [file:///C:/Users/admin/Downloads/SPV_UaSC_SK%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/SPV_UaSC_SK%20(1).pdf) (použité dňa 6.2.2014)

Fényes, E.: Magyarország geographiai szótára, zväzok 3, Pest, 1851, 350s.

Žák, D.: Senica. Vlastivedný zborník, Bratislava, 1974, 266s.

Žemlová, M.: Petranský: Jozefa Tisa si pre niečo vážim. In: SME, 1.2.2007. Dostupné online: <http://www.sme.sk/c/3124289/petransky-jozefa-tisa-si-pre-nieco-vazim.html>. (použité dňa 8.2.2014)

Zuščík, J.: Hroby bez náhrobníkov alebo súvislosti tajomstva Surovinového lesa. Senica, Okresný výbor zväzu protifašistických bojovníkov Senica, 1991, 31s.

Zoznam použitých internetových stránok:

Dokumentačného strediska holokaustu: <http://www.uzzno.sk/dsh/dokumentacia-vyskum/dokumenty/protizidovska-legislative-1939-1945/protizidovska-legislative-v-roku-1>. (použité dňa 8.2.2014)

ÚPN, oddiel dokumenty, arizácie židovských podnikov, likvidácie židovských podnikov a okresné veliteľstvá a ich velitelia 1939–1945. Dostupné online: www.upn.sk. (použité dňa 20.4.2014)

Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska k 70. výročiu deportácii Židov zo Slovenska, 20. marec 2012, Čičmany. Dostupné online na: <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-konferencie-biskupov-slovenska/c/vyhlasenie-pri-prilezitosti-70-vyrocia-prveho-transportu-zidovskych-obyvatelov-zo-slovenska-50>. (použité dňa 21.4.2014)

Zoznam použitých prameňov:

Slovenský národný archív:

Fond: Ministerstva vnútra (1938–1945)

Fond: Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (1939–1945)

Fond: Poverníctva priemyslu a obchodu – reštitučný odbor (1939 – 1948)

Fond: Ministerstvo hospodárstva (1938–1945)

Fond: Krajský úrad (1928–1929)

Štátny okresný archív Skalica:

Fond: Okresného úradu v Senici (1929–1945).

Fond: Okresného notárskeho úradu v Senici (1923–1945).

Štátny okresný archív Bratislava:

Fond: Zbierka židovských matrik, mikrofilm č. 688,689,670.

Fond: Krajský súd Bratislava – firemné (skupina A a B).

Židovské muzeum v Praze:

- strojopis Eugen Barkány, Židovské náboženské obce na Slovensku, heslo: Senica
- spomienky pani Kataríny G., narodenej 1922.

Ďalšie fondy:

Mestský úrad Senica:

Pamätná kniha mesta Senica 1936–1953.

Tlačené pramene:

Štúr, Ľ.: Spolky miernosti, 2. časť In.: Slovenskije narodňje novini, 22. 8. 1845. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/91/Stur_Vyber-z-clankov/5 (použité 26.4.2014)

Štúr, Ľ.: Panslavizmus a naša krajina, 4.časť. In: Slovenskije narodňje novini, 14.9. 1845. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/91/Stur_Vyber-z-clankov/9 (26.4.2014)

Zákony:

Zákon č. 108/1941 Sl.zb.z. „Židovský kódex“ dostupné online: http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf (použité dňa 26.3.2014)

Zbierka vládnych nariadení a zákonov z roku 1939, Dostupné na stránkach Dokumentačného strediska holokaustu: <http://www.uzzno.sk/dsh/dokumentacia-vyskum/dokumenty/protizidovska-legislativa-1939-1945/protizidovska-legislativa-v-roku-1939>. (použité dňa 26.3.2014)

Zbierka vládnych nariadení, nariadení s mocou zákona a zákonov 1939–1945. Publikované In: Hubenák, L.: Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939-1945), IV. kapitola Dokumenty, s.100–224.

Spomienky:

Denský, R.: Putování po vláknech tkaniny, autobiografia, strojopis vo vlastníctve autorky.

Prílohy

Príloha č. 1

Noviny vychádzajúce v 19. storočí v Nitrianskej župe:³⁶⁹

NYITRA	1872—1873	NYITRAMEGYE	1910—1911
NYITRA	1873—1875	NYITRAMEGYEI ELLENŐR	1902—1907
NYITRA	1907—1914	NYITRAMEGYEI FÜGGETLEN HIRLAP	1905—1910
NYITRA ÉS VIDÉKE	1881	NYITRAMEGYEI GAZDA	1911—1918
NYITRA ÉS VIDÉKE	1883	NYITRAMEGYEI HIRADÓ	1908
NYITRAI HÉTFŐI UJSÁG	1911	NYITRAMEGYEI KÖZLÖNY	1881—1904
NYITRAI HIRLAP. NEUTRAER ZEITUNG	1903—1915	NYITRAMEGYEI KÖZLÖNY	1914
NYITRAI KÖZLÖNY	1876—1878	NYITRAMEGYEI SZEMLE	1892—1918
NYITRAI LAPOK	1871—1872	NYITRAMEGYEI UJSÁG	1908—1915
NYITRAI LAPOK	1878	NYITRA—TRENCSÉNYI KÖZLÖNY	1872
NYITRAI LAPOK	1881—1918	NYITRAVÁRMEGYE	1911—1918
NYITRAI NÉPLAP	1916	NYITRAVÁRMEGYE HIVATALOS LAPJA	1903—1918
NYITRAI SZINHÁZ	1905	NYITRAVÖLGYI GAZDASÁGI EGYLET KÖZLÖNYE	1887—1902
NYITRAI UJSÁG	1904	NYITRAVÖLGYI LAP	1900—1905
NYITRAMEGYE	1882—1883		

³⁶⁹ Slovenská národná knižnica, Zoznam inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918. Dostupné online: http://www.snk.sk/swift_data/source/SDK/Casopisy_do_1938/casopisy_inorecove_do_1918.html.

Príloha č. 2:

Židovský učítelia pôsobiaci v Senici:³⁷⁰

Bernardus Lebl učiteľ náboženstva, 1736

Isak Fuks 1792

Hermann Bloch 1804

David Fischhof 1810

Abraham Heitler 1811

Adolf Weinmann 1820

Hermann Fischer, Markus Diamant, Jakob Hirschmann, 1861

Ignaz Kohn 1862

Jakob Spitzer, Rudolf Breyer 1866

Hermann Blöck, Moritz Kohn z Koválova 1867-68

Böhm Emil starší, Böhm Emil mladší

Moritz Deutsch 1888-1926 (zomrel v roku 1931, pochovaný v Senici)

Debora Reich, učítelia Heller a Marmorstein, Anna Schlesinger, Anna Lehr, Dr. Ladislav Winter, Serene Haberfeld, Samuel Rosenbaum

Príloha č.3

Zoznam rabínov pôsobiacich v Senici:³⁷¹

Jakob Bernart Lebl (1736)

Josef Stampi Stupava (1772)

Jisaschor Beer Bloch Hamburger (1773-1778)

Leser Kanitz (dajjan)

Meir Hirsch Broda (dajjan) 1741-1771

Jisoschor Dow Peterselka

Zwi Hirsch Fefer (pochovaný v Senici)

Jakob ha Levi Segal (1793–1831, pochovaný v Senici)

Meier Broda (Rosch Bet Din) (1834)

Juda Aszod 1832-1854 (zomrel v Dunajskej Strede roku 1868)

Mordehaj ha Levi Sinnreich (dajjan)

Rabbi Simson (Rosch bet Din)

Abraham Hirsch (dajjan)

Abraham Baruch Tinter (dajjan)

David Deutsch (dajjan)

Israel Jafe Merguleis Schlesinger (dajjan)

---

³⁷⁰ Kojati, F: Die Geschichte einer Gemeinde, s.22.

³⁷¹ Tamže, s.21.

Dr. H. J. Hirschfeld (1855–1859)

Jehuda Lew (Leopold) Löffler (1859–1887, pochovaný v Senici)

Jehuda Lew (Leopold) Marmorstein (1887–1930, pochovaný v Senici)

Schlomo (Alexander) Weiss (1931, v roku 1942 deportovaný)

Príloha č.4

Mená židovských vojakov padlých v prvej svetovej vojne:³⁷²

Flaischer Leopold

Fleissig Alfred

Grab Ignaz

Heller Nathan

Hirsch Sándor

Dr. Kennedi Ladislaus

Löwy Béla

Löwy Iénaz

Sonnenfeld Max

Dr. Stark Erwin

Weiss Bernat

Winter Sándor

---

³⁷² Pamätná tabuľa na novom židovskom cintoríne.

Príloha č.5

Zmeny v počte obyvateľov v senickom okolí medzi rokmi 1900 a 1920³⁷³

Obec	1900	1920
Senica	801	405
Cerová-Lieskové	27	-
Čáčov	68	31
Čáry	6	11
Častkov	21	8
Dojč	12	23
Hlboké	12	5
Hradište pod Vrátnom	6	9
Jablonica	112	56
Koválov	13	4
Kunov	11	6
Osuské	14	8
Podbranč	19	4
Prietrž	8	5
Rohov	6	-
Rovensko	2	-
Rybky	12	4
Smolinské	8	14
Smrdáky	16	3
Sobotište	262	154
Sotiná	6	5
Stráže	19	11
Šandorf (Prevaly)	62	31
Šaštín	332	245
Štefanov (Štepanov)	6	4
Vrbovce	218	73
Rozbehy	-	-
Borský sv. Mikuláš	79	14
Borský sv. Peter	38	37

---

³⁷³ Komjati, F.: Die geschichte einer Gemeinde, s.20.

Zoznam židovských živností vzniknutých v medzivojnovom období:³⁷⁴

Meno majiteľa živnosti	Názov živnosti	Rok založenia
Baumgartnerová Mária	Pekárka	1929
Baumgartner Ľudovít	Obchod s miešaným tovarom	1929
Baumgartner Ľudovít	Predaj liehových nápojov v uzavretých fľašiach	1934
Baumann Julius	Oprava panvičiek	1936
Bergerová Štefania	Dámska krajčírka	1931
Berkovičová Rozália	Výroba a predaj šnurovačiek	1938
Braun Armin	Hodinár a zlatník	1932
Breuer Mojzes	Klobučník	1929
Diamantová Margita	Obchod s miešaným tovarom atď.	1924
Diamantová Margita	Drogéria	1925
Feldbauer Mor	Povožníctvo	1923
Feldbauerová Johana	Povožníctvo	1926
Feldbauer Hermann	Obchod dobytkom a koňmi	1937
Fleischerová Katarína	Mäsiar a údenár	1921
Fleischerová Katarína	Obchod so zverinou	1921
Fleischer Zigmund	Povožník	1935
Fleischer Emanuel	Kramár	1936
Fleischer Emanuel	Povožník	1936
Fischer Jozef	Obchod stavebným materiálom	1922
Fischerová Margita	Galantérny tovar atď.	1924
Fischer Jozef	Výroba cementového tovaru	1927
Fischer Jozef	Obchod s miešaným tovarom	1929
Fischer Jozef	Podnikateľ stavieb	1930
Fischer vid. Fleischer Emanuel	Kramárstvo	1936
Goldmann Mor	Čalúnik a dekoratér	1921
Goldmann Eugen	Čalúnik, filiálka	1934
Goldmann Eugen	Obchod nábytkom	1935
Grábová Tereza	Hostinec	1929
Grünwald Alex	Hostinec	1930

³⁷⁴ ŠOA Skalica, Fond Okresný úrad Senica, Okresný živnostenský register od roku 1906.

Grünvadel Edmund	Kamenár	1934
Grünwald Edmud	Obchod obilím, strukovinami, múkou a poľnohosp. plodinami	1936
Grünwald Imrich	Povožníctvo	1937
Grünfeldová Johana	Obchod s miešaným tovarom	1923
Grünfeld Jakub	Obchod s miešaným tovarom	1923
Grünfeldová Johana	Predaj pálených liehových nápojov v uzavretých fľašiach	1928
Grünfeld Jakub	Obchod mliečnymi výrobkami	1931
Grünfeldová Johana	Obchod s papierom atď.	1934
Grünfeldová Johana	Kníhkupectvo	1936
Grünfeld Ferdinand	Obchod s miešaným tovarom	1936
Grünstein Oskar	Obchod elektrotechnickými potrebami	1930
Grünstein Oskar	Elektromontér	1930
Grünstein Oskar	Inštalácia plynovodov, vodovodov a ústredného kúrenia	1937
Grünstein Robert	Obchod s rádioaparátmi, elektronickými a rádiovými súčiastkami	1937
Grünstein Oskar	Obchod s rádiatelegrafmi a rádiatelefonnými prístrojmi atď.	1939
Grünwald Alex	Hostinec	1930
Grünwald Edmund	Kamenár	1934
Hahn Jakub	Obchod so strižným tovarom	1925
Kohn Leo	Obchod s textilným tovarom	1925
Kohn Otto	Predaj pálených liehových nápojov v uzavretých fľašiach	1925
Kohn Otto	Obchod s miešaným tovarom	1931
Kohn Izidor	Obchod drevom a uhlím	1932
Kohl Ludovit	Hostinec	1934
Komjati bratia	Výroba pálených liehových nápojov	1923
Komjati bratia	Obchod vínom v uzavretých fľašiach	1929
Komjati bratia	Výroba liehoprostých nápojov	1931
Komjati bratia	Obchod so sódomou vodou	1931
Komjati bratia	Nepravidelná doprava nákladu, motorová	1934

Kesslerová Katerina	Povožník	1934
Löffler Marek	Obchod papierom atď.	1933
Löffler Marek	Kníhtlačiareň	1934
Löffler Nathan	Obchod papierom atď.	1936
Lehr Filip	Obchod s kuchynským náradím	1921
Lehr Filip	Obchod s miešaným tovarom	1922
Lehr Filip	Predaj liehových nápojov v uzavretých fľašiach	1925
Lehr Izak	Obchod stavebným materiálom	1925
Lehr Filip	Predaj denaturovaného liehu v uzavretých fľašiach	1925
Lehr Izak	Výroba cementového tovaru	1927
Lehr Izak	Obchod s poľnohosp. plodinami	1931
Lehr Izak	Podnikateľ stavieb	1932
Lehr Filip	Pekár	1932
Lehr Filip	Obchod s krátkym a pleteným tovarom	1935
Lehr Izak	Rezanie dreva pílou	1938
Mayer Adolf	Obchod železom atď.	1925
Löwinger Vilem	Sprostredkovanie kúpy koní a dobytky	1923
Mayer Adolf	Obchod s jazdnými kolami a ich súčiastkami	1935
Natzler Leopold	Obchod koňmi	1930
Natzlerová Katarina	Kramár	1935
Röhlich Jan	Zubný technik	1922
Schönmann Arpad	Obchod s poľnohosp. Plodinami	1927
Schönmann Arpad	Obchod s miešaným tovarom	1928
Schönmann Arpad	Predaj denaturov. Liehu	1928
Schönmann Arpad	Predaj liehových nápojov v uzavretých fľašiach	1930
Schönmann Imrich	Obchod železom atď.	1932
Schönfeld Felix	Mlátenia obilia	1936
Sonnenscheinová Helena	Obchod s módnym, strižným, krátkym a galantérnym odevom	1937
Schönmann Arpad	Obchod s rybami a košer údeninami	1937
Schönmann Arpad	Obchod s miešaným tovarom	1938

Spitzerová Etela	Obchod so železom	1934
Spitzerová Etela	Obchod so semenami	1934
Spitzerová Etela	Obchod s jazdnými kolami	1934
Stärk Jakub	Sklenár	1908(pretrvávala)
Stark Jakub	Obchod so sklom	1925
Winter Mor	Obchod s liehovými nápojmi v uzavretých fľašiach	1925
Winter Mor	Obchod so zmiešaným tovarom	1925
Weinwurmová Frida	Dámske krajčírstvo	1934
Weinwurmová Frida	Pekár	1936
Weiss Jozef	Obchod surovinami atď.	1923
Weiss Alex	Hostinec	1932
Weissová Alžběta	Krajčírka	1934
Weiss Karol	Ťažké povozníctvo	1939

Zoznam likvidovaných podnikov a rok ich likvidácie³⁷⁵

Podnik	Predmet podnikania	Likvidátor	Rok likvidácie
Edmund Grünwald	kamenár na menšie práce		1941
Herman Feldbauer	obchod s dobytkom		1940
Fischer a Kohn	obchod so stavebným drevom		1941
Jozefína Fischerová vd.	obchod s miešaným tovarom a s mliekom		1940
Margita Fischerová	obchod s galantérnym a módnym tovarom, obuvou, bicyklami a elektr. súčiastkami		1940
Zigmund Fleischer	Mäsiar		1940
Žigmund Fleischer	obchod so zverinou		1940
Fuchs Salamon	obchod s norimberským tovarom, módnym a obuvou		1940
Jakub Hahn	obchod so strižným tovarom		1941
Izák Lehr	výroba cementového tovaru		1941
Izidor Kohn	obchod s drevom, uhlím, koksom, domácim a kuchynským náradím		1941
Jakub Stärk	obchod so sklom a porcelánom a sklenárstvo		1940
Johanna Feldbauerová	povožníctvo		1941
Johanna Grünfeldová	obchod s miešaným tovarom		1940
Jozef Fischer a Izidor Kohn	obchod so stavebným materiálom		1941
Izidor Kohn	obchod s kuchynským riadom		1941

³⁷⁵ ÚPN: http://www.upn.gov.sk/likvidacie/vysledky-vyhľadavania.php?meno_priezvisko_majitela=&predmet_podnikania=&mesto_obec=Senica&meno_priezvisko_likvidatora=&okres= , porovnané so SNA Bratislava: fond Poverníctva priemyslu a obchodu, Ministerstva vnútra a Ministerstva hospodárstva.

Filip Lehr	obchod so strižným, krátkym a pleteným tovarom		1940
Filip Lehr	obchod s miešaným tovarom a predaj pálených liehových nápojov v uzavretých fľašiach		1940
Roza Lehrová	obchod so železom		1941
Max a Bedrich Grünfeld	obchod s drevom a uhlím	Jozef Mašek	1941
Móric Feldbauer	Povozníctvo		1941
Nathan Leffler	obchod s papierom		1941
Leopold Natzer	obchod s dobytkom		1940
Otto Kohn	obchod s miešaným tovarom vo veľkom a v malom	Štefan Milde	1941
Emanuel Schächter	Krajčírstvo		1940
Sámuel Schick	obchod s kožami, obuvou a prípravnými článkami		1940
Arpád Schönmann	obchod s poľnohosp. plodinami a obilím a obchod s rybami a kóšer údeninami		1940
Ervín Schrank	obchod s krátkym a galantérnym tovarom, šatstvom a obuvou, hygienickými článkami		1940
Frida Weinwurmová	dámske krajčírstvo		1940
Móric Winter	obchod s miešaným tovarom		1940
Móric Winter	obchod so strižným, galantérnym a krátkym tovarom, obuvou a šatmi		1940

Zoznam arizovaných živností³⁷⁶

Pôvodný vlastník	Predmet podnikania	Arizátor
Fischer Jozef	Klmpiar	Jelínek Jozef
Löffler Adolf	Kníhtlačiareň	Škrinár Štefan
Fischerová Jozefína	výroba a predaj cementového tovaru	Fordinálová Mária
Lehr Izák	obchod so stavebným materiálom drevom, uhlím, stavebné podnikanie a výroba cementového tovaru	Tikl Jozef
Grünnrwald Sameul	obchod s múkou a mlynskými výrobkami	Škodáček Pavel
Schlesinger Artur a Hugo	obchod s textilným, módnym, strižným tovarom	Blanárik Ján
Kohn Leo	obchod so strižným tovarom	Milde Emília
Sonnenscheinová Helena	obchod s pleteným, galantérnym a módnym tovarom	Holubová Marta
Reichsfeldová Margita	Drogéria	Locher Karol
Schönmann Imrich	obchod so železom, strojmi	Veselý Ľudovít
Grünstein Moric	mäsiarstvo a údenárstvo	Čermák Štefan
Spitzerová Etela	obchod so železom a hospodárskymi strojmi atď	Zlochová Helena
Grünstein Oskár	elektrotechnik, inštalatér a rádioobchod	Múdry Alojz

³⁷⁶ SNA Bratislava, fond Poverníctvo priemyslu a obchodu, kartóny č. 31, 36, 73, 144A, 241, 287, 686. Ďalej doplnené podľa výsledkov výskumu ÚPN. Dostupné online: http://www.upn.gov.sk/arizacie/vysledky-vyhľadavania.php?povodny_majitel=&predmet_podnikania=&mesto_obec=Senica&meno_priezvisko_arizatora=&okres=.

Počet židovských obyvateľov v Senici³⁷⁷

Rok	Počet obyvateľov	Počet židov
1746		294
1736		50
1767		155
1787		550
1828	2658	911
1836	2709	950
1850	2745	950
1869	2713	1128
1880	2889	582 (u Kojmatiho 782)
1898	2922	801
1900		859 (u Kojmatiho 801)
1910	2849	425
1919	2805	416
1921	2685	405
1930	3195	367(náb. vyznanie), podľa národnosti 32
1940	3674	304
1942	3674	296
1948	5150	55

Slovník použitých pojmov:

Bocher – žiak ješivy.

Ciduk hadin – obradná miestnosť na cintoríne.

Chevra kadiša – židovské pohrebné bratstvo.

Dajjan – sudca náboženskej obce.

Ješiva – náboženská škola, ktorá slúžila na výchovu rabínov.

Košer – v judaizme rituálne čistý.

Mikve – rituálny kúpeľ v judaizme, slúži na očisťovanie rituálnej nečistoty.

Sionizmus – politické a nacionalistické hnutie požadujúce utvorenie židovského štátu v Palestíne. Zakladateľom bol Teodor Herzl.

Rabín – duchovný židovskej obce.

Synagóga – židovský náboženský chrám.

Šachter (alebo šochter, šojchet) – pomenovanie mäsiara, ktorý zabíja zvieratá podľa rituálnych predpisov.

Ševuot – židovský pútnický sviatok, pripomienka odovzdania Tóry na hore Sinaj.

³⁷⁷ Tabuľka vznikla na základe údajov v Encyklopédii židovských náboženských obcí, 3zväzok, s.27, sčítaní na stránkach ÚPN, a publikácii Bendža, M.: Senica. Dejiny mesta, Ujváry, P: Magyar Zsidó Lexikon, Fényes, E. : Magyarország geographiai szótára a Komjati, F.: Die Geschichte einer Gemeinde.

Pohľad na Židovské dvory³⁷⁸

Pohľad na námestie v Senici lemované mnohými židovskými obchodmi.

³⁷⁸ Fotoarchív Ján Peter.

Vonkajší obvod Židovských dvorov s viditeľnou synagógou.

Židovská synagóga v Senici.

